

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Збірник методичних вказівок
до практичних занять з дисципліни
“ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ”

Спеціальність «Екологічна безпека»,
Шифр 8.04010603
Рівень підготовки - магістр

Одеса - 2015

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК МЕТОДИЧНИХ ВКАЗІВОК
до практичних занять з дисципліни
“ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ”

«Затверджено»
на засіданні кафедри прикладної екології
Протокол № _____ від 2015 р.
Зав.кафедри _____ Т.А.Сафранов

Узгоджено
на факультеті магістерської та аспірантської
підготовки
Декан ф-ту _____ Боровська Г.О.

Одеса - 2015

Збірник методичних вказівок до практичних занять з дисципліни
“Забезпечення екологічної безпеки”. Спеціальність «Екологічна безпека»,
Шифр 8.04010603, Рівень підготовки - магістр, Романчук М.Є., Нагаєва
С.П. – Одеса: ОДЕКУ, 2015. – 112 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ЗАГАЛЬНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ, ЇЇ МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ	7
ПЕРША ЧАСТИНА	8
ПЕРЕЛІК ТЕМ ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ	8
СТИСЛА ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	9
<u>Семінарське заняття №1</u> ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	9
1.1 <i>Поняття та сутність екологічної політики</i>	9
1.2 <i>Принципи формування екологічної політики</i>	13
1.3 <i>Інструменти екологічної політики</i>	14
1.4 <i>Основні засади планування екологічної політики</i>	14
1.5 <i>Законодавче регулювання доступу громадськості до екологічної інформації та участі у процесах підготовки й прийняття екологічних рішень</i>	17
1.6 <i>Міжнародне екологічне законодавство</i>	19
<u>Семінарське заняття № 2:</u> СТРАТЕГІЧНІ ПЛАНИ ДІЙ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ДО 2020 р.	23
<u>Семінарське заняття №3:</u> ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	26
3.1 <i>Поняття екологічної безпеки</i>	27
3.2 <i>Модель ієрархічної системи нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в сфері національної безпеки</i>	29
3.3 <i>Види екологічної безпеки</i>	33
<u>Семінарське заняття №4:</u> АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	35
4.1 <i>Система національної безпеки</i>	35
4.2 <i>Архітектура наукового підходу до вивчення складових національної безпеки</i>	35
<u>Семінарське заняття №5:</u> ОБЛІК ТА ЗВІТНІСТЬ В ЕКОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ	39
ТЕМИ ДОМАШНЬОЇ РОБОТИ	45
ДРУГА ЧАСТИНА	41
ПЕРЕЛІК ТЕМ ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ	46
СТИСЛА ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	47
<u>Семінарське заняття №1:</u> ІДЕНТИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ	47

<u>Семінарське заняття №2:</u> ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	58
<u>Семінарське заняття №3:</u> ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ АВАРІЙНИХ СИТУАЦІЙ І АВАРІЙ	63
<u>Семінарське заняття №4:</u> ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ НАФТОВИХ АВАРІЙ	69
<u>Семінарське заняття №5:</u> ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ АВАРІЙНИХ ВИКИДІВ НА ХІМІЧНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ОБ'ЄКТАХ	72
<u>Семінарське заняття №6:</u> ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ТЕХНОГЕННО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ	77
<u>Семінарське заняття №7:</u> ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ В ГАЛУЗІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	88
<u>Семінарське заняття №8:</u> МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	91
<u>Семінарське заняття №9:</u> ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ	100
<u>Семінарське заняття №10:</u> ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ НАДЗВИЧАЙНИМ СИТУАЦІЯМ	105
ПЕРЕЛІК ТЕМ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ	108
ЛІТЕРАТУРА	109

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ОПН - об'єкт підвищеної небезпеки
ПНО - потенційно небезпечний об'єкт
ПЛАС - план локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій
АРП - аварійно-рятувальний підрозділ МНС
АРС - аварійно-рятувальна служба
НС - надзвичайна ситуація
МНС – Міністерство з надзвичайних ситуацій
ОНПС – охорона навколишнього природного середовища
НУО - неурядові екологічні організації
ГМО – генно-модифіковані об'єкти
АХОВ - аварійно-хімічні небезпечні речовини
СДОР - сильно діючі отруйні речовини

ЗАГАЛЬНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ, ЇЇ МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ

Дисципліна “Забезпечення екологічної безпеки” викладається при підготовки магістрів за спеціальністю 8.04010603 «Екологічна безпека». Ця навчальна дисципліна належить до професійно-орієнтованого циклу.

Метою вивчення курсу є: вивчення теоретичних і практичних аспектів організації природоохоронної діяльності і проведення екологічної політики, суспільно-виробничої діяльності, спрямованої на задоволення потреб суспільства у якісному стану довкілля, на підвищення ефективності експлуатації природних ресурсів і умов на основі ефективної екологічної політики. Також метою курсу являється вивчення правових документів, що стосуються забезпечення екологічної безпеки, визначення видів екобезпеки; розгляд структури системи управління та напрями забезпечення екобезпеки в екологічній сфері, вивчення світового досвіду.

Завданням навчального курсу слід визначити такі:

- знати принципи трактування терміну “екологічна політика”
- знати принципи та інструменти екологічної політики
- знати особливості проведення екологічної політики в розвинених та інших країнах;
- знати предмет, задачі екобезпеки, основні поняття та визначення
- знати поняття та види загроз національної безпеки в екологічній сфері.

Головною формою організації вивчення дисципліни “Забезпечення екологічної безпеки” є самостійна робота над програмою курсу, лекції та практичні заняття. В той же час існує велика кількість навчальних дисциплін, що забезпечують формування знань і умінь з конкретних модулів професійного спрямування, це: біологія, хімія, фізика, вища математика, метеорологія і кліматологія, гідрологія, ґрунтознавство, геологія з основами геоморфології, вступ до фаху і т.п.

Вивчення дисципліни „Забезпечення екологічної безпеки” складається з двох частин, які в свою чергу поділяються на декілька основних, відносно самостійних, але тісно пов’язаних між собою модулів. **Перша частина** присвячена наступним питанням:

- сутність державної екологічної політики ;
- нормативна база екологічної безпеки;
- аналіз функціонування систем екологічної безпеки;
- облік та звітність в екологічній безпеці.

Увесь програмний курс 1-ої частини розбито на окремі логічно пов’язані 2 теоретичні модулі. До першого модуля входять розділи 1 і 2; до другого – розділи 3 та 4. На практичних заняттях проводяться семінари та усне опитування. На протязі цього часу студентам потрібно також написати домашню роботу по потенційно небезпечних об’єктах.

Друга частина присвячена визначенню класифікації об’єктів екологічної небезпеки, ідентифікації потенційно небезпечних об’єктів та

об'єктів підвищеної небезпеки, державному нагляду та контролю у сфері екологічної безпеки, методам впровадження локалізації та ліквідації аварійних ситуацій та аварій, економічним механізмам регулювання та запобігання надзвичайних ситуацій, ознайомленню з законодавчо-нормативною базою екологічної безпеки.

Увесь програмний теоретичний курс 2-ої частини розбито на два окремі логічно пов'язані модулі: до першого модуля входить розділ 5, до другого – розділ 6. Модулі з практичної частини включають: усне опитування, виконання домашнього та індивідуального завдання.

Першу частину методичних вказівок (розділи 1, 2, 3, 4) виконала доц.Романчук М.Є., другу частину (розділи 5 та 6) – доц.Нагаєва С.П.

ПЕРША ЧАСТИНА

ПЕРЕЛІК ТЕМ ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ

Тема семінарського заняття №1: ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ. ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Тема семінарського заняття №2: СТРАТЕГІЧНІ ПЛАНИ ДІЙ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ДО 2020 р.

Тема семінарського заняття №3: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.

Тема семінарського заняття №4: АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Тема семінарського заняття №5: ОБЛІК ТА ЗВІТНІСТЬ В ЕКОБЕЗПЕЦІ

СТИСЛА ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття №1: ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ. ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета: визначення поняття «екологічна політика», узагальнення знань про її цілі та завдання, принципи формування та основні засади планування.

Знання: Принципів формування інструментів екологічної політики; основних принципів міжнародного екологічного законодавства; законодавчого регулювання доступу громадськості до екологічної інформації

До заняття слід опрацювати наступні документи:

Стокгольмська конференція ООН з навколишнього природного середовища (1972); Декларація з питань довкілля і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992); Конференція міністрів екології європейських країн; Софійська конференція міністрів "Довкілля для Європи" (1995); Європейська конференція "Довкілля і здоров'я"; Декларація щодо політики в галузі енергоефективності

1.1 Поняття та сутність екологічної політики

Екологічну політику можна представити як систему цілей і дій органів державної влади та управління, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки держави і задоволення екологічних потреб населення.

Екологічна політика має два *виміри* – *нормативний і регуляційний*. Перший – це створення системи правил і норм, другий – це організація конкретних дій на користь охорони середовища. Екологічна політика складається з тактики та стратегії, яку опрацювають державні організації та інститути (насамперед – законодавчої влади), а реалізацією займається відповідно – виконавча влада.

Можливість досягнення поставленої мети дозволяє визначити *базис екологічної політики*, до складу якого належать:

- система правових норм (закони, підзаконні акти, державні стандарти, будівельні норми і правила, інструкції тощо);
- спосіб організації суспільного виробництва (економічні важелі та організаційні форми);
- виробничо-технічний потенціал природокористування (належним чином організовані ресурси – кадрові, фінансові, матеріально-технічні й інформаційно-методичні);
- екологічна культура суспільства (матеріальний і духовний розвиток суспільства, закріплений у звичаях, етичних нормах, у ставленні людини до природи, в її поведінці у природному середовищі).

Цілі екологічної політики полягають у раціональному використанні та відтворенні природних ресурсів, виходячи із загальних цілей розвитку життя та людського суспільства загалом. Такою основною ціллю є покращення якості життя.

Засоби, які використовуються для реалізації екологічної політики, можна класифікувати за сферою реалізації, а також виходячи з характеру втручання держави в її здійснення:

- заходи природоохоронного характеру (проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, підготовка фахівців екологів, інформаційне забезпечення екологічної політики, моніторинг, лісовідновні роботи, розширення природно-заповідного фонду тощо);

- економічне регулювання і стимулювання природоохоронної діяльності (інвестиції, позики, кредити, податкові пільги на прибутки від природоохоронних програм, пільгові тарифи на очищення і переробку промислових та побутових відходів);

- примусові заходи (екологічна експертиза, екологічні стандарти і нормативи, заборони, інспекційна діяльність, фіскальні санкції, зокрема штрафи, майнові стягнення);

- спонукальні заходи (пільгові відрахування за забруднення, ліміти на забруднення тощо).

До механізму екологічної політики належить система структурних елементів, мета і методи її досягнення, що дозволяють забезпечити гармонійну взаємодію суспільства і природного середовища. Отже, екологічна політика – це система заходів і засобів впливу суспільства на природу, що здійснюється за такими основними напрямками:

- застосування норм національного екологічного законодавства та ратифікованих міжнародних конвенцій;

- міжнародне співробітництво у галузі екології та природних ресурсів;

- економічне стимулювання природоохоронних заходів та контроль з боку держави;

- корінна зміна характеру виробничої діяльності з точки зору екологічних наслідків (впровадження нових мало- і безвідходних технологій, гласність державних експертиз, можливість проведення громадських екологічних експертиз, моніторинг);

- поінформованість громадян та їх доступність до екологічної інформації;

- формування екологічної свідомості, екологічної культури та екологічної відповідальності за допомогою екологічного виховання всіх членів суспільства, а особливо керівників всіх рівнів.

Підсумовуючи викладені вище основні напрямки, можна визначити такий вектор, як формування стратегічної державної програми захисту довкілля (концепції екологічної політики), щодо якого чітко вказані заходи:

- захист довкілля;

- збереження самої людини як свідомого компонента природи,

активного та творчого суб`єкта.

Важливе місце у процесі формування концепції екологічної політики займають питання створення ефективних механізмів регулювання у сфері природокористування. Саме завдяки цим засобам можлива реалізація соціальних економічних і власне політичних начал.

Екологічна політика покликана узгодити соціальні та екологічні цілі суспільства як основу розв`язання проблеми глобальної екологічної кризи. Проведення екологічної, як і будь-якої іншої політики, неможливе без підкорення волі окремих осіб спільним інтересам, тому основним суб`єктом екополітики має бути держава.

На сучасному етапі екологічна політика виділена в окремий напрям діяльності держави й державного управління. Це зумовлено кількома обставинами:

- гостротою екологічної проблеми;
- глобальністю та масштабністю;
- значними фінансовими витратами.

Необхідне деталізувати *рівні екологічної політики* з урахуванням суб`єктно-територіального поділу, а саме:

- локальний (об`єктивний) рівень охоплює екологічну політику підприємства, організації тощо;
- місцевий – аналог деяких напрямів регіональної політики, але на значно меншій території, принаймні, в межах сільського району, міст;
- регіональний – рівень, на якому визначається екологічна політика області;
- субнаціональний – де зосереджена екологічна політика декількох областей;
- національний – реалізація екологічної політики в межах окремої держави;
- міждержавний – де зосереджені екологічні інтереси декількох держав;
- планетарний (глобальний) – мета якого – збереження ресурсів планети.

Цілі та завдання екополітики визначаються на глобальному та національному рівнях. На нижчих рівнях: субнаціональному, регіональному, місцевому та об`єктному – вони конкретизуються, визначаються шляхи їх реалізації.

Локальний рівень здійснення екологічної політики пов`язаний із гармонізацією відносин суспільства та природи в межах невеликих акваторій, певних екосистем (окремого господарства). Вирішувати завдання на цьому рівні повинні органи місцевого самоврядування та безпосередні керівники об`єкту. Вони приймають певні акти розпорядчого характеру на виконання чинного законодавства та у межах власної компетенції, а також контролюють їх виконання.

Екологічна політика на *місцевому рівні* – особлива сфера управління розвитком певної частини спільноти. Вона має бути спрямована на

гармонізацію життя та здоров'я місцевого населення, забезпечення екологічної безпеки, збалансованого використання природних ресурсів саме цієї території. Ця політика повинна складатися з сукупності заходів та рішень, що приймаються на місцевому рівні всіма органами влади в інтересах, насамперед, місцевого населення. Тому, у кожному районі має бути розроблена екологічна політика з врахуванням природних умов та забезпеченості ресурсами, специфіки господарки, чинників екологічної небезпеки, а також регіональної політики загалом.

Неефективна екологічна політика як на місцевому, так і на регіональному рівнях – спричиняють екологічні катастрофи, порушення екологічної рівноваги, що складають загрозу існування всього живого не тільки в цьому регіоні, але і в сусідніх. Наприклад, ті катаклізми, що дедалі частіше виникають на Закарпатті – підтверджують це. Не таємниця, що результати ведення лісового господарства на теренах Львівщини також, принаймні опосередковано, зумовили свій негативний прояв на Закарпатті.

На регіональному рівні можливо здійснити порівняння структури і масштабів виробництва з структурою і величиною інтегрального природо-ресурсного потенціалу, визначивши пріоритети у його використанні. Соціально-економічний прогрес і якість довкілля – це ті два пріоритети в розвитку регіону, які взаємодоповнюють один одного. На такій основі можна забезпечити адекватність інтересів економіки та екології за домінування екологічних критеріїв, вимог та показників. Отже, для кожного регіону має бути своя модель розвитку, яка ґрунтується на пріоритетах та особливостях регіону.

Наступний, *субнаціональний рівень (макрорегіональний)* – рівень, де певний напрям екологічної політики охоплює інтереси декількох регіонів: створення заповідників на території двох чи декількох регіонів, нагляд за станом річок, що пересікають території декількох регіонів тощо. Ці напрями екологічної політики з одного боку є складовими державної, з іншого – регіональної політики. Реалізувати її мали б міжрегіональні органи державної влади спеціальної компетенції.

Стратегічні рішення приймаються на вищому рівні – *національному або державному*. Державна екологічна політика – це організаційна, координаційна і контрольна діяльність суспільства і владних інституцій, які спрямовані на збалансування природоохоронних функцій та раціональне використання природних ресурсів. Державна екологічна політика передбачає всебічне екологічне обґрунтування кожного господарського проекту, організацію постійного моніторингу довкілля, екологічної експертизи, екологічного контролю, екологічного виховання, екологічної освіти і, що важливо, екологічної моралі.

Держава – головний координатор природоохоронної діяльності на своїй території, яка має потужний силовий апарат та відповідні повноваження. Основна роль у прийнятті екологічних рішень на національному рівні належить галузевим міністерствам, комітетам, відомствам.

Міждержавна екологічна політика охоплює інтереси кількох держав і передбачає створення прикордонних заповідників, співпрацю цих держав у сфері використання природних ресурсів, контролю за транскордонними забрудненнями, міграцією тварин, охорони дикої флори та фауни, використання транскордонних водостоків і міжнародних озер, проведення оцінки впливів на довкілля тощо.

Вирішення глобальних екологічних проблем, що торкаються збереження планети, всіх держав загалом і кожної людини зокрема – суть *планетарної (глобальної)* екологічної політики. Це новий підхід урядів держав та їх відомств до екологічних проблем світу, до подальшого розвитку міжнародного співробітництва у сфері ядерної безпеки, скорочення викидів, що руйнують озоновий шар тощо.

Методи управління у сфері реалізації екологічної політики можуть біти різними, зокрема:

- економічні (податки, санкції, пільги);
- адміністративно-правові (закони, укази Президента, постанови уряду, накази міністерств);
- інформаційні (освіта, преса, телебачення тощо).

Дотримання вказаних вище принципів, використання різних методів повинно привести до стійкого сталого розвитку суспільства і довкілля. Проте для формування екологічної політики важливо знати *головні екологічні закони*. Насамперед, це чотири закони екології американського вченого Б.Коммонера:

- все пов'язане з усім;
- все мусить кудись діватися;
- природа знає «краще»;
- ніщо не дається дарма (за все треба платити).

1.2 Принципи формування екологічної політики

Основні принципи екологічної політики наведені в ст.3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». До них належать:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської діяльності;
- гарантування екологічного безпечного середовища для життя і здоров'я людей;
- запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях ОНПС, використання та відтворення відновлювальних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;
- збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;
- науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та

соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природних і технічних наук та прогнозування стану НПС;

- обов'язковість екологічної експертизи;
- гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан НПС, формування у населення екологічного світогляду;
- науково обгрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на НПС;
- безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;
- стягнення плати за забруднення НПС та погіршення якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про ОНПС;
- вирішення питань ОНПС та використання природних ресурсів з урахуванням ступня антропогенної змінності територій, сукупної дії чинників, що негативно впливають на екологічну ситуацію;
- поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі ОНПС;
- вирішення проблем ОНПС на основі широкого міждержавного співробітництва.

Зрозуміло, що наведені принципи – це, насамперед програмка дій на майбутнє, однак, на сьогодні констатуємо, що більшість цих принципів на практиці порушуються.

1.3 Інструменти екологічної політики

Класифікація інструментів екополітики здійснюється на основі їх диференціації за основною метою запровадження, способами впливу на поведінку економічних суб'єктів, інтерналізації зовнішніх витрат, потенціалом щодо забезпечення надходжень, можливістю сприяти формуванню ринків, впливом на ступінь свободи підприємств тощо. На практиці часто важелі буває важко віднести до певної групи, оскільки вони мають характерні ознаки різних класифікаційних груп.

Виділяють *три основні групи важелів* екологічної політики: адміністративні, економічні і добровільні. в основу цієї класифікації покладено спосіб впливу на поведінку джерела екологічної проблеми.

1.4 Основні засади планування екологічної політики

При плануванні екологічної політики необхідно визначати суспільні групи, яких можуть торкатися наслідки діяльності, що плануються, ідентифікувати їхні інтереси і, за можливості, їх враховувати, інакше потім, не виключено, доведеться долати їх опір або платити компенсацію. Прийнято виділяти не менш ніж три типи інтересів груп.

По-перше, *соціально-економічні*. Опір екологічній діяльності може виникнути, якщо вона зачіпає соціально-економічні інтереси певної групи населення. Особливо, якщо виникає ситуація, коли одна група населення отримує екологічні вигоди, а інша при цьому несе економічні збитки. Наприклад, закриття будь-якого екологічно шкідливого виробництва спричиняє звільнення персоналу, який може через профспілки або органи місцевої влади активно протидіяти цьому. Водночас інші групи населення отримують вигоду від проживання в більш екологічно чистому довіллі.

По-друге, *географічні*. Коли вигоди отримують люди, що мешкають в одній місцевості, а збитки несуть ті, що мешкають в іншій. Наприклад, населення, що мешкає нижче за течією ріки, отримує забруднення, що є наслідком господарської діяльності вище за течією. У випадку транскордонного забруднення це вже не групові інтереси населення, а національні інтереси країн, і конфлікт може розкинутись на міжнародному рівні.

По-третє, *міжгенераційні*. Коли проблеми теперішнього покоління намагаються вирішити за рахунок ресурсів, що мали б належати майбутнім поколінням, або відкласти їх вирішення на майбутнє. Наприклад, замість того, щоб утилізувати токсичні відходи або радіоактивні відходи, їх просто складають у сховищах, сподіваючись на те, що майбутні покоління знайдуть можливість вирішити цю проблему.

Технічна складність здійснення детального аналізу затрат-вигод змушує шукати спрощені керівні принципи планування екологічної політики, на основі яких можна було б приймати правильні управлінські рішення. Застосування спрощених підходів значно прискорює процес вироблення рішення, однак не можна забувати й про обмеження у їх застосуванні. Передусім важливо чітко відповісти на питання, чого ми очікуємо від здійснюваної екологічної політики? До якої моделі взаємовідносин суспільства і довкілля ми прямуємо? Чим будемо керуватися, здійснюючи цю політику? Нижче наводяться найбільш уживані моделі взаємовідносин суспільства і навколишнього природного середовища, стисло характеризуються обмеження, які треба, брати до уваги під час їх застосування.

- Стабілізація тиску на навколишнє природне середовище. Цей підхід інтерпретується по-різному. Наприклад, метою політики розвитку може бути нульове економічне зростання в екологічно неблагополучних областях. Вважається, що за умови не збільшення інвестицій у природоохоронну сферу це має забезпечити незмінність викидів. Інша інтерпретація – не збільшення обсягу викидів за економічного зростання. За такої інтерпретації необхідно збільшувати інвестиції в очисні технології та об'єкти. Очевидно, в обох випадках, або прийняти економічно виважене рішення, необхідні детальні обрахунки екологічних та економічних вигод і втрат.

- Запобігання екологічній шкоді (лиху). Така модель природокористування можлива за виконання досить жорстких вимог до діяльності. У своїй крайній формі вона означає, що коли екологічні наслідки

діяльності, що планується, оцінити важко, однак вони є очевидно негативними, то краще від такої діяльності відмовитися зовсім. Цей підхід, може використовуватися тільки щодо окремих секторів економіки або навколишнього природного середовища, коли пропонується діяльність, наслідки якої можуть бути не виправними, незворотними, або непередбачуваними. Наприклад, це може бути ядерна енергетика або вплив на особливо вразливі природні об'єкти. В такому разі розрахунки розміру можливої шкоди і ризиків не виконуються, а можливі прибутки не беруться до уваги.

- Діяльність, яка не суперечить вимозі досягнення стійкого розвитку. Застосування такого підходу багато в чому залежить від того, як його тлумачать управлінські структури зокрема та суспільство в цілому. Найпоширенішою є інтерпретація, надана Всесвітньою комісією з довкілля та розвитку, згідно з якою «стійкий розвиток – це такий, який дозволяє задовольняти потреби нинішнього покоління, однак не шкодить потребам майбутніх поколінь».

Існує низка керівних принципів, які вимагають більш широкого підходу при виборі й застосуванні інструментів екологічної політики, використання більш складних управлінських технологій, приміром, принцип урахування взаємозалежності об'єктів навколишнього природного середовища, екосистемний підхід, оцінка повного життєвого циклу продукту.

Перший принцип означає, що необхідно враховувати взаємозв'язки та взаємозалежність різних компонентів навколишнього природного середовища і те, що забруднюючі речовини від однієї компоненти можуть переходити до іншої. Наприклад, забруднюючі речовини, що потрапили в атмосферне повітря, випадаючи з дощем, забруднюють землі, звідти потрапляють до ґрунтових вод і т.д.

Схожим є *екосистемний підхід*. Цей керівний принцип вимагає врахування взаємозв'язків та взаємозалежностей між складниками природних екосистем, відкладених або опосередкованих впливів на майбутні покоління, а також і безпосереднього впливу на ці взаємозв'язки антропогенної та техногенної діяльності.

Принцип оцінки повного життєвого циклу продукту вимагає точного знання, з якою екологічною шкодою пов'язане виробництво сталі, пластику, скла, шкіри, фарби, електронних приладів тощо для автомобіля. Необхідно знати, яким чином автомобіль буде утилізовано і оскільки це коштуватиме для суспільства, тощо.

Це відносно новий керівний принцип, який почав застосовуватися на практиці з кінця вісімдесятих років. Вважається, що за правильного використання цього принципу можна значною мірою підвищити екологічну ефективність виробництва, тобто питомі витрати енергетичних і природних ресурсів, емісія забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище будуть мінімізовані. Окрім того очікується, що реалізація цього принципу є однією з передумов досягнення стійкого розвитку. Однак для успішного

застосування такого підходу необхідні складні управлінські технології. Управління має бути системним з урахуванням усіх ключових екологічних, соціальних, економічних та технологічних чинників. Необхідно працювати з великими масивами інформації і потужними інформаційними потоками, що надходять від постачальників, споживачів, неурядових організацій, органів управління, науково-дослідних закладів. Інколи необхідні кардинальні зміни стратегій розвитку. Поки що лише окремі потужні промислові корпорації мають достатньо ресурсів і бажання для розробки і впровадження екологічних політик, що базуються на принципі оцінки повного життєвого циклу продукту.

1.5 Законодавче регулювання доступу громадськості до екологічної інформації та участі у процесах підготовки й прийняття екологічних рішень

Неурядові екологічні організації (надалі – НУО) мають тривалу історію і є невід'ємним складником демократичного суспільства. Навряд чи сьогодні можливо абсолютно точно визначити дату, місце і учасників першого природоохоронного руху. Перші офіційно зареєстровані неурядові природоохоронні організації з'явилися у минулому сторіччі.

Широковідомими стали деякі організації, створені в останні 40-50 років. Так, Всесвітній фонд охорони природи (WWF) – найчисленніша приватна природоохоронна фундація створена у 1962 році. Зараз Фонд об'єднує близько 3 млн. членів у 27 національних організаціях. За час свого існування він здійснив понад 5 тис. проектів, спрямованих на збереження природи, більш ніж у 130 країнах.

Добре відомою, інколи завдяки екстремальним засобам протесту, є діяльність міжнародної «Greenpeace». Створена 1971 р. в Канаді, вона зараз має представництва НУО «більш ніж у 20 країнах, у тому числі в Україні, і кілька сот співробітників постійного штату. В активі «Greenpeace» - багато відомих і неординарних акцій, які сприяли досягненню конкретних результатів.

Глобальні інформаційні мережі наддали можливість величезній кількості людей бути обізнаними щодо подій на планеті, співчувати, реагувати, бачити результати реагування на ці події. Посилилося розуміння того, що земля є спільним і єдиним домом для всіх, і дім цей не такий вже й великий і вимагає дбайливого до себе ставлення. Цей чинник, без сумніву, відіграв величезну роль у становленні екологічних неурядових рухів на масовому рівні.

Забезпечення достатньої поінформованості громадян є однією з головних умов існування і конструктивної діяльності екологічних НУО. Досвід взаємодії урядових структур з НУО свідчить, що ефективна співпраця з такими організаціями можлива лише за умови належного інформаційного обміну як між власне НУО, так і між НУО та іншими секторами суспільства.

Право доступу до інформації є одним із основоположних прав сучасного демократичного суспільства. Однак, щоб це право не залишалось лише декларативним, суспільство має забезпечити механізм його реалізації. Законодавство розрізняє принаймні *два способи забезпечення доступу до інформації*: доступ до інформації може бути забезпечений *пасивним* способом – маєш право отримати інформацію, та *активним* – маєш право бути поінформованим.

У другому випадку мається на увазі активність з боку владних структур. Тобто владні структури зобов'язані інформувати громадськість про стан довкілля на систематичній основі. Обидві ці форми є першою передумовою широкої участі громадськості в екологічній діяльності. Це право закріплене міжнародним екологічним законодавством і різною мірою забезпечується національним законодавством.

Декларація Ріо-де-Жанейро 1992р. (принцип 10) тлумачить це право таким чином: «Екологічні проблеми найкраще розв'язуються за участі громадян, яких вони стосуються на відповідних рівнях. На національному рівні кожен громадянин повинен мати відповідний доступ до екологічної інформації, якою володіють владні структури, в тому числі інформації щодо небезпечних речовин та небезпечної діяльності в місцевості, де він проживає, та до участі в процесі прийняття рішень. Держава має сприяти і заохочувати громадське занепокоєння та участь, забезпечувати широку доступність інформації. Має бути забезпеченим ефективний доступ до судових та адміністративних процедур, в тому числі щодо відшкодування збитків та судового захисту».

Успішність діяльності НУО залежить від того, наскільки вона здатна забезпечити:

- політичну підтримку та мережу людей і організацій, спроможних впливати на рішення;
- доступ до засобів масової інформації;
- доступ до інформаційних джерел та офіційних документів;
- достатні фінансові та адміністративні ресурси;
- стратегічне партнерство з приватним сектором (виробниками);
- постійне усвідомлення громадськістю важливості даної екологічної проблеми та пов'язаної з цим діяльності НУО;
- розробку доступних і реальних альтернативних проектів;
- добір професіональних керівників і лідерів, здатних обґрунтувати висновки і пропозиції, оперувати не тільки екологічними, а й іншими аргументами, спілкуватися з громадськістю та іншими НУО, використовуючи спільний понятійний базис, з досвідом організації кампаній.

НУО відіграють ключову роль у становленні та здійсненні принципу участі громадськості в управлінні громадянським суспільством, оскільки формуються переважно з соціально активних членів суспільства. Урядом бажано залучати НУО до співробітництва, особливо у таких галузях, як

екологічна просвіта, збереження й відновлення навколишнього природного середовища.

Однією з головних суспільних функцій НУО була і залишається екологічна просвіта населення. У цій діяльності вони мають переваги перед закладами формальної освіти завдяки більшій мобільності та гнучкості, можливості охопити різні вікові групи населення, міцним зв'язкам із засобами масової інформації.

1.6 Міжнародне екологічне законодавство

Міжнародне екологічне законодавство базується на двох створених воєнних та багатосторонніх договорах (конвенціях, яких на сьогодні налічують понад 250) та протоколах і поправках до них, як невід'ємній частині цих договорів. Закон України про міжнародні договори встановлює, що у випадках, які по-різному тлумачаться міжнародним і національним законодавствами, верховенство віддається положенням міжнародного договору. Переважна більшість міжнародних договорів набувають чинності для держави, що їх підписала, лише після приєднання до них в установленому національним законодавством порядку, в Україні – після ратифікації їх парламентом.

Міжнародне екологічне законодавство почало розвиватися на початку минулого сторіччя. Однак найбільшого розмаху його розвиток досяг в останні 30 років, коли були прийняті численні міжнародні документи в галузі охорони навколишнього природного середовища. Прийняття таких актів супроводжується встановленням процедур для забезпечення виконання і контролю та моніторингу виконання.

Потужним рішенням міжнародного екологічного законодавства є також практичний досвід реалізації екологічної політики на глобальному рівні. Цей досвід часто узагальнюється і набуває юридично вивірених форм у рішеннях та деклараціях міжнародних конференцій щодо глобального довкілля. Такі документи по праву вважаються одним із джерел розвитку законодавства.

Рішення зустрічей сторін конвенцій або вищих керівних органів міжнародних організацій є обов'язковими для виконання настільки, наскільки є обов'язковими для виконання норми базового документу. Якщо держава планує приєднатися до конвенції або міжнародної організації, треба брати до уваги те, що вона має взяти на себе зобов'язання виконувати вимоги не тільки базового документу, а й рішень його керівних органів.

За змістом такі рішення можна класифікувати за трьома великими категоріями. Перша категорія – це *нормативні рекомендації*, що за своїм змістом є, фактично, правилами поведінки та стандартними вимогами щодо виконання конвенції або членства в міжнародній організації, яких мають дотримуватись сторони. Друга – це *декларації принципів*, тобто систематизовані добірки базових норм, які мають бути безпосередньо включені до відповідного національного законодавства, що розробляється на

виконання конвенції. За приклад можуть правити такі принципи, як фундаментальна цінність довкілля для людства, захист екологічних прав майбутніх поколінь та ін. І нарешті, *програми дій*, тобто документи, які містять опис системної сукупності заходів, спрямованих на досягнення екологічних цілей. Найбільш відомим прикладом може слугувати Програма дій XXI століття. Ця програма, зокрема, є основою для розвитку міжнародного та національного екологічного законодавства, спільних міжнародних заходів та програм тощо.

Україна є стороною понад 700 багатосторонніх міжнародних договорів, протоколів та додатків до них. Деякі з них присвячені питанням охорони природи та використання природних ресурсів міжнародного значення, а в деяких ці питання регулюються тією чи іншою мірою.

З розвитком міжнародного екологічного законодавства була сформульована низка фундаментальних принципів, які практично обов'язково відображаються у міжнародних екологічних договорах.

Суверенне право держав здійснювати власну екологічну політику. Оскільки екологічні проблеми не визнають державних кордонів, то цей принцип може призвести до конфлікту у випадку транскордонних забруднень. Тому в сучасному екологічному законодавстві він застосовується лише в комплексі з вимогою: держава забезпечує, що діяльність на її території не завдасть екологічної шкоди іншим державам (принцип 21 Стокгольмської декларації 1972 р. Та принцип 2 Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 р.).

Міжнародне співробітництво у вирішенні глобальних екологічних проблем (принцип 24 Стокгольмської декларації, стаття 4.5 Рамської конвенції ООН про зміну клімату 1992 р., стаття 20.2 Конвенції про біологічне різноманіття 1992 р. Та принцип 7 та 9 Декларації Ріо-де-Жанейро). В останній, зокрема, наголошується про необхідність розвитку співробітництва між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. Причому переважно розвинуті країни мають надавати ресурси для розвитку такого співробітництва. Цей принцип передбачає також обов'язкове інформування і консультації з усіма зацікавленими сторонами, в тому числі на міжнародному рівні, щодо діяльності, яка може спричинити шкідливі транскордонні екологічні наслідки (принцип 19 Декларації Ріо-де-Жанейро).

Збереження та охорона довкілля. Термін «збереження» використовують переважно для об'єктів живої природи і трактують як збалансоване або стійке використання ресурсів живої природи. Під терміном «охорона» розуміють заходи і політики щодо недопущення екологічної шкоди довкіллю, обмеження екологічно шкідливої діяльності, врахування екологічних інтересів майбутніх поколінь.

Превентивність, тобто зобов'язання, не здійснювати діяльність, що може завдати значної екологічної шкоди (преамбула до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє природне у транскордонному контексті 1991 р.). цей принцип, незважаючи на його фундаментальність, застосовують не в усіх договорах, оскільки не в усіх галузях діяльності він може бути повністю реалізованим.

Запобігання, при яким розуміють, що не можна здійснювати або необхідно обмежувати ту, що вже здійснюється, діяльність, розмір екологічної шкоди від якої неможливо точно оцінити. Відсутність точних наукових знань щодо наслідків такої діяльності не може бути причиною для ігнорування екологічної загрози (стаття 3.3 Рамкової конвенції ООН про зміну клімату).

«Забруднювач платить» означає, що забруднювач має компенсувати економічну, соціальну та екологічну вартість забруднення довкілля (принцип 16 Декларації Ріо-де-Жанейро).

Оповіщення та взаємна допомога у разі виникнення інцидентів з транскордонними екологічними наслідками (принцип 18 Декларації Ріо-де-Жанейро, Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій 1994 р.).

Право громадськості на отримання інформації про стан довкілля та участь у підготовці екологічних рішень (принцип 10 Декларації Ріо-де-Жанейро).

Окрім перелічених керівних принципів формування сучасного міжнародного екологічного законодавства відбувається в контексті реалізації низки концептуальних положень, притаманних саме галузі, тобто:

- Необхідність створення умов для досягнення стійкого розвитку, як найзагальнішої екологічної цілі, визначеної світовою спільнотою.

- Стурбованість усього людства станом глобального довкілля означає, глобальні екологічні проблеми можуть бути подолані лише спільними зусиллями всієї світової спільноти.

- Забезпечення екологічних прав майбутніх поколінь, для чого необхідно у максимальному обсязі зберігати невідновлювані природні ресурси, екосистеми та життєво важливі природні процеси, уникати діяльності, що може зашкодити загальнолюдським природним і культурним цінностям.

- Збереження загальнолюдської спадщини. Це положення було сформульоване наприкінці 60-х років щодо таких об'єктів, як океанське та морське дно, Антарктида, навколосемний космічний простір, біологічне та ландшафтне різноманіття, історичні та культурні пам'ятки. Використання таких об'єктів допускається лише в мирних цілях за умови збереження їхніх природних якостей для майбутніх поколінь.

- Забезпечення екологічної безпеки. У глобальному контексті це означає запобігання екологічним конфліктам, які можуть спричинити збройні протистояння або війни. Забезпечення глобальної екологічної безпеки передбачає рівне право всіх націй на екологічну безпеку, заборону будь-якої екологічної агресії, в тому числі експорт екологічно небезпечних речовин; контроль дотримання міжнародного екологічного законодавства; регулярний обмін екологічною інформацією; попередження транскордонної екологічної шкоди; створення мирних механізмів вирішення екологічних конфліктів.

Спільна, однак диференційована відповідальність є одним із наріжних каменів сучасного міжнародного екологічного процесу. Це означає, що всі держави визнають свою відповідальність за стан глобального довкілля, однак

розвинуті країни, як головні споживачі природних ресурсів на планеті, мають надавати значно більше фінансових та інших ресурсів на вирішення глобальних екологічних проблем порівняно з країнами, що розвиваються.

За правовим статусом конвенції, протоколи і поправки до них можуть включати: «жорсткі» вимоги, тобто обов'язкові до виконання положення, і/або «м'які» положення рекомендаційного характеру. Зазначимо, що міжнародні екологічні договори належать переважно до категорії «м'яких», однак вони справляють суттєвий вплив, якщо держави-сторони приймають адекватне законодавство на національному рівні.

У рамках багатосторонніх договорів передбачені й створюються механізми для моніторингу і контролю виконання цих договорів державами-сторонами, через які, власне, й здійснюється вплив на уряди, аби останні швидше розробляли і приймали відповідні національні нормативні акти.

Обов'язкові вимоги, які містяться в екологічних договорах, часто включають цільові показники кількісних обмежень і скорочення обсягів викидів і скидів у межах обумовлених термінів та/або вимоги щодо політики і заходів необхідних для досягнення цих показників.

Питання для самоконтролю:

1. Дати визначення екологічної політики.
2. Сформулювати цілі екологічної політики.
3. Перелічити засоби, які використовуються для реалізації екологічної політики.
4. Охарактеризувати рівні екологічної політики.
5. Охарактеризувати методи управління у сфері реалізації екологічної політики.
6. Охарактеризувати принципи формування екологічної політики.
7. Дайте класифікацію економічних інструментів екологічної політики.
8. Охарактеризувати основні засади планування екологічної політики.
9. Наведіть приклади застосування принципів та підходів формування екологічної політики у розвинутих країнах.
10. Охарактеризувати систему органів влади, які забезпечують реалізацію екологічної політики в Україні.
11. Визначити параметри раціонального природокористування.
12. Що розуміють під екологічним законодавством?
13. Перелічити фундаментальні принципи, які обов'язково відображаються у міжнародних екологічних договорах.
14. Назвіть основні акції НУО «Greenpeace», які сприяли досягненню конкретних результатів.
15. Яким документом визначені керівні положення щодо забезпечення інформування громадськості про екологічний стан довкілля та її участі у процесі прийняття екологічних рішень?
16. Від чого залежить успішність діяльності НУО?
17. На чому базується міжнародне екологічне законодавство?

Семінарське заняття № 2: СТРАТЕГІЧНІ ПЛАНИ ДІЙ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ДО 2020 р.

Мета: визначення основних напрямків, у рамках яких повинні починатися дії, спрямовані на збереження навколишнього середовища

Знання: Розділів Закону України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року; стратегічних цілей екологічної політики та інструментів їх реалізації

До заняття слід **опрацювати** наступні документи:

Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року; Базельська конвенція по контролю за трансграничним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням; Стокгольмська конвенція по хімічній безпеці

Оскільки для економіки, що трансформується, визначальний вплив на екологічну ситуацію і процеси природокористування в країні має не екологічна політика, а макроекономічна ситуація, то важливою умовою ефективної стратегії охорони навколишнього середовища є врахування екологічних факторів у макроекономічній політиці.

Виходячи з цього, можна виділити *три основних напрямки, у рамках яких повинні починатися дії, спрямовані на збереження навколишнього середовища:*

-формування екологічно орієнтованої макроекономічної політики, проведення структурної політики, спрямованої на підтримку економічного росту за рахунок розвитку найменш екологічно небезпечних високотехнологічних галузей і виробництв;

-удосконалення сучасної системи управління процесами природокористування з метою більш повного врахування в ціні готової продукції природної складової і стимулювання раціонального природокористування;

-створення сучасної системи моніторингу стану навколишнього середовища й інформаційних систем природоохоронних органів, націлених на формування екологічно орієнтованої суспільної думки, підтримку просування на ринок екологічної продукції, полегшення доступу до екологічної інформації громадян і створення об'єктивної наукової бази для ефективного управління у сфері природокористування.

21.12.2010 року був прийнятий Закон України про ОСНОВНІ ЗАСАДИ (СТРАТЕГІЮ) державної екологічної політики України на період до 2020 року.

Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ. В розділі наводяться першопричини екологічних проблем України в різних сферах, які пов'язані із забрудненням атмосферного повітря, вод, надр, охороною земель і ґрунтів т.і.

Розділ 2. МЕТА І ПРИНЦИПИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Метою національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Основними принципами національної екологічної політики є:

- посилення ролі екологічного управління в системі державного управління України з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), яка зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку;
- врахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень, при розробленні документів, які містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку;
- міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;
- запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, державної екологічної експертизи, а також державного моніторингу навколишнього природного середовища;
- забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи;
- відповідальність нинішнього покоління за збереження довкілля на благо прийдешніх поколінь;
- участь громадськості та суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації екологічної політики, а також урахування їхніх пропозицій при вдосконаленні природоохоронного законодавства;
- невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- пріоритетність вимоги "забруднювач навколишнього природного середовища та користувач природних ресурсів платять повну ціну";
- відповідальність органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації;
- доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації;
- державна підтримка та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Розділ 3. СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ

Національна екологічна політика спрямована на досягнення стратегічних цілей.

Ціль 1. Підвищення рівня суспільної екологічної свідомості

Ціль 2. Поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки

Ціль 3. Досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища

Ціль 4. Інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління

Ціль 5. Припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі

Ціль 6. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування

Ціль 7. Удосконалення регіональної екологічної політики

Розділ 4. ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

4.1. Міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін

4.2. Оцінка впливу стратегій, програм, планів на стан навколишнього природного середовища

4.3. Удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища

4.4. Екологічна експертиза та оцінка впливу на стан навколишнього природного середовища

4.5. Екологічний аудит та системи екологічного управління

4.6. Екологічне страхування

4.7. Технічне регулювання та стандартизація у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки

4.8. Законодавство у сфері охорони навколишнього природного середовища

4.9. Освітнє та наукове забезпечення формування і реалізації національної екологічної політики

4.10. Економічні та фінансові механізми

4.11. Моніторинг стану довкілля і контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки

4.12. Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки

Розділ 5. ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Досягнення цілей Стратегії здійснюватиметься в два етапи: до 2015 року та протягом 2016-2020 років

Розділ 6. МОНІТОРИНГ ВИКОНАННЯ ТА ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ

Розділ 7. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИКОНАННЯ СТРАТЕГІЇ

В цьому розділі вказані результати, які можна отримати при виконанні Стратегії.

В Додатку до Стратегії наводяться показники ефективності Стратегії, щодо перелікованих вище цілей.

Питання для самоконтролю

1. Які основні напрямки, у рамках яких повинні починатися дії, що спрямовані на збереження навколишнього середовища?
2. Які першопричини екологічних проблем України?
3. Охарактеризуйте причини погіршення стану природних вод.
4. Які проблеми у сфері охорони земель?
5. Охарактеризуйте сучасний стан надр України і проблеми в цій сфері.
6. Які проблеми у сфері охорони лісів?
7. В чому суть системи біобезпеки України?
8. В чому полягає суть інтеграції екологічної політики та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління?
9. Охарактеризуйте сучасний стан біологічного та ландшафтного різноманіття на території України.
10. Що є метою та основними принципами національної екологічної політики?
11. Назвіть основні стратегічні цілі та завдання.
12. Які інструменти реалізації національної екологічної політики?
13. Опишіть етапи реалізації національної екологічної політики.
14. Яка основа та мета проведення моніторингу реалізації Стратегії?
15. Які очікувані результати реалізації Стратегії?

Семінарське заняття №3: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Мета: Визначення предмету і задач, основних понять екологічної безпеки.

Знання: Основних завдань, функцій, прав та обов'язків Департаменту екологічної безпеки; видів екологічної безпеки

До заняття слід **опрацювати** наступні документи:

Закон України «Про основи національної безпеки України»; Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон "Про Раду національної безпеки і оборони України"

3.1 Поняття екологічної безпеки

Екологічна безпека (екобезпека) являє собою соціоприродну та наукову реальність, є об'єктом дослідження різних наук (природничих, соціальних, юридичних та ін.), оскільки охоплює складний комплекс взаємозв'язків людини з навколишнім природним середовищем.

Зазначена категорія *характеризується, по-перше*, як вічна цінність людського суспільства, що ґрунтується на певній системі гарантій екологічної безпеки співіснування природи і людини. Йдеться про безпеку людини в процесі: взаємодії з природним середовищем, з небезпечними речовинами (радіоактивними, хімічними, токсичними тощо), використання руйнівних або небезпечних технологій і процесів, здійснення різноманітних впливів на довкілля тощо. Вона може бути пов'язана і з не контрольованими людиною процесами (стихійні сили природи).

По-друге, при забезпеченні екологічної безпеки враховуються закони природи, за якими розвиваються екологічні об'єкти.

По-третьє, екобезпека здійснюється під контролем держави, яка утворює цілу систему спеціальних органів.

По-четверте, основою правової форми є екологічне право як самостійна правова галузь. Правове забезпечення екобезпеки є одним з основних принципів цього права.

Визначення екологічної безпеки як правової категорії має різне тлумачення в еколого-правовій науці. Вважають, що її сутність полягає в захисті людини і навколишнього природного середовища від шкідливого впливу; умовах збереження здоров'я людей і забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку; балансі розвитку екосистем; діяльності по захисту життєво важливих екологічних інтересів; в тому, що вона є складовою частиною міжнародної екологічної безпеки тощо. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 50) визначає екологічну безпеку як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Екологічна безпека розглядається у *двох аспектах*. Як суб'єктивна категорія вона проявляється у процесі реалізації суб'єктивного права громадян на екологічну безпеку шляхом регулятивного та охоронного методів. Це право громадян тісно пов'язане з правом на безпечне навколишнє природне середовище для їх життя і здоров'я. З іншого боку — це об'єктивно існуюча система правового забезпечення екологічної безпеки, за допомогою якої регламентується екологічно небезпечна діяльність, режим використання природних ресурсів, охорона довкілля,

попередження погіршення екологічного стану та виникнення небезпеки для природних об'єктів і населення.

Довкілля вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, які стосуються його чистоти (незабрудненості), ресурсомісткості (невиснаженості), екологічної стійкості, санітарних вимог, видового різноманіття, здатності задовольняти інтереси громадян.

Чинне екологічне законодавство України як критерії безпеки навколишнього природного середовища передбачає спеціальні нормативи екологічної безпеки.

За якісними показниками стан довкілля можна представити трьома рівнями, де його якість розглядається як сукупність природних та «набутих» властивостей, сформованих під впливом антропогенної діяльності, які відповідають встановленим екологічним, санітарно-гігієнічним нормативам, що забезпечують умови для розвитку і відтворення живих організмів, у тому числі життєдіяльності людини. Найвищий якісний рівень природного середовища являє собою чисте природне середовище. У цьому разі забруднення природного середовища є мінімальним, воно не спричиняє змін нормального екологічного стану в певному регіоні. До другого рівня слід віднести сприятливе природне середовище. Тут забруднення природного середовища можливе в межах, які не впливають на стан здоров'я людини і коли відсутні будь-які неприємні фактори, викликані специфікою окремих виробництв. До третього рівня можна віднести безпечне природне середовище. На відміну від другого рівня тут допускається можливість наявності в природному середовищі певного регіону незагрозливих для людини негативних факторів.

Як зазначалося, екобезпека природних об'єктів пов'язана з безпекою громадян у сфері екології. Це є передумовою здійснення природного і невід'ємного права людини на безпечне довкілля.

Об'єктами екологічної безпеки відповідно до ст. 3 Закону «Про основи національної безпеки України» є: людина і громадянин (їх конституційні права та свободи, перелік яких відповідно до Основного Закону (ст. 22) не є вичерпним); суспільство (його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси); держава (її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність). Таким чином, об'єктами екологічної безпеки є життєво важливі інтереси суб'єктів безпеки: права, матеріальні та духовні потреби особи; природні ресурси та навколишнє природне середовище як матеріальна основа державного і суспільного розвитку.

Суб'єктами забезпечення екологічної безпеки є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада Національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи

виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України, громадяни України, об'єднання громадян (ст. 4 Закону України «Про основи національної безпеки України»).

У термінологічному і змістовому аспектах безпека пов'язана з антонімом «небезпека» і є його зворотною стороною. Безпека — виключення небезпеки або її зменшення до прийняттого ризику для довкілля. У частині 1 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» вказується на попередження погіршення екологічного стану і виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Екологічна небезпека — це сукупна небезпека, діяльність техногенних систем, під впливом яких виникли природні екологічні фактори та негативні природні процеси. У зв'язку з тим, що антропогенне і технічне перевантаження на довкілля постійно зростає, закріплено Перелік видів діяльності і об'єктів, що являють собою підвищену екологічну небезпеку, який зараз містить понад 22 їх види і постійно поновлюється.

Правові, економічні, соціальні, організаційні основи діяльності, пов'язані з об'єктами підвищеної небезпеки і спрямовані на захист довкілля, життя і здоров'я людей від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеженню (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків, визначаються в Законі України від 18 січня 2001 року «Про об'єкти підвищеної небезпеки».

Об'єктами підвищеної небезпеки вважаються такі, на яких використовуються, виготовлюються, переробляються, зберігаються або трансформуються небезпечні речовини чи категорії речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти, які є реальною загрозою виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Екологічно небезпечні види діяльності і об'єкти — це важливі чинники, які потребують розробки оптимальних заходів по забезпеченню екологічної безпеки.

3.2 Модель ієрархічної системи нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в сфері національної безпеки

В Україні єдиним джерелом права є нормативно-правовий акт, судового прецеденту та звичаю в українській юридичній практиці не існує. У найбільш загальному вигляді ієрархічну систему нормативно-правових актів України можна представити наступним чином:

- Конституція України;
- закони України;

- укази та розпорядження Президента України;
- постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України;
- нормативні акти міністерств і відомств.

Особливу групу становлять міжнародні договори України.

З урахуванням викладеного, окреслимо *модель ієрархічної системи нормативно-правових актів*, що мають регулювати суспільні відносини в сфері національної безпеки.

1. *Конституція України* — є основою усього законодавства України, її верховенство у системі нормативних актів України визначається наступними положеннями: 1) Конституція була прийнята на референдумі внаслідок вільного волевиявлення усього українського народу; 2) Конституція визначає основні начала, принципи і норми національної безпеки; 3) Конституція містить найбільш важливі національні інтереси та фіксує структуру та компетенцію суб'єктів забезпечення національної безпеки; 4) положення Конституції, що стосуються національної безпеки приймаються та можуть бути зміненими в результаті дотримання складної процедури правотворчості.

У Конституції України, окрім фундаментальних понять екологічна безпека (статті 16, 92), економічна та інформаційна, державна безпека (ст. 17), інтереси національної безпеки (статті 32, 34, 36, 39), забезпечення національної безпеки (ст. 44), основи національної безпеки (ст. 92), національна безпека, сфери національної безпеки, небезпека (ст. 106), особиста безпека (ст. 126), громадська безпека (ст. 138), передбачено створення і функціонування координаційного органу з питань національної безпеки і оборони при Президентові України — Ради національної безпеки і оборони України (ст. 107). У Конституції в загальній формі юридично закріплюються мета, функції, компетенція, принципи взаємодії державних і недержавних суб'єктів забезпечення національної безпеки України.

Концепція національної безпеки України (*стратегія*). Слід сказати, що до 19 червня 2003 року в Україні існував такий документ, водночас із набранням чинності Закону України "Про основи національної безпеки України". Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, затверджена постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 р., втратила чинність. З правової точки зору, відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 92 Конституції України, основи національної безпеки визначаються виключно законом, тому закріплення їх Постановою Верховної Ради України було некоректним і не відповідало Конституції. Однак необхідність даного документа є очевидною через те, що він має виступати інтегруючою ланкою в системі нормативно-правового забезпечення національної безпеки України і визначати основи державної політики національної безпеки. Втім сама Концепція національної безпеки має бути затверджена законом.

Конституція України і Концепція національної безпеки складають перший рівень у системі нормативно-правового забезпечення національної безпеки.

2. На другому рівні мають бути нормативно-правові акти України, в яких відображені основні норми діяльності державних органів і структур у процесі забезпечення національної безпеки в різних сферах національної безпеки, їх завдання, напрями діяльності, функції та повноваження. До них, зокрема, належать.

Доктрини національної безпеки. Доктрина національної безпеки — це сукупність офіційних поглядів на мету, функції, принципи та методи забезпечення національної безпеки України в конкретній сфері. Це означає, що відповідно до окреслених у КНВ сфер формуються відповідні доктрини, котрі конкретизують зміст діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки саме в цій сфері.

Закони України: "Про основи національної безпеки України", "Про Раду національної безпеки і оборони України", "Про міліцію", "Про внутрішні війська МВС України", "Про Службу безпеки України", "Про контррозвідувальну діяльність", "Про розвідувальні органи України", "Про державну прикордонну службу України", "Про державний кордон України", "Про державну митну службу України", "Про Збройні Сили України", "Про оборону України", "Про Військову службу правопорядку в Збройних Силах України", "Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб", "Про війська Цивільної оборони України", "Про Цивільну оборону України", "Про надзвичайний стан", "Про правовий режим воєнного стану", "Про дипломатичну службу", "Про прокуратуру". "Про судоустрій України", "Про пожежну безпеку", "Про боротьбу з тероризмом", "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом", "Про державну таємницю", "Про недержавне забезпечення національної безпеки України", "Про приватну детективну та охоронну діяльність", Кримінальний, Кримінально-процесуальний, Цивільний, Цивільно-процесуальний, Митний, Бюджетний, Господарський кодекси України тощо, які мають безпосереднє відношення до регулювання відносин в сфері національної безпеки.

3. До третього рівня слід віднести нормативно-правові акти Президента України, які є обов'язковими для виконання на всій території України. В якості предмета регулювання виступають основні напрями забезпечення національної безпеки. У випадку суперечності Указу Президента Конституції законам України на підставі висновку Конституційного Суду України указ втрачає силу. Одним з прикладів таких актів є Указ Президента про створення Антитерористичного центру.

4. Особливу групу становлять джерела міжнародного права — міжнародні договори, міжнародно-правові звичаї та рішення

міждержавних (міжурядових) організацій, які є юридично обов'язковими для держав-учасниць.

5. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України. Відповідно до ст. 113 Конституції України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Здійснюючу виконавчу владу, в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження стосовно забезпечення національної безпеки. Особливістю нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України є те, що вони можуть бути прийняті на підставі і на виконання Конституції України, законів України й актів Президента (ст. 113 Конституції України). Саме тому, акти Уряду належать до окремого — п'ятого рівня.

6. До шостого рівня належать міжвідомчі нормативні джерела, які регулюють порядок взаємодії суб'єктів системи забезпечення національної безпеки по окремих напрямках діяльності в цій сфері.

7. Сьомий рівень становлять нормативно-правові акти міністерств та інших органів виконавчої влади, які у межах своєї компетенції на основі чинного законодавства про національну безпеку, а також відповідно до актів Президента України, Кабінету Міністрів України розробляють відомчі нормативні акти: накази, інструкції, положення, постанови, програми, листи, статuti, які спрямовані на реалізацію функцій відповідно до компетенції в конкретній сфері життєдіяльності щодо конкретних національних інтересів. Вони є обов'язковими для виконання всіма підвідомчими міністерствами та відомствами, установами та організаціями, посадовими особами.

8. Восьмий рівень нормативно-правового забезпечення в галузі національної безпеки становлять локальні нормативні акти — такі юридичні документи, які містять норми права, що приймаються місцевими органами влади, суб'єктами управління на конкретному підприємстві, в організації з питань забезпечення національної безпеки, які є обов'язковими для виконання всіма підприємствами, установами й організаціями, а також посадовими особами та громадянами на території, підпорядкованій даному органу влади.

9. Останній рівень складають нормативні договори та звичаї. Нормативний договір відіграє важливе значення у відносинах між державами, в особливості у сфері забезпечення міжнародної безпеки, формування систем колективної (регіональної) безпеки. Також договір відіграє суттєве значення як одне із важливих джерел у сфері забезпечення національної безпеки недержавними структурами.

Змістом договору у сфері забезпечення безпеки є юридичні права та обов'язки сторін, а сам він ґрунтується на принципах рівності, незалежності сторін та їх вільного волевиявлення; майнової відповідальності за порушення обов'язку.

Ураховуючи той факт, що на території України проживає близько 130 національностей, особливу вагу відіграють звичаї. Особливість звичаю

полягає у тому, що він становить собою правило поведінки, яке увійшло у звичку. Відповідно до цивільного законодавства, можна зробити висновок, що звичаєм у сфері національної безпеки є правило поведінки, яке не встановлене актами законодавства, але є усталеним у певній сфері національної безпеки. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі. Але, якщо звичай суперечить договору або іншим нормативно-правовим актам у сфері національної безпеки, то він для регулювання суспільних відносин у зазначеній сфері не застосовується.

3.3 Види екологічної безпеки

Класифікацію екологічної безпеки можна провадити за різними критеріями: за джерелами небезпеки, територіальним принципом, масштабами шкідливого впливу, за способами і заходами забезпечення. Деякі з видів екологічної безпеки мають внутрішню диференціацію.

За територіальним принципом розрізняють: глобальну (міжнародну), національну (державну), регіональну, місцеву, об'єктову екологічну безпеку.

За способами забезпечення виокремлюють — техногенно-екологічну, радіоекологічну, соціально-екологічну, природну, економіко-екологічну безпеку та ін.

За об'єктами охорони можна вирізнити: загальну екологічну безпеку довкілля, яка включає: а) глобальну; б) національну; в) локальну; г) особисту екологічну безпеку громадян.

Залежно від причин порушення екологічної безпеки розрізняють таку, що виникла: внаслідок впливу на природний об'єкт людської діяльності (соціально-політичного, військового, техногенного характеру); під впливом самих природних процесів (землетрус, виверження вулкану, повінь тощо).

Екобезпека диференціюється залежно від екологічно небезпечних видів діяльності, об'єктів на: *технічну, хімічну, токсичну, біологічну, радіаційну, ядерну, гідротехнічних споруд, транспортних засобів тощо.*

У поресурсовому законодавстві на суб'єктів екологічного права покладений обов'язок при здійсненні діяльності вживати необхідних заходів щодо запобігання та недопущення підвищення встановлених рівнів акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого фізичного впливу на природне середовище, життя та здоров'я людини в населених пунктах, рекреаційних та заповідних зонах. Наприклад, під час розроблення та встановлення нормативів екологічної безпеки (гранично допустимого вмісту забруднюючих речовин у кормах, гранично допустимих викидів і скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин тощо) повинні враховуватися щодо

охорони тваринного світу та середовища існування тварин (ст. 52 Закону України «Про тваринний світ»).

Радіаційна безпека є дотриманням допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановленого нормами, правилами та стандартами з безпеки, а ядерна безпека — дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку.

Норми, правила та стандарти щодо ядерної та радіаційної безпеки — це критерії, вимоги та умови забезпечення безпеки при використанні ядерної енергії. Їх дотримання є обов'язковим при здійсненні будь-якого виду діяльності у сфері використання ядерної енергії.

Екологічна безпека транспортних засобів — додержання правил, лімітів, нормативів викидів і скидів забруднюючих речовин, які забезпечують екобезпеку всіх видів транспорту (автомобільного, повітряного, трубопровідного тощо).

Виходячи з масштабів шкідливого впливу і наслідків аварій і катастроф в конкретній місцевості, можна виокремити *зовнішню і внутрішню екологічну безпеку*. Під внутрішньою розуміють діяльність працівників підприємств, установ, організацій, які виконують роботи, пов'язані з джерелом підвищеної небезпеки, та завідомо йдуть на екологічний ризик, ставлять себе в залежність від негативного екологічного впливу. Для населення територій, на яких розташовуються об'єкти підвищеної небезпеки, останні є джерелом зовнішньої екологічної небезпеки.

Питання для самоконтролю:

1. Дати визначення поняття «екологічна безпека»
2. Хто являється об'єктами екологічної безпеки?
3. Хто являється суб'єктами забезпечення екологічної безпеки?
4. Назвіть основні нормативно-правові акти України в області забезпечення екологічної безпеки.
5. Перелічте основні види екологічної безпеки
6. Що розуміють під зовнішньою та внутрішньою екологічною небезпекою?
7. Як поділяються державно-правові заходи забезпечення екологічної безпеки в залежності від спрямованості дій?
8. Охарактеризуйте організаційно-превентивні заходи забезпечення екологічної безпеки.

Семінарське заняття №4: АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Мета: Засвоєння та узагальнення знань про систему національної безпеки, її структуру

Знання: Базових понять «загроза» і «небезпека»; етапів складових національної безпеки

До заняття слід **опрацювати** наступні документи: Закон України "Про об'єкти підвищеної небезпеки"; Закон України "Про основи національної безпеки України"

4.1 Система національної безпеки

Система національної безпеки у широкому розумінні становить собою множину потреб, інтересів і цінностей особи, суспільства і держави, загроз та небезпек, внутрішніх й зовнішніх, об'єктивних й суб'єктивних, природних, техногенних та антропогенних чинників, що впливають на стан національної безпеки, умови їх генезису, еволюції та балансу, державні та недержавні інституції, об'єднані цілями і завданнями щодо просування забезпечених недоторканістю потреб нації, національних інтересів і цінностей, які взаємодіють один з одним і здійснюють відповідну діяльність у межах законодавства України. Таким чином до системи національної безпеки включені усі ті елементи, які взаємопов'язані між собою, і у своїй органічній сукупності та єдності утворюють нову якість — систему національної безпеки.

Система національної безпеки не є тотожною системою забезпечення національної небезпеки, оскільки остання є допоміжною, функціональною системою і виконує роль лише елемента забезпечення. Саме тому при розгляді проблем функціонування системи національної безпеки у конкретній сфері життєдіяльності аналізуються:

- парадигма національної безпеки у конкретній сфері НБ;
- об'єкти, суб'єкти і предмет національної безпеки у конкретній сфері НБ;
- національні інтереси в конкретній сфері національної безпеки, які мають корелювати із концепцією нації і національною ідеєю;
- загальна модель системи національної безпеки в конкретній сфері НБ;
- окреслюється місце та функції системи забезпечення національної безпеки в загальній системі національної безпеки.

4.2 Архітектура наукового підходу до вивчення складових національної безпеки

Відповідно до пропонованого підходу щодо категорійних рядів слід говорити і про певний алгоритм наукового розгляду конкретних сфер

життєдіяльності. Відтак постає проблема в акцентуванні уваги на проблемі структури самого наукового підходу до вивчення зазначених питань.

Архітектура теоретичного розгляду складових національної безпеки повинна мати наступний вигляд.

На першому етапі розглядається поняття та зміст конкретного виду безпеки, його місце в системі національної безпеки.

При визначенні поняття конкретного виду безпеки потрібно виходити з того, що національна безпека є різновидом соціальної діяльності, яка полягає в управлінні системою національної безпеки за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, а також забезпечується ефективне функціонування системи національної безпеки України.

Відтак, визначаючи наприклад, поняття екологічної безпеки, слід зважати на характерні особливості, конкретні закони розвитку, нарешті риси самої екологічної безпеки. Визначення кожного поняття того чи іншого виду безпеки, має починатися з того, що це є складовою національної безпеки.

Структура самого визначення має корелювати із висхідним визначенням поняття національної безпеки. Таким чином, наприклад, визначення поняття екологічної безпеки може мати наступний вигляд: екологічна безпека — складова національної безпеки, різновид соціальної діяльності, яка полягає в управлінні системою національної безпеки за якого державними та недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, а також природних ресурсів.

Визначення економічної безпеки, керуючись даним алгоритмом, можна подати у наступному вигляді: економічна безпека — складова національної безпеки, різновид соціальної діяльності, яка полягає в управлінні системою національної безпеки, за якого забезпечується здатність держави до відтворення внутрішнього валового національного продукту та кількісній і якісній збалансованості зовнішньоекономічних відносин, конкурентоспроможність економіки і стійке функціонування кредитно-фінансово і системи.

Такий підхід дозволить уніфікувати підходи до визначення базових понять теорії національної безпеки, а саму теорію поступово створювати на основі логічного окреслення базових і фундаментальних понять, принципів, і норм. Це закладе основи взаємного порозуміння фахівців у різних галузях життєдіяльності, об'єднаних цілями і завданнями щодо забезпечення національної безпеки. Більш того, сама теорія володітиме власною мовою, принципами її побудови і ефективного використання, що

наразі додає вагомості її існуванню і слугує ще одним верифікуючим чинником її практичного значення.

У даному аспекті необхідно також говорити про формування методології даного наукового напрямку — такої множини цілей, функцій і принципів, які у своїй органічній єдності утворюють нову якість і реалізуються за допомогою адекватних методів. При чому усі складові елементи мають бути об'єднані до єдиної системи і перебувати у кореляційному зв'язку.

На другому етапі аналізуються загрози національній безпеці у конкретній сфері як реальні та нормативні, тобто ті, які визначені у законі України "Про основи національної безпеки України", так потенційні та ненормативні, тобто ті, які не зазначені у даному законі, втім мають значення для розглядуваної проблематики.

Знову ж таки, при визначенні поняття загроз у тій чи іншій сфері життєдіяльності, слід керуватися націобезпекознавчим методом. **Націобезпекознавчий метод** — багатоальтернативний спосіб вивчення і дослідження процесів у сфері національної безпеки, система прийомів та способів пізнання націобезпекових процесів, методологія організації досліджень у галузі національної безпеки.

Використання даного методу надає можливості встановлення корелятивного зв'язку між базовими поняттями загальної теорії національної безпеки та прикладними теоріями, в межах яких мають досліджуватись конкретні теоретичні та практичні проблеми забезпечення національної безпеки відповідно до конкретних сфер життєдіяльності.

Це позбавить неточності й унеможливить застосування різних критеріїв для визначення базових понять у конкретній сфері.

Таким чином, базовим поняттям є загроза і небезпека. **Загроза** — існування або можливість виникнення ситуації, за якої формуються передумови протидії забезпеченню безпеки, вона обмежується діями, які підкріплюють її, але не переростають у діяльність, безпосередньо спрямовану на її здійснення. **Небезпека** — діяльність, спрямована на реалізацію загроз, що здатна спричинити дестабілізацію системостворюючих елементів, які самі по собі загрожують функціонуванню та розвитку об'єкта безпеки у момент їх спричинення або при звичайному протіканні закінчуються або можуть закінчитися його колапсом і відповідної системи безпеки

Також слід зважати на той факт, що загрози національній безпеці не обмежуються лише тими, які прямо зазначені у Законі України "Про основи національної безпеки України". Таким чином, окрім перерахованих у даному законі загроз можливо і потрібно виділяти й інші, підкріплюючи це відповідною системою аргументів. Саме тому, розглядаючи загрози національній безпеці в конкретних сферах життєдіяльності, слід акцентувати увагу на нормативних загрозах, тобто таких, що є

визначеними у згаданому вище законі, і ненормативних загрозах, тобто таких, що не знайшли свого відображення у ньому.

На третьому етапі вивчаються проблеми функціонування (стан та перспективи) системи національної безпеки конкретній сфері життєдіяльності.

На четвертому етапі акцентується увага на розгляді проблем функціонування системи забезпечення національної безпеки у конкретній сфері.

У широкому розумінні система забезпечення національної безпеки — система теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками, за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток національних інтересів України, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, ефективного функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України.

Таким чином при окресленні проблем функціонування даної системи необхідно зосереджувати увагу на наступних моментах:

- зміст, призначення та мета функціонування системи забезпечення національної безпеки у конкретній сфері життєдіяльності;
- складові державної системи забезпечення та їх компетенція;
- складові недержавної системи забезпечення та їх компетенція;
- особлива увага приділяється аналізу органів спеціальної компетенції по забезпеченню НБ.

Слід розуміти, що система забезпечення національної безпеки утворюється і функціонує відповідно до цілей системи національної безпеки. Відтак структурна будова системи забезпечення залежить як від цілей функціонування системи національної безпеки, так і від загроз та небезпек.

На п'ятому етапі визначаються основні напрями державної політики національної безпеки у конкретній сфері з урахуванням окреслених на другому етапі загроз. При чому дані напрями мають корелювати із загрозами та небезпеками національній безпеці.

Відтак, загальний алгоритм наукового аналізу має містити такі взаємопов'язані елементи: загрози (реальні та потенційні, нормативні та ненормативні) — органи (які здійснюють безпосередню локалізацію загроз або здійснюють їх моніторинг) — напрями (як нормативні, так і ненормативні).

Можливо розглядати даний алгоритм і в дещо іншому вигляді:

система загроз — система заходів — система органів.

Втім головною лишається незмінність даних елементів, їх кореляція між собою.

Відтак науковий підхід до аналізу будь-якої сфери життєдіяльності носитиме системний характер, що прямо відповідатиме системному характерові національної безпеки.

За умови неможливості здійснення або неефективного функціонування окреслених на четвертому етапі елементів системи забезпечення, або наявності таких напрямів діяльності, які не передбачені у чинному законодавстві, висувуються пропозиції щодо оптимізації як організаційної, так і функціональної структури системи забезпечення національної безпеки.

Питання для самоконтролю:

1. Що розуміється під системою національної безпеки?
2. Охарактеризуйте основні етапи складових національної безпеки
3. Що таке націобезпекознавчий метод?

Семінарське заняття №5: ОБЛІК ТА ЗВІТНІСТЬ В ЕКОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

Мета: Ознайомлення з Порядком паспортизації та обліку об'єктів підвищеної небезпеки; Порядком декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки; Формами обліку, що найбільше відповідають галузі та розміру даного підприємства

Знання: Базових понять «загроза» і «небезпека»; етапів складових національної безпеки; переліку документів з охорони атмосферного повітря, поводження з відходами, з охорони водних ресурсів, які повинні бути на підприємстві; форм статистичної звітності.

До заняття слід **опрацювати** наступні документи:

Положення "Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів"; Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів; Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів

Під організацією бухгалтерського обліку розуміють систему умов та елементів побудови облікового процесу з метою отримання достовірної та своєчасної інформації про господарську діяльність підприємства і здійснення контролю за раціональним використанням виробничих ресурсів і готової продукції. Її призначення - удосконалення та раціоналізація обробки інформації, забезпечення екологічної безпеки підприємства, наукова організація праці.

Організація бухгалтерського обліку - це цілеспрямована діяльність керівників підприємства по створенню, постійному впорядкуванню та

удосконаленню системи бухгалтерського обліку з метою забезпечення інформацією внутрішніх та зовнішніх користувачів.

Організація обліку зводиться до таких основних завдань:

- своєчасне, повне, достовірне, безперервне відображення всіх фактів господарської діяльності, які були здійснені на підприємстві;
- обробка даних за допомогою відповідних процедур, прийомів та способів у відповідності до вихідної інформації;
- складання на основі отриманого масиву обробленої інформації, зафіксованої у первинних документах і реєстрах балансу і фінансової звітності та подачі їх зацікавленим користувачам.

Організація бухгалтерського обліку передбачає вирішення наступних принципово важливих питань:

- розробка концепції облікової політики підприємства;
- визначення межі застосування фінансового та управлінського обліку.

Від вирішення цих питань залежить структура та якість обліку, врахування запитів управлінської системи і функціонування інформаційної системи підприємства.

Суб'єктами в організації бухгалтерського обліку виступають керівники підприємства - директор та головний бухгалтер, об'єктом - обліковий процес, праця виконавців, організаційне, інформаційне технічне забезпечення обліку, тобто система бухгалтерського обліку.

На *першому, методичному етапі* організації бухгалтерського обліку здійснюється вибір системи певних способів та прийомів, в основі яких лежать документування, інвентаризація, використання синтетичних та аналітичних рахунків, застосування методу подвійного запису, оцінка майна та зобов'язань, калькулювання, бухгалтерський баланс та звітність.

Другий етап організації бухгалтерського обліку - технічний, - це вибір форми обліку, що найбільше відповідає галузі та розміру даного підприємства. Він полягає: 1) у виборі способу обробки облікових даних - безкомп'ютерного та комп'ютеризованого; 2) розробці переліку і форм облікових реєстрів; 3) встановленні порядку здійснення записів в реєстрах і переносу даних в реєстри.

Третій етап в організації роботи облікового апарату, або іншими словами - це організація управління бухгалтерії. Він включає:

- 1) встановлення найбільш економної і найбільш зручної загальної системи обліку (облік централізований або децентралізований); 2) визначення графіку документообороту на підприємстві та графіку роботи працівників бухгалтерії.

Для прикладу, нижче наведений перелік основних облікових документів, які потрібно мати всім підприємствам щодо поводження з відходами та забезпечення охорони атмосферного повітря та водних ресурсів.

Поводження з відходами

Перелік документів щодо поведінки з відходами, які повинні бути на підприємстві:

Інвентаризація відходів (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку ведення державного обліку та паспортизація відходів від 1 листопада 1999 року №2034.).

Журнал (форми) первинного обліку відходів та пакувальних матеріалів і тари (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку ведення державного обліку та паспортизація відходів від 1 листопада 1999 року №2034. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища № 342 від 07.07.2008 р. «Про затвердження типової форми первинної облікової документації N 1-ВТ

Первинний облік у сфері охорони природи

Форми первинної облікової документації	Найменування облікових документів	Періодичність обліку (записів)
ПОД-1	Журнал обліку стаціонарних джерел забруднення атмосферного повітря та їх характеристик	По мірі проведення інструментальних вимірів
ПОД-2	Журнал обліку виконання заходів по охороні атмосферного повітря	Щоквартально
ПОД-3	Журнал обліку роботи газоочисних і пиловловлюючих установок	Щоденно
ПОД-11	Журнал обліку водоспоживання водовимірювальними приладами та обладнанням	По мірі вимірів
ПОД-12	Журнал обліку водоспоживання (водовідведення) побічними методами	По мірі розрахунків
ПОД-13	Журнал обліку якості стічних вод, що скидаються	По мірі проведення аналізів проб стоків
Форма №1-ВТ	Облік відходів та пакувальних матеріалів і тари	Згідно з наказом по підприємству

"Облік відходів та пакувальних матеріалів і тари" та Інструкції щодо її заповнення»).

Реєстрові карти (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізація відходів №1360 від 31 серпня 1998 року. Наказ N 41 від 17.02.99 Про затвердження форми реєстрової карти об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів та Інструкції щодо її складання.).

Паспорта місць тимчасового зберігання відходів (ДСанПіН 2.2.7.029-99 згідно з п.п. 2.1.2.).

Паспорта на місця видалення відходів (Постанова № 1216 від 3 серпня 1998 р. Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення відходів. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України Про затвердження Інструкції про зміст і складання паспорта місць видалення відходів №12 від 14.01.1999 року).

Інструкція та план заходів щодо збирання і тимчасового розміщення (зберігання) промислових відходів на промислових майданчиках відповідно I, II та III класів небезпеки (ДСанПіН 2.2.7.029-99 згідно з п.п. 2.1.2.).

Наказ про призначення відповідальних осіб у сфері поводження з відходами (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів №1218 від 3 серпня 1998 року).

Перспективний план заходів у сфері поводження з відходами, спрямований на запобігання або зменшення обсягів утворення відходів і запобігання їх негативного впливу на навколишнє природне середовище та здоров'я людини (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів №1218 від 3 серпня 1998 року).

Договори (контракти) на передачу відходів іншим власникам (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів №1218 від 3 серпня 1998 року).

Отримання дозволів та лімітів

Отримання лімітів на утворення та розміщення відходів (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів №1218 від 3 серпня 1998 року).

Отримання дозволу на розміщення відходів (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів №1218 від 3 серпня 1998 року).

Збір (обов'язкові платежі)

Екологічний податок за розміщення відходів (Податковий кодекс України).

Статистична звітність

Форма №1-відходи (річна) (Наказ Держкомстату від 21.06.2010р. №233).

Охорона атмосферного повітря

Перелік документів з охорони атмосферного повітря, які повинні бути на підприємстві:

Інвентаризація викидів забруднюючих речовин на підприємстві (Наказ Мінекобезпеки України №7 від 10.02.1995 року “Інструкція про зміст та порядок складання звіту про проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві”).

Документи, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, для отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців (Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України №108 від 09.03.2006 року “Про затвердження Інструкції про загальні вимоги до оформлення документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, для отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців”).

Паспорт ГОУ (Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 6 лютого 2009 року N 52. Про затвердження Правил технічної експлуатації установок очистки газу).

Журнали ПОД-1, 2, 3 на джерела викидів (Затверджені Наказом ЦСУ СРСР №329 від 09.06.1981 р.).

Отримання дозволів

Отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (Постанова КМУ №302 від 13.03.2002 року “Про затвердження Порядку проведення та оплати робіт, пов’язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян підприємців, які отримали такі дозволи”).

Збір (обов’язкові платежі)

Екологічний податок за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря (Податковий кодекс України).

Статистична звітність

Статистична звітність за формою 2-ТП повітря (Наказ Держкомстату від 21.06.2010р. №233; Наказ Державного комітету статистики України №395 від 20.10.2008 року «Інструкція щодо заповнення форм державних статистичних спостережень про охорону атмосферного повітря №2-ТП (повітря) "Звіт про охорону атмосферного повітря" (річна) та №2-ТП (повітря) "Звіт про охорону атмосферного повітря" (квартальна)»).

Охорона водних ресурсів

Перелік документів з охорони водних ресурсів, які повинні бути на підприємстві:

Технологічні нормативи використання води (Водний кодекс України).

Гранично допустимі скиди (ГДС) речовин у водні об'єкти із зворотними водами (Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 116 від 15.12.94 року “Про затвердження Інструкції про порядок розробки та затвердження гранично допустимих скидів (ГДС) речовин у водні об'єкти із зворотними водами”).

Журнали обліку споживання води та водовідведення ПОД-11, 12, 13 (Затверджені Наказом Держкомстату України №264 від 27.07.1998 р.).

Отримання дозволів

Дозвіл на спеціальне водокористування (Постанова КМУ №321 від 13 березня 2002 року “Про затвердження порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування та внесення змін до постанови КМУ №459 від 10 серпня 1992 року”).

Збір (обов'язкові платежі)

Екологічний податок за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти (Податковий кодекс України).

Платежі за використання води (Податковий кодекс України).

Статистична звітність

Статистична звітність за формою 2-ТП (водгосп) (Наказ Держкомстат України № 230 від 30.09.97 р. “Про затвердження форми державної статистичної звітності №2-ТП (водгосп)”).

Додаткова загальна інформація

Статистична звітність за формою №1 - екологічні витрати (річна) (Наказ Держкомстату від 21.06.2010р. №233).

Міські ради можуть видавати Погодження на розміщення об'єктів підвищеної небезпеки на території міста. Цей дозвіл видається на основі виконання ст.9 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», ст.15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» відділ з питань надзвичайних ситуацій, цивільного захисту населення, мобілізаційної, оборонної роботи та взаємодії з правоохоронними органами.

Проект рішення та аналіз регуляторного впливу повинен бути опублікований на офіційному сайті міської ради, у розділі «Регуляторна політика».

Зауваження та пропозиції від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань щодо проекту регуляторного акта приймаються в письмовій

формі протягом місяця з дня оприлюднення проекту регуляторного акта та відповідного аналізу регуляторного впливу на адресу розробника проекту регуляторного акта.

Питання для самоконтролю:

1. Які основні завдання екологічного бухгалтерського обліку?
2. Що розуміється під терміном «потенційно небезпечний об'єкт»?
3. Який порядок процедури Ідентифікації ПНО і для чого вона проводиться?
4. В чому суть Ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки (ОПН)?
5. В чому заключається Паспортизація потенційно небезпечного об'єкта?
6. Що таке «Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів»?
7. Який порядок формування інформаційної бази Державного реєстру ПНО?
8. Надайте перелік документів щодо поводження з відходами, які повинні бути на підприємстві
9. Надайте перелік документів з охорони атмосферного повітря, які повинні бути на підприємстві
10. Надайте перелік документів з охорони водних ресурсів, які повинні бути на підприємстві

ТЕМИ ДОМАШНЬОЇ РОБОТИ до першої частини:

Кожен студент обирає для себе будь-яку область України (наприклад, Одеську, Миколаївську, Вінницьку та ін.) і на даних Державного Реєстру по потенційно небезпечних об'єктах складає звіт. На карту відповідної області треба нанести всі ПНО по кожному району області, розрахувати у відсотках їх кількість від загального числа, вивчити до якої сфери виробництва належать підприємства, які з них знаходяться біля водоемів або річок і які забруднюючі речовини можуть потрапити у воду внаслідок аварії. Домашнє завдання повинне бути обсягом до 10 сторінок і оформлюється на стандартних листах розміру А4.

ДРУГА ЧАСТИНА

ПЕРЕЛІК ТЕМ ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ

Тема семінарського заняття №1: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ.

Тема семінарського заняття №2: ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.

Тема семінарського заняття №3: ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ АВАРІЙНИХ СИТУАЦІЙ І АВАРІЙ.

Тема семінарського заняття №4: ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ НАФТОВИХ АВАРІЙ.

Тема семінарського заняття №5:ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ АВАРІЙНИХ ВИКИДІВ НА ХІМІЧНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ОБ'ЄКТАХ.

Тема семінарського заняття №6: ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ТЕХНОГЕННО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.

Тема семінарського заняття №7: ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ В ГАЛУЗІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.

Тема семінарського заняття №8: МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.

Тема семінарського заняття №9: ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ.

Тема семінарського заняття №10: ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ НАДЗВИЧАЙНИМ СИТУАЦІЯМ.

СТИСЛА ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття №1: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Мета: вивчення методики ідентифікації небезпечних об'єктів та надбання навиків її застосування в практичній діяльності.

Відомо, що загроза природно-техногенних катастроф постійно зростає. За останні 30 років кількість руйнівних стихійних лих і техногенних аварій, екологічних катастроф, які спричинили матеріальні збитки, вищі за 1% річного валового продукту, збільшилась більше, ніж у чотири рази.

Метою природно-техногенної сфери національної безпеки нашої держави є захист людини, суспільства та держави в цілому від природних і техногенних катастроф, а її завдання - зниження ризику виникнення надзвичайних ситуацій, захист та життєзабезпечення населення і територій, термінове і своєчасне реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків. Нині на перший план виносяться проблеми запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного походження, готовності органів управління і сил цивільної оборони до дій в разі виникнення таких ситуацій..

Для регулювання ризиком виникнення надзвичайних ситуацій МНС України спільно з науково-дослідними закладами, іншими міністерствами і відомствами підготовлено ряд законодавчих документів, щодо організації моніторингу, прогнозування, запобігання та організації дій у надзвичайних ситуаціях на потенційно небезпечних об'єктах.

На першому етапі необхідне проведення ідентифікації потенційно небезпечного об'єкта.

Потенційно небезпечний об'єкт - об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії.

До *небезпечних речовин* відносяться хімічні, токсичні, вибухові, окислювальні, горючі речовини і матеріали, біологічні агенти таречовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля.

Для визначення ступеня безпеки підприємства, керівники повинні провести ідентифікацію потенційно небезпечного об'єкта, яка на підставі вивчення притаманних окремим об'єктам чинників потенційної безпеки, установлює ознаки потенційно небезпечного об'єкта.

Методику ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів [2] розроблено відповідно до Законів України "Про правові засади цивільного захисту", "Про об'єкти підвищеної безпеки", Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2002N 1288, Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого наказом МНС України від 18.12.2000N 338, реєстрованого у Міністерстві юстиції України 24 січня 2001 року за N 62/5253 (у редакції наказу МНС України від 16.08.2005N 140, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 01.09.2005 за N 970/11250), Положення про моніторинг потенційно-небезпечних об'єктів, затвердженого наказом МНС України від 06.11.2003N 425, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26.12.2003 за N 1238/8559.

Методика встановлює єдиний порядок проведення ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів (далі - ідентифікація) з метою вдосконалення організації їх державного обліку у процесі паспортизації та реєстрації у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів (далі - Реєстр).

Дія цієї Методики розповсюджується на осіб, які повинні зареєструвати небезпечні об'єкти, у тому числі осіб, відповідальних за об'єкти, визначені центральними та місцевими органами виконавчої влади як такі, що несуть загрозу виникнення надзвичайних ситуацій (далі - НС) та підлягають ідентифікації.

Вимоги Методики не поширюються на транспортні засоби, які перевозять небезпечні речовини рухомим складом залізничного транспорту, суднами, плавзасобами морського та річкового транспорту, літаками, іншими повітряними транспортними засобами та автомобільним транспортом.

Методика може бути використана фахівцями підприємств, установ, організацій та відповідними комісіями техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій з метою належного виконання заходів, визначених нормативно-правовими актами у сфері цивільного захисту населення, техногенної безпеки та охорони довкілля, а також органів виконавчої влади, які відповідають за безпечне функціонування потенційно небезпечних об'єктів (далі - ПНО).

Результати ідентифікації можуть використовуватись для розробки заходів щодо попередження НС та підготовки до реагування на них.

Ідентифікація передбачає аналіз структури об'єктів господарської діяльності та характеру їх функціонування для встановлення факту наявності або відсутності джерел безпеки, які за певних обставин можуть ініціювати виникнення НС, а також визначення рівнів можливих НС.

У процесі ідентифікації розглядаються і ураховуються внутрішні і зовнішні чинники безпеки. Внутрішні чинники безпеки

характеризують небезпечність будов, споруд, обладнання, технологічних процесів об'єкта господарської діяльності та речовин, що виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на його території. Зовнішні чинники безпеки безпосередньо не пов'язані з функціонуванням об'єкта господарської діяльності, але можуть ініціювати виникнення НС на ньому та негативно впливати на її розвиток (природні явища та аварії на об'єктах, які розташовані поблизу).

Відповідальні особи об'єктів господарської діяльності, які проводять ідентифікацію, узгоджують результати ідентифікації з місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

Повідомлення про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки надається до місцевого органу державного нагляду у сфері цивільного захисту для узагальнення результатів проведення ідентифікації.

На підставі узагальнених результатів проведення ідентифікації місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту формують та щорічно уточнюють переліки ПНО підвідомчої території.

Процедура ідентифікації здійснюється за наступними етапами:

1. Вибір кодів НС, виникнення яких можливе на об'єкті господарської діяльності, згідно з Класифікацією надзвичайних ситуацій, наведеною у додатку 1 [2].

2. Аналіз показників ознак НС, вибраних на попередньому етапі, та визначення їх порогових значень з використанням класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій, затверджених наказом МНС України від 22 квітня 2003 року N 119 та зареєстрованих в Мін'юсті України 29.07.2003 за N 656/7977.

3. Виявлення за результатами аналізу джерел небезпеки, які при певних умовах (аварії, порушення режиму експлуатації, виникнення природних небезпечних явищ тощо) можуть стати причиною виникнення НС, які наведені у додатку 2 [2].

4. Визначення видів небезпеки для кожного з виявлених джерел небезпеки з використанням додатка 3 [2].

5. Визначення переліку небезпечних речовин, що використовуються на об'єкті господарської діяльності, їх кількості та класу небезпеки за допомогою нормативних документів у сфері визначення небезпечних речовин.

6. Оцінка на підставі отриманих даних зони поширення НС, які можуть ініціювати кожне з виявлених джерел небезпеки за допомогою Методики прогнозування наслідків вилу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті, затвердженої наказом МНС України, Мінагрополітики України, Мінекономіки України, Мінекоресурсів України від 27.03.2001 N 73/82/64/122 та зареєстрованої у Мін'юсті України 10.04.2001 за N

326/5517, а також Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, затвердженого наказом Комітету по нагляду за охороною праці від 17.06.99 N 112 та зареєстрованого в Мін'юсті 30.06.99 за N 424/3717.

7. Оцінка можливих наслідків НС для кожного з джерел небезпеки (кількість загиблих, постраждалих, тих, яким порушено умови життєдіяльності, матеріальні збитки) з використанням Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року N 175.

8. Встановлення максимально можливих рівнів НС для кожного джерела небезпеки згідно з Класифікацією надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями наведеною у додатку 4[2].

9. Визначення державних (галузевих) реєстрів (кадастрів), в яких зареєстровано або необхідно зареєструвати об'єкт господарської діяльності з використанням Переліку затверджених державних (галузевих) реєстрів України для обліку небезпечних об'єктів, наведеного у додатку 5[2].

10. Визначення відповідності об'єкта діючим нормативно-правовим актам у сфері визначення небезпечних об'єктів. Для виявлення на об'єкті джерел небезпеки використовують Перелік основних джерел небезпеки, які притаманні потенційно небезпечним об'єктам, складений з урахуванням постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року N 956 "Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки" (із змінами) та переліку об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, визначеного постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2003 року N 1631.

У процесі ідентифікації використовують:

- перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року N 554 ;

- перелік особливо небезпечних підприємств, припинення діяльності яких потребує проведення спеціальних заходів щодо запобігання заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, майну, спорудам, навколишньому природному середовищу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року N 765;

- перелік об'єктів та окремих територій, які підлягають постійному та обов'язковому на договірній основі обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 року N 1214.

Для встановлення рівня можливих НС необхідно визначити такі показники:

- територіальне поширення імовірних НС;
- кількість осіб, що можуть постраждати від впливу наслідківможливих НС;
- кількість осіб, яким можуть бути порушені умовижиттедіяльності у результаті можливої аварії на об'єкті;
- збитки від наслідків можливих НС.

Об'єкт господарської діяльності визнається потенційно небезпечним за умови наявності у його складі хоча б одного джерела небезпеки, здатного ініціювати НС місцевого, регіонального або державного рівнів.

Об'єкти, які підпадають під дію нормативно-правових актів, належать до потенційно небезпечних незалежно від рівнів НС, які можуть ініціювати виявлені джерела небезпеки.

Об'єкт господарської діяльності, який за результатами ідентифікації не підпадає під вищезазначені вимоги, не визнається ПНО.

При наявності на об'єкті господарської діяльності більше трьох джерел небезпеки наводять дані про три джерела небезпеки, які можуть ініціювати НС з максимальним рівнем, та загальну кількість джерел небезпеки.

Об'єкти господарської діяльності, які за результатами ідентифікації визнані потенційно небезпечними, підлягають обліку територіальними і місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

Позачергова ідентифікація провадиться у таких випадках:

- поява у складі об'єкта господарської діяльності, якого зарезультатами останньої ідентифікації щодо потенційної небезпеки невизнано як ПНО, хоча б одного джерела небезпеки, яке може стати причиною НС державного, регіонального або місцевого рівнів;

- ліквідація на об'єкті господарської діяльності усіх джерел небезпеки, наявність яких обумовила віднесення його до категорії ПНО.

За результатами позачергової ідентифікації оформлюється Повідомлення, яке вступає в дію замість Повідомлення, наданого місцевим органам державного нагляду у сфері цивільного захисту за результатами попередньої ідентифікації.

Об'єкти господарської діяльності, дані про які занесені до Реєстру, підлягають ідентифікації тільки за умови ліквідації усіх джерел небезпеки, що входили до їх складу. Результати ідентифікації використовуються для виключення з Реєстру об'єктів, які стали безпечними.

Для виключення об'єкта господарської діяльності із категорії ПНО за результатами позачергової ідентифікації відповідальною особою об'єкта господарської діяльності направляє до відповідного місцевого органу державного нагляду у сфері цивільного захисту Повідомлення, яке враховується при формуванні пункту

"Потенційно небезпечні об'єкти, які необхідно вилучити з Державного реєстру ПНО" переліків потенційно небезпечних об'єктів.

Ідентифікація вважається завершеною після:

- заповнення керівним та інженерно-технічним складом підприємства форми повідомлення про результати ідентифікації, визначених наказом МНС України від 23.02.2006 року № 98;
- погодження повідомлення про результати ідентифікації місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

На другому етапі проводиться паспортизація об'єктів, які за результатами проведеної ідентифікації визнані як потенційно небезпечні.

Вимоги паспортизації не поширюються на транспортні засоби, які перевозять небезпечні речовини рухомим складом залізничного транспорту, суднами, плавзасобами морського та річкового транспорту, літаками, іншими повітряними транспортними засобами та автомобільним транспортом.

Паспортизація потенційно небезпечного об'єкта проводиться раз у п'ять років. Для цього адміністрація потенційно небезпечного об'єкта заповнює встановлену форму паспорта та подає її на адресу науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії (далі - НДІ мікрографії) Державного департаменту страхового фонду документації МНС України.

Адміністрація НДІ мікрографії, у відповідності до отриманих паспортних даних проводять реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів. Після чого на адресу підприємства направляється повідомлення про реєстрацію потенційно небезпечного об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів.

У разі будь-яких змін у технічному стані або у виробничій діяльності потенційно небезпечного об'єкта, які призведуть до зменшення або збільшення його потенційної небезпеки і вплинуть на показники паспорта потенційно небезпечного об'єкта, адміністрація підприємства зобов'язана повідомити про це НДІ мікрографії у письмовій формі, а також внести зміни до паспорта потенційно небезпечного об'єкта в десятиденний термін. На основі паспортних даних адміністрацією потенційно небезпечного об'єкта проводиться планування заходів щодо запобігання виникненню можливих надзвичайних ситуацій та зменшення ризику їх виникнення.

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 956 "Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки" затверджений порядок ідентифікації та обліку об'єктів підвищеної небезпеки. Вимоги цього Порядку не застосовуються до ідентифікації та обліку:

- потенційно небезпечних об'єктів військового призначення;
- потенційно небезпечних об'єктів, віднесених до таких у зв'язку з наявністю на них радіоактивних речовин;

-потенційно небезпечних об'єктів розвідки, видобутку та розробки корисних копалин, включаючи розвідку та розробку морського дна, наявність небезпечних речовин у яких обумовлена природними явищами, а їх кількість не може контролюватися;

-небезпечних речовин, що перевозяться за межами підприємства усіма видами транспортних засобів, крім транспортування по трубопроводах; гідротехнічних споруд. Суб'єкт господарської діяльності, у власності або користуванні якого є хоча б один потенційно небезпечний об'єкт чи який має намір розпочати будівництво такого об'єкта, організовує проведення його ідентифікації.

Потенційно небезпечний об'єкт вважається об'єктом підвищеної небезпеки відповідного класу у разі, коли значення сумарної маси небезпечної або декількох небезпечних речовин, що використовуються або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на об'єкті, перевищує встановлений норматив порогової маси.

Для ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки до небезпечних речовин за їх властивостями відносяться такі категорії речовин:

- гази, які утворюють у повітрі при нормальному тиску суміші, що сприяють поширенню полум'я в детонаційному чи дефлаграційному режимі або можуть горіти в вітрі в дифузійному режимі при витіканні струменем (факельне горіння);

2) горючі рідини - рідини, які можуть самозайматися, а також займатися за наявності джерела горіння і самостійно горіти після його видалення;

3) горючі рідини, перегріті під тиском, - горючі рідини згідно з ДОСТ 12.1.044-89, які знаходяться в апаратах, резервуарах або трубопроводах під тиском при температурі, що перевищує температуру кипіння при атмосферному тиску в 1,25 і більше разів.

Якщо рідина являє собою суміш горючих рідин, за температуру кипіння при атмосферному тиску береться температура википання половини маси рідини. Якщо даних про таку температуру немає, за температуру кипіння береться температура на початку кипіння суміші (фракції). За розрахункову береться максимальна температура за регламентом, робочими інструкціями або іншою технічною документацією. Якщо передбачено блокування за температурою, за розрахункову береться температура блокування.

4) вибухові речовини - рідкі або тверді речовини чи суміші речовин, які під впливом зовнішніх факторів здатні швидко змінювати свій хімічний склад, а цей процес саморозповсюджуватися з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів (клас 1 згідно з ДОСТ 19433-88);

5) речовини-окисники - речовини 5 класу небезпеки (згідно з ДОСТ 19433-88);

б) високотоксичні та токсичні речовини - речовини, які мають властивості, зазначені в таблиці (ДОСТ 12.1.007-76).

Порогову масу небезпечних речовин однієї групи або категорії визначають за формулою :

$$Q_{\text{ПГК}} = (\text{сума } q_i) : (\text{сума } (q_i / Q_i)), \quad (1.1)$$

де $Q_{\text{ПГК}}$ - порогова маса небезпечних речовин однієї групи або категорії;
 q_i - сумарна маса небезпечної речовини або категорії небезпечної речовини, що перебуває на об'єкті;

Q_i - норматив порогової маси небезпечної речовини або категорії небезпечної речовини відповідного класу;

i - змінюється від 1 до n , де n - загальна кількість індивідуальних небезпечних речовин та категорій небезпечних речовин.

Суб'єкт господарської діяльності за встановленою формою складає повідомлення про результати ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки, самостійно або за допомогою іншого суб'єкта господарської діяльності, який має відповідні дозвільні документи на проведення відповідних видів робіт, і надсилає його у двотижневий термін відповідним територіальним органам Держнаглядохоронпраці, Державної інспекції цивільного захисту та техногенної безпеки, Держкоінспекції, державної санітарно-епідеміологічної служби, Держпожбезпеки, Держархбудінспекції, а також відповідній місцевій держадміністрації або виконавчому органу місцевої ради. Форма повідомлення про результати ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки знаходиться на сайті Держнаглядохоронпраці, також дану форму можна взяти в територіальних органах Держнаглядохоронпраці.

Місцеві держадміністрації або виконавчі органи місцевих рад повинні протягом 30 днів після отримання повідомлення публікувати відомості про об'єкти підвищеної небезпеки в регіональних друкованих засобах масової інформації. У разі зміни умов виробництва, номенклатури небезпечних речовин або їх кількості суб'єкт господарської діяльності, у власності або користуванні якого є об'єкти підвищеної небезпеки, проводить у шестимісячний термін їх повторну ідентифікацію. У разі проведення повторної ідентифікації суб'єкт господарської діяльності повідомляє у двотижневий термін уповноважені органи про зміни порівняно з попередньою ідентифікацією.

Результати ідентифікації та розрахунки, на підставі яких вона проводилася, зберігаються суб'єктом господарської діяльності впродовж 25 років.

Державний реєстр об'єктів підвищеної небезпеки веде Держнаглядохоронпраці.

Включення об'єкта підвищеної небезпеки до Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки та його реєстрація здійснюється протягом 30 робочих днів після подання суб'єктом господарської діяльності до територіального органу Держнаглядохоронпраці повідомлення про результати ідентифікації.

Упродовж 10 робочих днів після реєстрації Держнаглядохоронпраці видає суб'єкту господарської діяльності свідоцтво про державну реєстрацію об'єкта (об'єктів) підвищеної небезпеки.

Суб'єкт господарської діяльності, у власності або користуванні якого є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки, організовує розроблення і складання декларації безпеки об'єкта підвищеної небезпеки відповідно до вимог Порядку декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. N 956 "Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки".

Для об'єктів підвищеної небезпеки, які ідентифіковані як об'єкти підвищеної небезпеки 1 класу, результати дослідження ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику, а також обґрунтування прийнятих щодо безпечної експлуатації та локалізації і ліквідації наслідків аварій рішень подаються в декларації безпеки у розділі "Розрахунково-пояснювальна частина".

Декларація безпеки складається на основі дослідження суб'єктом господарської діяльності ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику виникнення аварій (далі - рівня ризику), що пов'язані з експлуатацією цих об'єктів.

Для об'єктів підвищеної небезпеки, що експлуатуються, декларація безпеки складається як самостійний документ, а для об'єктів підвищеної небезпеки, що будуються (реконструюються, ліквідуються), - як складова частина відповідної проектної документації.

За наявності на одному виробничому майданчику декількох об'єктів підвищеної небезпеки складається одна декларація безпеки.

Декларація безпеки повинна включати:

-результати всебічного дослідження ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику;

-оцінку готовності до експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки відповідно до вимог безпеки промислових об'єктів;

-перелік прийнятих з метою зниження рівня ризику рішень і здійснених з метою запобігання аваріям заходів;

-відомості про заходи щодо локалізації і ліквідації можливих наслідків аварій.

Для об'єкта підвищеної небезпеки, що експлуатується або ліквідується, подається інформація про заходи з запобігання можливих надзвичайних ситуацій, що здійснюються, і про ті, що плануються.

Для об'єкта підвищеної небезпеки, що будується або реконструюється, подається інформація про заходи із запобігання

можливих надзвичайних ситуацій, які передбачені проектною документацією та плануються до здійснення під час експлуатації.

Суб'єкт господарської діяльності відповідно до вимог Законів України "Про екологічну експертизу", "Про наукову та науково-технічну експертизу" і Порядку декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки проводить експертизу повноти дослідження ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику, а також обґрунтованості та достатності прийнятих рішень щодо зменшення рівня ризику, готовності до дій з локалізації і ліквідації наслідків аварій.

Фінансування проведення експертизи покладається на суб'єкта господарської діяльності.

Декларація безпеки разом з позитивним висновком експертизи подається відповідним територіальним органам Держнаглядохоронпраці, Державної інспекції цивільного захисту та техногенної безпеки, Держекоінспекції, державної санітарно-епідеміологічної служби, Держпожбезпеки, Держархбудінспекції, а також відповідній місцевій держадміністрації або виконавчому органу місцевої ради:

-для об'єктів підвищеної небезпеки, що експлуатуються або ліквіднуються, - впродовж року після державної реєстрації об'єкта підвищеної небезпеки;

-для об'єктів підвищеної небезпеки, експлуатація яких планується разом із заявою на отримання дозволу на експлуатацію відповідно до Закону України "Про об'єкти підвищеної небезпеки".

Місцеві держадміністрації або виконавчі органи місцевих рад упродовж 30 днів після отримання декларації безпеки оприлюднюють у регіональних друкованих засобах масової інформації відомості про об'єкт підвищеної небезпеки.

Про можливе здійснення транскордонного впливу аварії на об'єкті підвищеної небезпеки суб'єкт господарської діяльності інформує уповноважені органи, а також в установленому порядку через МЗС відповідні органи держав, території яких можуть зазнавати впливу таких аварій, і пункт зв'язку для цілей оповіщення про промислові аварії, який діє в Україні згідно з Конвенцією про трансграничний вплив промислових аварій.

Декларація безпеки переглядається суб'єктом господарської діяльності один раз на п'ять років. Декларація безпеки переглядається, уточнюється або розробляється в інші терміни у разі:

-зміни умов діяльності об'єкта підвищеної небезпеки, що призводять до підвищення ступеня небезпеки та рівня ризику, незалежно від їх причин;

-зміни та/або набрання чинності нормативно-правовими актами, що впливають на зміст відомостей, поданих у декларації безпеки;

-будівництва в прилеглих районах нових підприємств (об'єктів), якщо це впливає на зміст відомостей, поданих у декларації безпеки;

-обґрунтованої вимоги уповноваженого органу або громадськості.

Оригінал декларації безпеки та висновку експертизи, а також копії документів, що підтверджують передачу зазначених документів уповноваженим органам, зберігаються у суб'єкта господарської діяльності, у власності або користуванні якого є об'єкт підвищеної небезпеки, впродовж 25 років.

Включення декларації безпеки до Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки здійснюється впродовж 30 робочих днів після її подання суб'єктом господарської діяльності до територіального органу Держнаглядохоронпраці. Упродовж 10 робочих днів після реєстрації Держнаглядохоронпраці письмово повідомляє суб'єкта господарської діяльності про реєстраційний номер (код) декларації безпеки у Державному реєстрі об'єктів підвищеної небезпеки.

Експертизу декларації безпеки можуть проводити суб'єкти господарської діяльності всіх форм власності, що займаються науковою і науково-технічною діяльністю у сфері безпеки промислових об'єктів, у тому числі спеціалізовані експертні організації, акредитовані відповідно до вимог Закону України "Про наукову та науково-технічну експертизу".

Експертну організацію для проведення експертизи суб'єкт господарської діяльності обирає самостійно. Експертизу не може проводити експертна організація, яка розробляла декларацію безпеки.

Якщо після проведення ідентифікації потенційно небезпечного об'єкта встановлюється, що він є об'єктом підвищеної небезпеки, керівництво зазначеного суб'єкта господарювання зобов'язано провести страхування цивільної відповідальності.

У відповідності до ст.5 Закону України "Про аварійно-рятувальні служби" суб'єкти господарської діяльності, що визначені у процесі ідентифікації як потенційно небезпечні, підлягають постійному та обов'язковому обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами, створеними на професійній основі.

Перелік об'єктів та окремих територій, які підлягають постійному та обов'язковому обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1214.

Питання для самоконтролю

1. Дати визначення потенційно небезпечного об'єкту.
2. Дати визначення об'єкта підвищеної небезпеки.
3. Що таке ідентифікація?
4. Який порядок проведення ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів?
5. Як проводиться ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки?
6. Дати характеристику небезпечних речовин.

7. Як визначається порогова маса небезпечної речовини?
8. Які уповноважені органи проводять ідентифікацію?
9. Коли проводиться позачергова ідентифікація?

Семінарське заняття №2: ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Мета: ознайомлення з завданням та основними напрямками діяльності єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру.

Положення про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3.08. 1998 р. N 119.

Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру- центральні та місцеві органи виконавчої влади, виконавчі органи рад, державні підприємства, установи та організації з відповідними силами і засобами, які здійснюють нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного походження (далі - надзвичайні ситуації) і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля, зменшення матеріальних втрат.

Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій - підготовка та реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації на основі даних моніторингу (спостережень), експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію або пом'якшення її можливих наслідків.

Основною метою створення єдиної державної системи є забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, цивільного захисту населення.

Завданнями єдиної державної системи є:

-розроблення нормативно-правових актів, а також норм, правил та стандартів з питань запобігання надзвичайним ситуаціям та забезпечення захисту населення і територій від їх наслідків;

-забезпечення готовності центральних та місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;

-забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;

-навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації;

-виконання цільових і науково-технічних програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення сталого функціонування підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;

-збирання і аналітичне опрацювання інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій;

-прогнозування і оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;

-створення, раціональне збереження і використання резерву матеріальних та фінансових ресурсів, необхідних для запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;

-проведення державної експертизи, забезпечення нагляду за дотриманням вимог щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій (у межах повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади);

-оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне його інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи;

-захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

-проведення рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації надзвичайних ситуацій, організація життєзабезпечення постраждалого населення;

-пом'якшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;

-здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалого населення, проведення гуманітарних акцій;

-реалізація визначених законодавством прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, в тому числі осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій;

-участь у міжнародному співробітництві у сфері цивільного захисту населення;

-організація роботи, пов'язаної з постійним спостереженням за потенційно екологічно і техногенно небезпечними об'єктами та їх експлуатацією або виведенням з технологічного обороту.

Єдина державна система складається з постійно діючих функціональних і територіальних підсистем і має чотири рівні - загальнодержавний, регіональний, місцевий та об'єктовий.

Кожний рівень єдиної державної системи має координуючі та постійні органи управління щодо розв'язання завдань у сфері запобігання надзвичайним ситуаціям, захисту населення і територій від їх наслідків, систему повсякденного управління, сили і засоби, резерви матеріальних та фінансових ресурсів, системи зв'язку та інформаційного забезпечення.

Координуючими органами єдиної державної системи є:

1) на загальнодержавному рівні:

Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення.

В окремих випадках для ліквідації надзвичайної ситуації та її наслідків рішенням Кабінету Міністрів України утворюється спеціальна Урядова комісія.

2) на регіональному рівні - комісії Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (далі регіональні комісії).

3) на місцевому рівні - комісії районних державних адміністрацій і виконавчих органів рад з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (далі - місцеві комісії);

4) на об'єктовому рівні - комісії з питань надзвичайних ситуацій об'єкта (далі - об'єктові комісії).

Державні, регіональні, місцеві та об'єктові комісії (залежно від рівня надзвичайної ситуації) забезпечують безпосереднє керівництво реагуванням на надзвичайну ситуацію або на загрозу її виникнення.

Положення про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій і Національну раду з питань безпечної життєдіяльності населення та їх персональний склад затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Положення про регіональну, місцеву комісію та її персональний склад затверджуються рішенням відповідного органу виконавчої влади.

Положення про об'єктову комісію та її персональний склад затверджуються рішенням керівника відповідного об'єкта.

Постійними органами управління з питань техногенно-екологічної безпеки, цивільної оборони та з надзвичайних ситуацій є:

-на загальнодержавному рівні - Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють функції згідно з додатком;

-на регіональному рівні - Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, уповноважені органи з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій;

-на місцевому рівні - районні державні адміністрації і виконавчі органи рад, уповноважені органи з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення;

-на об'єктовому рівні - структурні підрозділи підприємств, установ та організацій або спеціально призначені особи з питань надзвичайних ситуацій.

До системи повсякденного управління єдиною державною системою входять оснащені необхідними засобами зв'язку, оповіщення, збирання, аналізу і передачі інформації:

-центри управління в надзвичайних ситуаціях, оперативно-чергові служби уповноважених органів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення усіх рівнів;

-диспетчерські служби центральних і місцевих органів виконавчої влади, державних підприємств, установ та організацій.

До складу сил і засобів єдиної державної системи входять відповідні сили і засоби функціональних і територіальних підсистем, а також недержавні (добровільні) рятувальні формування, які залучаються для виконання відповідних робіт.

Громадські об'єднання можуть брати участь у виконанні робіт, пов'язаних із запобіганням і реагуванням на надзвичайні ситуації під керівництвом територіальних органів.

Інформаційне забезпечення функціонування єдиної державної системи здійснюється:

-центром управління в надзвичайних ситуаціях МНС;

-силами і засобами Урядової інформаційно-аналітичної системи з питань надзвичайних ситуацій (далі - Урядова інформаційна система) із залученням технічних засобів і студійних комплексів Державний комітет інформаційної політики;

-інформаційними центрами і центрами управління в надзвичайних ситуаціях міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;

-центрами управління в надзвичайних ситуаціях Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, відповідних органів місцевого самоврядування;

-уповноваженими органами з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення;

-інформаційними службами підприємств, установ, організацій і потенційно небезпечних об'єктів із залученням засобів зв'язку і передачі даних.

Залежно від масштабів і особливостей надзвичайної ситуації, що прогнозується або виникла, рішенням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міської, районної державної адміністрації, виконавчого органу місцевих рад у

межах конкретної території може існувати один з таких режимів функціонування єдиної державної системи:

1) режим повсякденної діяльності - при нормальній виробничо-промисловій, радіаційній, хімічній, біологічній (бактеріологічній), сейсмічній, гідрогеологічній і гідрометеорологічній обстановці (за відсутності епідемії, епізоотії та епіфітотії);

2) режим підвищеної готовності - при істотному погіршенні виробничо-промислової, радіаційної, хімічної, біологічної (бактеріологічної), сейсмічної, гідрогеологічної і гідрометеорологічної обстановки (з одержанням прогнозної інформації щодо можливості виникнення надзвичайної ситуації);

3) режим діяльності у надзвичайній ситуації - при реальній загрозі виникнення надзвичайних ситуацій і реагуванні на них;

4) режим діяльності у надзвичайному стані - запроваджується в Україні або на окремих її територіях в порядку, визначеному Конституцією України та Законом України "Про надзвичайний стан".

Основні заходи, що реалізуються єдиною державною системою:

1) у режимі повсякденної діяльності:

ведення спостереження і здійснення контролю за станом довкілля, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглий до них території; розроблення і виконання цільових і науково-технічних програм і заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення безпеки і захисту населення, зменшення можливих матеріальних втрат та ін..;

2) у режимі підвищеної готовності:

здійснення заходів, визначених для режиму повсякденної діяльності і додатково: формування оперативних груп для виявлення причин погіршення обстановки безпосередньо в районі можливого виникнення надзвичайної ситуації, підготовка пропозицій щодо її нормалізації;

посилення роботи, пов'язаної з веденням спостереження та здійсненням контролю за станом довкілля, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглий до них території, прогнозуванням можливості виникнення надзвичайної ситуації та її масштабів; запровадження цілодобового чергування членів Державної, регіональної, місцевої чи об'єктової комісії (залежно від рівня надзвичайної ситуації) та ін..;

3) у режимі діяльності у надзвичайній ситуації:

здійснення відповідною комісією у межах її повноважень безпосереднього керівництва функціонуванням підсистем і структурних підрозділів єдиної державної системи; організація захисту населення і територій; переміщення оперативних груп у район виникнення надзвичайної ситуації; організація роботи, пов'язаної з локалізацією або ліквідацією надзвичайної ситуації, із залученням необхідних сил і засобів; визначення межі території, на якій виникла надзвичайна ситуація; інформування вищестоящих органів управління щодо рівня надзвичайної

ситуації та вжитих заходів, пов'язаних з реагуванням на цю ситуацію; оповіщення населення та надання йому необхідних рекомендацій щодо поведінки в умовах, які склалися;

4) у режимі діяльності у надзвичайному стані:

здійснення заходів, передбачених Законом України "Про надзвичайний стан".

Єдина державна система фінансується за рахунок державного та місцевих бюджетів, позабюджетних коштів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, центральних органів виконавчої влади, коштів державних підприємств, установ та організацій, страхових фондів та інших джерел.

Державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, здійснюють уповноважені законами органи влади, в тому числі центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи (у разі утворення), до відання яких відповідно до закону віднесені питання:

- охорони праці;

-забезпечення екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища;

-державного нагляду (контролю) у сферах пожежної і техногенної безпеки;

-санітарно-епідемічної безпеки;

-містобудування.

Питання для самоконтролю

1. Що таке єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації?

2. Які завдання єдиної державної системи?

3. Які існують режими функціонування єдиної державної системи?

4. Які координуючі органи єдиної державної системи?

5. Як фінансується діяльність єдиної державної системи?

Семінарське заняття №3: ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ АВАРІЙНИХ СИТУАЦІЙ І АВАРІЙ

Мета: ознайомлення з етапами складання плану локалізації і ліквідації аварійних ситуацій і аварій та вміння його розробляти для різних рівней аварій.

На підставі ідентифікації та паспортизації об'єктів екологічної безпеки розробляється план локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій (ПЛАС) у відповідності до наказу Комітету по нагляду з охорони

праці України Міністерства праці та соціальної політики України від 17 червня 1999 року № 112, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 червня 1999 р. за № 424/3717, розробляє план локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій.

Аварійна ситуація - стан потенційно небезпечного об'єкта, що характеризується порушенням меж та/або умов безпечної експлуатації, але не перейшов в аварію, при якому всі несприятливі впливи джерел небезпеки на персонал, населення та навколишнє середовище утримуються у прийнятних межах за допомогою відповідних технічних засобів, передбачених проектом.

Аварія - раптова подія, така як потужний викид небезпечних речовин, пожежа або вибух, внаслідок порушення експлуатації підприємства (об'єкта), яка призводить до негайної та/або наступної загрози для життя та здоров'я людей, довкілля, матеріальних цінностей на території підприємства та/або за його межами.

Метою плану локалізації і ліквідації аварійних ситуацій і аварій є планування дій (взаємодії) персоналу підприємства, спецпідрозділів, населення, центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо локалізації і ліквідації аварій та пом'якшення їх наслідків.

Оперативні частини ПЛАС розробляються для аварій на рівнях "А" і "Б" і "В".

На рівні "А" аварія характеризується розвитком аварії в межах одного виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці), яке є структурним підрозділом підприємства.

На рівні "Б" аварія характеризується переходом за межі структурного підрозділу і розвитком її в межах підприємства.

На рівні "В" аварія характеризується розвитком і переходом за межі території підприємства, можливістю впливу вражаючих чинників аварії на населення розташованих поблизу населених районів та інші підприємства (об'єкти), а також на довкілля.

Розробка ПЛАС може виконуватися власником самостійно або із залученням спеціалізованих організацій, за умови, що вони мають дозвіл на виконання такої роботи, отриманий в установленому порядку.

ПЛАС повинен охоплювати всі рівні розвитку аварії, які встановлені в процесі аналізу небезпек.

ПЛАС розробляється з урахуванням усіх станів підприємства (об'єкта): пуск, робота, зупинка і ремонт.

ПЛАС ґрунтується:

- на прогнозуванні сценаріїв виникнення аварій;
- на постадійному аналізі сценаріїв розвитку аварій і масштабів їх наслідків;
- на оцінці достатності існуючих заходів, які перешкоджають виникненню і розвитку аварії, а також технічних засобів локалізації аварій;

-на аналізі дій виробничого персоналу та спеціальних підрозділів щодо локалізації аварійних ситуацій (аварій) на відповідних стадіях їх розвитку.

ПЛАС повинен містити:

-титульний лист;

-аналітичну частину, в якій міститься аналіз небезпек, можливих аварій та їхніх наслідків;

-оперативну частину, яка регламентує порядок взаємодії та дій персоналу, спецпідрозділів і населення (при потребі) в умовах аварії. Зміст оперативної частини змінюється залежно від рівня аварії, на який вона поширюється;

-додатки, які складаються з документів: копії наказу по підприємству (об'єкту) про призначення посадової особи (осіб), які виконують функції відповідального керівника робіт щодо локалізації та ліквідації аварій при аваріях на рівнях "А" і "Б", та рішення органів місцевого самоврядування про призначення посадової особи (осіб), які виконують функції відповідального керівника робіт щодо локалізації та ліквідації аварій при аваріях на рівні "В".

ПЛАС має бути пронумерований, зброшурований, затверджений і узгоджений відповідними організаціями, а також скріплений печатками підприємств і організацій, які узгодили його.

ПЛАС повинен бути узгоджений з територіальними управліннями Держнаглядодохоронпраці, з територіальними органами МНС, територіальними установами державної санепідслужби та, при потребі, з органами місцевого самоврядування.

ПЛАС затверджується власником (керівником) підприємства. Оперативна частина ПЛАС для аварій рівня "В" затверджується органами місцевого самоврядування.

ПЛАС у повному обсязі повинен знаходитись у керівника і диспетчера підприємства (об'єкта), в територіальному управлінні Держнаглядодохоронпраці, а також у територіальному органі МНС.

Витяги з ПЛАС у обсязі, який є достатнім для якісного виконання відповідних дій, мають знаходитись у керівників (начальників) виробництв (цехів, відділень, виробничих дільниць), в оперативно-координаційних центрах територіальних органів МНС України, Державних аварійно-рятувальних службах, які обслуговують відповідний потенційно небезпечний об'єкт, а також на робочих місцях.

ПЛАС належить переглядати через кожні п'ять років.

Позачерговий перегляд ПЛАС здійснюється за розпорядженням (приписом) органів Держнаглядодохоронпраці, а також при змінах у технології, апаратурному оформленні, метрологічному забезпеченні технологічних процесів, змінах в організації виробництва, за наявності даних про аварії на аналогічних підприємствах (об'єктах).

Для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій створюються:

-на загальнодержавному рівні: резервний фонд Кабінету Міністрів України - для фінансування витрат, пов'язаних з ліквідацією надзвичайних ситуацій загальнодержавного рівня (за рахунок видатків Державного бюджету України); запаси матеріальних ресурсів для проведення першочергових робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій (за рахунок державного матеріального резерву, що створюється згідно із законодавством);

-на регіональному рівні: регіональний резерв фінансових ресурсів відповідно до законодавства;

-на місцевому рівні: місцевий резерв фінансових ресурсів - відповідно до законодавства;

-на об'єктовому рівні: постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. запаси матеріальних та фінансових ресурсів - за рахунок власних коштів державних підприємств, установ та організацій.

Оперативна частина ПЛАС розроблюється для керівництва діями персоналу підприємства, добровільних і спеціалізованих підрозділів з метою запобігання аварійним ситуаціям і аваріям на відповідних стадіях їхнього розвитку або локалізації їх з метою зведення до мінімуму наслідків аварії для людей, матеріальних цінностей і довкілля, запобігання її розповсюдженню на інші виробництва (цехи, відділення, виробничі дільниці) підприємства й за його межі, рятування і виведення людей із зони ураження і потенційно небезпечних зон. При розробці оперативної частини потрібно: забезпечити узгодженість дій персоналу підприємства й спецпідрозділів; запровадити перелік посадових осіб, відповідальних за виконання конкретних дій; запровадити порядок здійснення зв'язку зі спецпідрозділами, органами державного нагляду й органами місцевого самоврядування; надати розпізнавальні ознаки рівней аварії і їх значення, за якими керівництво роботами щодо локалізації і ліквідації аварії переходить на рівні "Б" і "В".

Оперативна частина ПЛАС для аварій на рівні "А" повинна містити:

-блок-схему виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці);

-план виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці);

-блок-карти об'єктів (цехів, відділення, виробничих дільниць), які входять до складу виробництва;

-опис дій персоналу;

-список і схему оповіщення посадових осіб, які мають бути терміново сповіщені про аварійну ситуацію (аварію);

-список робітників, що залучаються до локалізації аварії, осіб, що дублюють їхні дії за відсутності перших з будь-яких причин, із зазначенням місць їх постійної роботи, проживання й телефонів;

-перелік інструментів, матеріалів, засобів індивідуального захисту, які мають бути використані при локалізації аварії, із зазначенням місць їх зберігання (аварійних шаф);

-обов'язки відповідального керівника робіт, виконавців і інших посадових осіб щодо локалізації аварії;

-інструкцію щодо аварійної зупинки виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці).

На плані можуть бути додатково нанесені місця найбільш імовірного виникнення аварійних ситуацій, розміри й межі потенційно небезпечних зон та інші характеристики потенційно можливих аварій. Додатково можуть зазначатися кількісні показники, які характеризують потенційну небезпеку блоків, показники тяжкості наслідків можливих аварій, основні дестабілізуючі фактори і критичні значення параметрів процесу. Блок-карту належить скласти для кожного об'єкта, який входить до складу виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці), що розглядається.

Блок-карта повинна містити:

-принципову технологічну схему об'єкта;

- план розташування устаткування об'єкта;

-стислу характеристику безпеки технологічних блоків, що входять до складу об'єкта.

Кожний елемент блок-карти повинен мати буквене або цифрове позначення, що відповідає номеру позиції або умовному позначенню, що нанесене на місці та/або визначене технологічним регламентом.

Порядок дій виконавців має передбачати:

-виявлення й оцінку аварії або загрози її виникнення за розпізнавальними ознаками;

-оповіщення персоналу виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці) й диспетчера підприємства (об'єкта) про аварію або загрозу її виникнення;

- включення протиаварійних систем;

-відключення пошкодженої дільниці, повну або часткову зупинку виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці);

-виведення з небезпечної зони персоналу із зазначенням порядку забезпечення його засобами індивідуального захисту;

- інші заходи, що запобігають розвитку аварії, з урахуванням специфіки виробництва.

Описуючи дії персоналу, належить особливо підкреслити ті з них, які не допускають зволікань і потребують негайного виконання.

В інструкції щодо аварійної зупинки виробництва (підприємства), яка є складовою оперативної частини ПЛАС, для кожної аварії повинні бути визначені послідовність уведення в дію систем протиаварійного захисту, відключення апаратів і механізмів, відключення електроенергії та інших енергоносіїв, режим роботи вентиляції і систем очищення повітря, порядок використання засобів рятування людей і ліквідації аварії.

При цьому має бути врахований вплив виконуваних переключень і відключень на роботу систем протиаварійного захисту, життєзабезпечення та інших систем, які є суттєвими під час ліквідації аварії.

Оперативна частина ПЛАС для аварій на рівні "Б" включає в себе додатково такі документи:

- блок-схему підприємства;
- план підприємства.

У блок-схемі підприємства потрібно позначити виробництва без поділу їх на окремі цехи, відділення або виробничі дільниці (за аналогією з блок-схемою виробництва), прямі та зворотні міжвиробничі потоки, їх характеристики й параметри, міжвиробничу й граничну для підприємства відсічну арматуру, її тип і основні технічні характеристики (умовне позначення, тип виконання, швидкодія), які мають безпосереднє відношення до локалізації (ліквідації) аварії. Кожний елемент блок-схеми повинен мати буквене або цифрове позначення, що відповідає номеру позиції. На плані підприємства потрібно визначити:

- місця розташування виробництв;
- місця скупчення небезпечних продуктів із зазначенням найменування й маси продукту;
- прямі та зворотні міжвиробничі потоки, їхні характеристики й параметри;
- міжвиробнича відсічна арматура, її тип і основні технічні характеристики;
- засоби протиаварійного захисту;
- засоби зв'язку й оповіщення;
- евакуаційні виходи і маршрути евакуації;
- сховища й місця укриття;
- шляхи під'їзду, місця встановлення й маневрування спецтехніки;
- місця найбільш імовірного виникнення аварійних ситуацій (аварій);
- зони можливого ураження обслуговуючого персоналу підприємства з урахуванням розповсюдження вибухових і ударних хвиль, напрямку руху вибухонебезпечних і токсичних хмар.

У відповідності до ст.9 Закону України "Про аварійно-рятувальні служби", на підприємствах, в установах, організаціях із шкідливими та небезпечними умовами праці та підвищеним ризиком виникнення аварії можуть створюватися спеціалізовані об'єктові аварійно-рятувальні служби з працівників цих підприємств, установ та організацій за погодженням з

державною чи комунальною аварійно-рятувальною службою, що обслуговує це підприємство, установу та організацію.

Питання для самоконтролю

1. Що таке аварійна ситуація та аварія ?
2. Яка мета плану локалізації і ліквідації аварійних ситуацій і аварій?
3. Які існують категорії аварій на об'єктах підвищеної небезпеки?
4. Які існують плани локалізації та ліквідації аварій в залежності від масштабів їх впливу?
5. Як складається аналітична частина ПЛАС?
6. Як складається оперативна частина ПЛАС?

Семінарське заняття №4: ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ НАФТОВИХ АВАРІЙ

Мета: вивчення особливостей локалізації та ліквідації аварійних розливів нафтопродуктів з поверхні ґрунту та з водної поверхні.

Нафтове забруднення, обумовлене аварією, відрізняється від багатьох інших техногенних впливів тим, що воно дає не поступово, а, як правило, залпову навантаження на середу, викликаючи швидку відповідну реакцію.

Зазвичай рекультивация забруднених земель при розливах нафти проводиться в два етапи: технічний і біологічний.

Технічна рекультивация нафтозабруднених ґрунтів і ґрунтів передбачає наступні заходи: землевание, згрібання та вивезення забрудненого шару на полігон. Нафту, яка розлилася при аварії, відводять в природні пониження, захисні комори, траншеї або оконтурюють дамбами. В якості допоміжних засобів, які можуть затримати поширення нафти, використовують природні і штучні сорбенти: торф, полімерні матеріали, пісок.

Видалення нафти з поверхні ґрунту проводиться за допомогою спеціальних насосів. Згрібання забрудненого шару здійснюється бульдозерами, екскаваторами, автомашинами або тракторами, обладнаними танками для збору нафти. Після чого відбувається поховання замазученого нафтою шару ґрунту в могильниках. При цьому виникає проблема з вибором місця їх розташування, так як самі могильники стають джерелами вторинного забруднення.

Заміна ґрунту проводиться при розливі нафти на обмежених ділянках і проникненні її на глибину більше 10 см, але тоді знищується родючий шар.

Спалювання ґрунту виробляють в крайніх випадках, тому що воно супроводжується утворенням канцерогенних речовин.

Механізм самовідновлення екосистеми після нафтового забруднення досить складний. Процес природного самоочищення ґрунту під впливом природної мікрофлори є тривалим (більше 10-25 років) і залежить від фізико-хімічних властивостей ґрунту та нафти.

Для забезпечення можливості ліквідації аварійних розливів нафтопродуктів проводиться не тільки кількісна оцінка забруднення, але і встановлюється ступінь і характер змін, викликаних забрудненням, у всіх природних, господарських та культурних об'єктах, що знаходяться в зоні забруднення.

За результатами огляду та оцінки ступеня забруднення складається Акт, який є первинним документом, що фіксує факти, які надалі враховуються при визначенні збитку, нанесеного забрудненням, встановлення розмірів позовів та штрафів.

Акт складається у довільній формі, але з обов'язковим змістом відомостей:

- Дата і місце складання;
- Склад комісії;
- Час розливу нафтопродуктів;
- Найменування винуватця забруднення;
- Причина розливу;
- Місце розташування та межі зони розливу;
- Обсяг пролитої нафти (в кубічних метрах або літрах), з окремим зазначенням пролитої нафти на поверхні води і на березі.

Об'єм нафти, що знаходиться на воді у вигляді райдужної плівки, визначається з розрахунку, що 1 л розташовується на 1000 м³ водної поверхні. Об'єм нафти, що знаходиться на водній поверхні і на березі (у вигляді товстого шару), встановлюється шляхом вимірювання середньої товщини шару і множення її на площу, зайняту таким шаром. У разі розташування нафти не суцільним шаром, розраховується обсяг нафти, що припадає на 1 м², і множиться на площу забруднення.

Процес ліквідації наслідків розливу нафтопродуктів підрозділяється на 5 етапів:

- а) припинення витoku нафтопродуктів з ємності і трубопроводу;
- б) локалізація розливу;
- в) механічний збір нафтопродуктів;
- г) доочищення забрудненої акваторії;
- д) утилізація відпрацьованих матеріалів.

Для локалізації нафтового пляма встановлюють огороження- бони, які утримують його розповсюдження на водній поверхні або використовують сорбційні плавзасоби.

Механічний збір розлитих нафтопродуктів проводять за допомогою скиммерів, насосів та сорбентів-плавзасобів.

Для хімічної обробки використовуються цісперсанти, емульгатори, які розбризкують за допомогою акватехніки.

На наступному етапі проводиться фізико-хімічна обробка деемульгаторами.

Для біологічної обробки використовуються препарати на основі углеводородокисляючих мікроорганізмів або ферментні препарати-за допомогою розливочної техніки.

На заключному етапі проводиться утилізація зібраного забруднювача і відпрацьованих матеріалів, термічна обробка (спалювання). Можливе вторинне використання зібраних вуглеводнів в асфальтобітумної композиціях .

Застосування механічних засобів при ліквідації розливів нафти не завжди виправдано. Також механічне очищення не може гарантувати повної ліквідації нафтового забруднення.

Серед сорбуючих матеріалів найбільш безпечними є препарати, виготовлені на основі природних матеріалів: торфу, моху, рисового лушпиння, деревного борошна і т.д.

Із синтетичних сорбентів, наприклад, рекомендована УСВР - вуглеводнева суміш високої реактивності. Робочий температурний діапазон препарату практично не обмежений: від -60 до 4000 ° С [6]. Єдиним недоліком сорбенту є його мала питома вага - 0,02 - 0,002 г на 1 куб. см, що призводить до труднощів при зборі препарату.

Застосування диспергентів часто завдає ще більшої шкоди навколишньому середовищу, ніж компоненти нафти і нафтопродуктів, оскільки диспергенти мають високу проникаючу здатність, тим самим вони здатні викликати патологічні зміни в організмах тварин і рослин.

При озонуванні нафтового забруднення виключається концентрування очищеної домішки, у воду не вводиться сторонніх речовин, а непрореагована частина озону хімічно інвертується в кисень. Однак дорожнеча озонаторів, а також можливість витоку озону, що є токсичним газом і володіє сильними окисними властивостями, заважають широкому впровадженню даного методу.

Унікальним засобом очищення малих річок, водойм і стоків є рослина ейхорнія. При очищенні стоків, в яких знаходяться аміак, фосфати, луѓи, сульфідн, нафтопродуктн, фенолн, рослнна окисляє і розщеплює їх на прості елементн і засвоює як харчування. Таким чнном, очищення забруднених прісноводних водойм від нафтн і нафтопродуктн за допомогою ейхорнії була б, можливо, економічно вигідна. Однак застосування ейхорнії для очищення річок і водойм від забруднюючих речовин, може призвести до придушення інших видів флорн і фаунн прісноводних водойм, що негайно позначиться на рівновазі водної екосистемн.

Найбільш виправдано застосування біопрепаратів, оскільки їх використання не передбачає внесення у водне середовище чужорідних тіл, здатних викликати незворотні зміни в екосистемах, тим більш північних. Мікроорганізмн, вживатися у водне середовище, лише сприяють

зростанню тих компонентів екосистеми, які розкладають вуглеводні, причому при виборі подібних каталізаторів використовується мікрофлора біотопу. В даний час застосування біопрепаратів в нашій країні досить обмежена, що пов'язано з низькою якістю використовуваних засобів, а також відсутністю грошей на розробку нових екологічно чистих технологій.

Питання для самоконтролю

1. Які особливості ліквідації аварійних розливів нафтопродуктів з поверхні ґрунту?
2. Яким чином видаляється нафта з поверхні ґрунту?
3. Які засоби утилізації замазученого ґрунту?
4. Які етапи локалізації та ліквідації розливу нафтопродуктів з водної поверхні?
5. Які засоби очищення водної поверхні?

Семінарське заняття №5: ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ АВАРІЙНИХ ВИКИДІВ НА ХІМІЧНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ОБ'ЄКТАХ

Мета: вміти визначати глибину зони зараження сильнодіючими отруйними речовинами та розробляти заходи знезараження при різних типах хімічної обстановки

Хімічно небезпечні об'єкти - об'єкти, що виробляють, зберігають або використовують аварійно-хімічні небезпечні речовини (АХОВ).

До хімічно небезпечних об'єктів відносять: підприємства хімічної, нафтохімічної та нафтопереробної промисловості; підприємства харчової, м'ясомолочної промисловості, холодокомбінати, продовольчі бази, що мають холодильні установки, в яких в якості хладагена використовується аміак; водоочисні та інші споруди, що використовують хлор; склади із запасом сильнодіючих хімічних речовин.

В результаті миттєвого (1-3 хв) переходу в атмосферу частини речовини з ємності при її руйнуванні утворюється первинна хмара. Вторинна хмара утворюється в результаті випаровування розлитої речовини з підстильної поверхні.

Розрахунок глибин зон зараження первинною (вторинною)хмарою СДОР ведеться за допомогою таблиць, де наведені, максимальні значення глибин зон зараження первинною хмарою - Г1 або вторинною хмарою СДОР- Г2, які визначаються в залежності від еквівалентної кількості речовини Qe1 та Qe2 і швидкості вітру.

Кількісна характеристика викиду СДОР для розрахунку масштабів зараження визначається за еквівалентними значеннями.Визначення еквівалентної кількості речовини визначається по первинній і вторинній хмарі.

Еквівалентна кількість речовини по первинній хмарі визначається за формулою:

$$Q_{e1} = K_{1x} K_{3x} K_{5x} K_{7x} Q_0, \quad (5.1)$$

де K_1 - коефіцієнт, який залежить від умов зберігання СДОР визначається за допомогою спеціальних таблиць для стиснутих газів $K_1 = 1$;

K_3 - коефіцієнт, що дорівнює відношенню граничної токсодози хлору до граничної токсодози іншої СДОР ;

K_5 - коефіцієнт, який враховує ступінь вертикальної стійкості повітря. Приймається: для умови інверсії дорівнює 1, для ізотермії - 0,23, для конвекції - 0,008;

K_7 - коефіцієнт, який враховує вплив температури повітря (для стиснутих газів $K_7 = 1$);

Q_0 - кількість викинутої (розливої) при аварії СДОР ,т.

Еквівалентна кількість речовини по вторинній хмарі розраховується за формулою:

$$Q_{e2} = (1 - K_1) \times K_{2x} K_{3x} K_{4x} K_{5x} K_{6x} K_{7x} Q_0 / (h \times d), \quad (5.2)$$

де K_2 - коефіцієнт, який залежить від фізико-хімічних властивостей СДОР ;

K_4 - коефіцієнт, який враховує швидкість вітру;

K_6 — коефіцієнт, який залежить від часу після початку аварії N ;

h - товщина шару розливу СДОР ,м ;

d — питома вага СДОР, т/м³ .

Розрахунок глибин зон зараження первинною (вторинною) хмарою СДОР ведеться з допомогою таблиць, де наведені, максимальні значення глибин зон зараження первинною хмарою - Γ_1 або вторинною хмарою СДОР- Γ_2 , які визначаються в залежності від еквівалентної кількості речовини $Q_{e1} Q_{e2}$ і швидкості вітру.

Повна глибина зони зараження Γ (км), обумовлена впливом первинної і вторинної хмари СДОР.

Отримане значення Γ порівнюється з гранично можливим значенням глибини переносу повітряних мас $\Gamma_{п}$, яке визначається за формулою:

$$\Gamma_{п} = N \times V, \quad (5.3)$$

де N - час від початку аварії ,год;

V — швидкість переносу переднього фронту зараженого повітря при даних швидкості вітру і ступені вертикальної стійкості повітря, які визначаються за допомогою відповідних таблиць .

За остаточну розрахункову глибину зони зараження приймають найменше з двох значень G і $G_{п}$.

В залежності від фізико-хімічних властивостей аварійно хімічно небезпечних речовин, умов їх зберігання і транспортування при аваріях на хімічно небезпечних об'єктах можуть виникнути надзвичайні ситуації з хімічною обстановкою чотирьох основних типів.

Надзвичайні ситуації з хімічною обстановкою *першого типу* виникають в разі розгерметизації (вибух) ємностей або технологічного устаткування, які містять газоподібні (під тиском), криогенні, перегріті зріджені АХОВ. При цьому утворюється первинна парогазова або аерозольна хмара з високою концентрацією АХОВ, що розповсюджується за вітром.

Надзвичайні ситуації з хімічною обстановкою *другого типу* виникають при аварійних викидах або потоках використовуваних у виробництві, що зберігаються або транспортуються зріджених отруйних газів (аміак, хлор та ін), перегрітих летких токсичних рідин з температурою кипіння нижче температури навколишнього середовища (окис етилену, фосген, оксиди азоту, сірчистий ангідрид, синильна кислота та ін.) При цьому частина АХОВА (не більше 10%) миттєво випаровується, утворюючи первинне хмара пари смертельної концентрації; інша частина виливається у піддон або на підстилаючої поверхню, поступово випаровується, утворюючи вторинне хмару з вражаючими концентраціями.

Надзвичайні ситуації з хімічною обстановкою *третього типу* виникають при потоці в піддон (обвалування) або на підстилаючої поверхню значної кількості зріджених (при ізотермічному зберіганні) або рідких ахова з температурою кипіння нижче або близької до температури навколишнього середовища (фосген, чотириокис азоту та ін), а також при горінні великої кількості добрив (наприклад, нітрофоски) або Комкова сірки. При цьому утворюється вторинна хмара парів СДОР з вражаючими концентраціями, яке може поширюватися на великі відстані.

Надзвичайні ситуації з хімічною обстановкою *четвертого типу* виникають при аварійному викиді (потоці) значної кількості малолетучие ахова (рідких з температурою кипіння значно вище температури навколишнього середовища або твердих) - несиметричний діметилгідразін, фенол, сірковуглець, діоксин, солі синильної кислоти. При цьому відбувається зараження місцевості (грунту, рослинності, води) в небезпечних концентраціях.

Основним вражаючим чинником при надзвичайних ситуаціях з хімічною обстановкою першого типу є інгаляційне вплив на людей і тварин високих (смертельних) концентрацій парів АХОВ. Масштаби ураження при цьому залежать від кількості викинутих АХОВ, розмірів хмари, концентрації отруйної речовини, швидкості вітру, стану приземного шару атмосфери (інверсія, конвекція, ізотермія), щільності парів СДОР

(легше чи важче повітря), часу доби, характеру місцевості (відкрита місцевість або міська забудова), щільності населення.

Вражаючі фактори в надзвичайних ситуаціях з хімічною обстановкою другого типу проявляються в інгаляційному впливі на людей і тварин смертельних концентрацій первинної хмари (короткочасне) і в тривалому впливі (години, добу) вторинної хмари з вражаючими концентраціями парів. Крім того, проток АХОВа може заразити ґрунт і воду.

При надзвичайних ситуаціях з хімічною обстановкою третього типу утворюється вторинна хмара парів СДОР з вражаючими концентраціями, яке може поширюватися на великі відстані.

Основними вражаючими чинниками при надзвичайних ситуацій з хімічною обстановкою четвертого типу є небезпечні наслідки зараження людей і тварин при тривалому перебуванні їх на зараженій місцевості в результаті перорального і резорбтивної дії АХОВ на організм.

Локалізація і знезараження джерел хімічного зараження має на меті придушити або знизити до мінімально можливого рівня вплив шкідливих і небезпечних факторів, що представляють загрозу для життя і здоров'я людей, екології, а також ускладнюють ведення рятувальних та інших невідкладних робіт на аварійному об'єкті і в зоні хімічного зараження за межами хімічно небезпечного об'єкта.

Локалізація і знезараження джерел хімічного зараження (з урахуванням можливих типів хімічної обстановки при аваріях) може включати наступні основні операції:

- локалізацію парогазової фази первинних і вторинних хмар АХОВа;
- знезараження первинних і вторинних хмар АХОВа;
- локалізацію проток АХОВа;
- знезараження (нейтралізацію) проток АХОВ.

Основними засобами локалізації та знезараження джерел хімічного зараження, з урахуванням виду АХОВ, є:

при локалізації хмар АХОВа

- постановка водяних завіс, розсіювання хмариза допомогою теплових потоків;

- при знезараженні хмар АХОВа - постановка рідинних завіс з використанням нейтралізуючих розчинів, розсіювання хмар повітряно-газовими потоками;

- при локалізації протоки АХОВа - обвалування протоки, збір рідкої фази СДОР в приямки - пастки, засипка протоки сипучими сорбентами, зниження інтенсивності випаровування покриттям дзеркала протоки полімерною плівкою, розбавлення протоки водою, введення загусників;

при знезараженні (нейтралізації) протоки ахова - заливка нейтралізуючим розчином, розбавлення протоки водою з наступним введенням нейтралізаторів, засипка нейтралізуючими речовинами, засипка твердими сорбентами з подальшим випалюванням, загущення з подальшим вивезенням і спалюванням.

При надзвичайних ситуаціях з хімічною обстановкою другого і третього типів локалізація і знезараження хмари і протоки ахова може проводитися комбінованим способом одночасно.

Вибір технологій локалізації та знезараження джерел хімічного зараження проводиться з урахуванням типу хімічної обстановки, характеристики та стану АХОВ.

Керівник ліквідації наслідків хімічної аварії при надходженні даних про виникнення аварій: оцінює масштаби можливого зараження і визначає кількість населення, що проживає в районах, яким загрожує небезпека при поширенні хмар зараженого повітря, ставить завдання хімічної та медичної розвідці, віддає необхідні розпорядження про проведення заходів щодо захисту населення та організовує аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи в осередках ураження.

На підставі оцінки обстановки приймається рішення на ліквідацію наслідків хімічної аварії, в якому визначаються: райони і наслідки руйнувань хімічно небезпечних об'єктів; обсяг рятувальних робіт і послідовність їх проведення; сили і засоби, що залучаються для виконання рятувальних та інших невідкладних робіт і їх завдання; напрямки (ділянки, об'єкти) зосередження основних зусиль; заходи безпеки при виконанні рятувальних робіт; маршрути і місця евакуації постраждалих та населення із районів хімічного зараження; порядок взаємодії і заходів щодо забезпечення дій сил РСЧС; склад і район розташування резерву; порядок доведення завдань до підлеглих підрозділів і формувань та звітності про проведені заходи.

До ліквідації наслідків аварії, пов'язаної з розливом (викидом, закінченням) АХОВ, в першу чергу приступає особовий склад штатної газорятувальної служби об'єкта.

Аварійно-рятувальні формування локалізують і ліквідують аварії, що ведуть до утворення вогнищ зараження АХОВ. Порядок дій при локалізації осередків з АХОВ в кожному конкретному випадку залежить від виду отруйної речовини, характеру пошкоджень, технологічної схеми виробництва та інших умов.

Зменшення масштабів аварій - це комплекс заходів з мінімізації наслідків аварій, а саме:

обладнання приміщень і промислових майданчиків стаціонарними системами для раннього виявлення аварій, засобами метеоспостереження і аварійними сигналізаціями (газосигналізатори довибухових концентрацій, газоаналізатори, сирени, пожежні сповіщувачі);

для якнайшвидшого видалення газоподібного ахова з повітря приміщень (до нормативних меж), доцільно застосування загальнообмінної вентиляції з негативним дисбалансом і аварійної вентиляції;

застосування засобів дистанційного безпечного відключення аварійних ділянок, що запобігають витік ахова (клапани-відсікачі, клапани

надлишкового тиску, терморегулятори, перепускні або скидають пристрою і запірні арматури з дистанційним управлінням) [3]; застосування пристроїв, що контролюють заповнення ємностей ахова (весомери, рівнеміри з сигналізують пристроями граничних параметрів); розміщення (будівництво) під сховищами з СДОР аварійних резервуарів, чаш, пасток (аварійних амбарів) і спрямованих стоків; розосередження запасів СДОР, будівництво для них, заглиблених або напівзаглиблених сховищ; розміщення засобів захисту від розподілу полум'я (вогнеперепинювачів, пламеотсекателі, рідинні затвори); плановане посилення конструкцій ємностей і комунікацій з СДОР або влаштування над ними огорож для захисту від пошкодження уламками будівельних конструкцій при аварії (особливо на пожежо-і вибухонебезпечних підприємствах).

Питання для самоконтролю

1. Які об'єкти відносяться до хімічно небезпечних?
2. Як визначається еквівалентна кількість речовини при первинній хмарі?
3. Як визначається еквівалентна кількість речовини при первинній хмарі?
4. Як визначається глибина зони зараження СДОР?
5. Які існують типи хімічних обстановок?
6. Які основні засоби локалізації та знезараження джерел хімічного зараження?
7. Які заходи щодо зменшення масштабів аварій?

Семінарське заняття №6: ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ТЕХНОГЕННО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Мета: ознайомлення з основними завданнями та напрямками діяльності територіальних комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій прирізних режимах надзвичайних ситуацій.

Постійна урядова комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (далі - Комісія) є постійно діючим органом, який координує діяльність центральних та місцевих органів державної виконавчої влади, пов'язану з безпекою і захистом населення, реагуванням у надзвичайних ситуаціях, а також здійсненням заходів щодо запобігання виникненню та ліквідації наслідків аварій, катастроф і стихійного лиха.

Комісія у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України.

Основними завданнями Комісії є:

- координація робіт, пов'язаних з розробленням та здійсненням профілактичних заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природно-техногенного походження, зменшення шкоди, заподіяної внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій, раціонального використання коштів, спрямованих на ліквідацію їх наслідків та визначення першочергових заходів та потреб;

- забезпечення виконання центральними та місцевими органами державної виконавчої влади робіт, пов'язаних з подоланням та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій регіонального і національного масштабів;

- керівництво діяльністю і підготовкою підкомісій (секцій) та функціональними системами захисту населення і спостереження за станом навколишнього природного середовища і техносфери;

- контроль за використанням матеріально-технічних і фінансових ресурсів для будівництва та реконструкції потенційно небезпечних об'єктів (джерел) забруднення навколишнього природного середовища.

Комісія відповідно до покладених на неї *завдань у звичайних умовах*:

- організує розроблення заходів щодо удосконалення правового регулювання питань запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, техногенно-екологічної безпеки, готує і подає Урядові відповідні пропозиції про визначення прав і обов'язків у цій сфері центральних та місцевих органів державної виконавчої влади, підприємств, установ і організацій;

- організує розроблення нормативно-технічних документів та нормативно-правових актів з питань запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, техногенно-екологічної безпеки, методології компенсації шкоди, заподіяної внаслідок надзвичайних ситуацій, проведення розрахунків збитків та матеріально-технічних засобів для їх ліквідації;

- координує діяльність органів державної виконавчої влади з питань розроблення та реалізації програм забезпечення безпеки населення, його санітарно-епідемічного благополуччя, охорони навколишнього природного середовища. Вживає заходів до забезпечення контролю за реалізацією виконання вимог техногенно-екологічної безпеки у господарській діяльності, впровадження безпечних технологій, надійності та стійкості технічних і технологічних систем, транспортних засобів і промислових об'єктів, а також врахування їх під час розроблення і реалізації відповідних державних та регіональних програм; розглядає питання про створення державних підприємств, що

використовують складні та небезпечні технології (хімічні, радіаційні тощо), і про припинення їх діяльності;

- організує проведення експертизи найважливіших проектів заходів щодо техногенно-екологічної безпеки, їх впливу на навколишнє природне середовище, життя та здоров'я людини;

- вживає заходів до розвитку державної системи спостережень і прогнозів стану навколишнього природного середовища, форм контролю за функціонуванням потенційно небезпечних об'єктів, а також впровадження комп'ютеризованих систем збирання, оброблення, нагромадження та оперативної оцінки інформації стосовно обліку і рангування потенційно небезпечних виробництв, технологій, об'єктів, окремих споруд, різних видів надзвичайних ситуацій, оперативного інформування органів державної виконавчої влади та оповіщення населення про виникнення надзвичайних ситуацій;

- оцінює за матеріалами прогнозу масштаби можливих наслідків кожного імовірного виду надзвичайної ситуації з урахуванням особливостей виробництва і регіону, обґрунтування потреб у силах і засобах, необхідних для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та визначення шкоди;

- організує складання типового переліку можливих надзвичайних ситуацій по регіонах і галузях виробництва;

- координує розроблення і виконання науково-технічних програм щодо створення нових зразків техніки, приладів, обладнання, устаткування, механізмів і матеріалів для здійснення пошуково-рятувальних та аварійно-відбудовчих робіт, систем спостереження і контролю за станом навколишнього природного середовища і потенційно небезпечних об'єктів, засобів і методів оповіщення та захисту населення, об'єктів, будівель, споруд і забезпечення життєдіяльності населення в екстремальних умовах, визначає необхідні обсяги їх виробництва і запасів;

- організує контроль за раціональним використанням Фонду ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

- узагальнює пропозиції центральних і місцевих органів державної виконавчої влади про формування джерел надходження коштів, резервів матеріально-технічних і трудових ресурсів, встановлення порядку їх використання для проведення профілактичних заходів, спрямованих на зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій, а також визначення розміру витрат на ліквідацію їх наслідків і допомогу потерпілим;

- здійснює співробітництво з відповідними органами зарубіжних країн і міжнародними організаціями у межах зобов'язань України згідно з міжнародними договорами, вивчає їх позитивний досвід;

У надзвичайній ситуації: надає Урядові та Президентові України інформацію про виникнення надзвичайної ситуації регіонального або

національного масштабу, готує оперативні відомості про вжиті заходи для подолання та ліквідації її наслідків;- визначає причини виникнення надзвичайної ситуації, обставини, що склалися внаслідок її виникнення;

- залучає до виконання робіт, пов'язаних з ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій, необхідні транспортні, будівельні, медичні та інші сили, засоби, використовуючи наявні матеріально-технічні, продовольчі та інші ресурси і запаси;

-приймає рішення про необхідність виділення додаткових матеріально-технічних і фінансових ресурсів з Фонду ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;

- координує і контролює дії територіальних комісій, місцевих органів державної виконавчої влади в зоні евакуації населення з надання потерпілим необхідної допомоги та з інших невідкладних заходів;

-здійснює, як правило, безпосереднє керівництво ліквідацією надзвичайних ситуацій, наслідки якої поширюються на значну територію або суміжні держави;

-організує проведення експертизи щодо оцінки розмірів та масштабів заподіяної шкоди спорудам, іншим об'єктам народного господарства, навколишньому природному середовищу.

Комісії надається право:

- у разі національних аварій, катастроф, стихійного лиха керівництва аварійно-рятувальними роботами і без попереднього узгодження з відповідними міністерствами і відомствами застосування сил і засобів, які мають призначення до виконання завдань із запобігання надзвичайним ситуаціям ;

- заслуховувати керівників (представників) центральних і місцевих органів державної виконавчої влади з питань, що належать до її компетенції;

-одержувати від центральних і місцевих органів державної виконавчої влади матеріали і документи, необхідні для вирішення питань, які вона розглядає;

-давати доручення центральним і місцевим органам державної виконавчої влади з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

- залучати до дій у разі потреби всі функціональні ланки державної системи запобігання надзвичайним ситуаціям та реагування на них, а саме:прогнозно-моделюючої системи управління Цивільної оборони;екологічної та ядерної безпеки;спостереження і контролю за стихійними, гідрометеорологічними і гідрофізичними явищами, за станом навколишнього природного середовища; контролю за станом потенційно небезпечних об'єктів;сейсмологічних спостережень;санепіднагляду;екстренної медичної допомоги у надзвичайних ситуаціях;

-розглядати матеріали про причини виникнення і наслідки надзвичайних ситуацій, вносити відповідним органам пропозиції пропритягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності посадових осіб, винних у виникненні надзвичайної ситуації.

Керує роботою Комісії її голова, а у разі відсутності голови - за його дорученням один з його заступників. Голова Комісії призначається Кабінетом Міністрів України, а заступники голови Комісії - головою Комісії.

Комісія проводить засідання в міру необхідності, але не менше одного разу на місяць. Рішення Комісії приймається відкритим голосуванням більшістю голосів з числа присутніх, оформляється протоколом, який підписується головою та відповідальним секретарем Комісії.

Основними завданнями **регіональної та місцевої комісії** на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці є:

-координація дій органів управління, сил та засобів територіальної підсистеми єдиної системи цивільного захисту (регіональна комісія) або відповідної ланки такої підсистеми (місцева комісія) у разі виникнення надзвичайної ситуації або виявлення загрози її виникнення, а також під час реагування на зазначену ситуацію;

-організація першочергових заходів з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій регіонального та місцевого рівня;

- участь у здійсненні заходів у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки;

Комісія у режимі повсякденної діяльності відповідно до покладених на неї завдань:

- здійснює координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо розроблення і виконання цільових програм, здійснення заходів у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки;

- припинення діяльності підприємств, установ, організацій та інших об'єктів незалежно від форми власності і підпорядкування (далі - об'єкти), функціонування яких становить загрозу життю та здоров'ю людей, загрозу забруднення навколишнього природного середовища, і подає відповідні пропозиції керівникові місцевого органу виконавчої влади (виконавчого органу ради);

- створення і використання запасів матеріальних ресурсів, необхідних для здійснення заходів стосовно запобігання виникненню,

ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення функціонування локальних систем оповіщення та інформування населення, територіальної системи централізованого оповіщення;

- вживає заходів для розвитку діяльності, пов'язаної із здійсненням гідрометеорологічних спостережень і прогнозів;

- сприяє підготовці та проведенню командно-штабних та штабних навчань із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій.

Регіональна комісія, крім перелічених у цьому пункті функцій, складає перелік потенційно небезпечних об'єктів та перелік споживачів, на яких поширюється обмеження постачання питної водита електропостачання до рівня екологічної броні, затверджує результати класифікації об'єктів і адміністративно-територіальних одиниць стосовно рівня хімічної безпеки, здійснює методичне керівництво та контроль за роботою місцевих комісій.

Комісія у режимі підвищеної готовності відповідно до покладених на неї завдань:

-забезпечує координацію діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та об'єктів щодо здійснення ними попереджувальних і першочергових заходів у разі виникнення надзвичайної ситуації регіонального та місцевого рівня;

-вживає заходів для активізації роботи, пов'язаної із здійсненням спостережень та контролю за станом довкілля, обстановкою на об'єктах підвищеної безпеки і прилеглий до них території, прогнозуванням можливості виникнення надзвичайної ситуації та її масштабів;

- забезпечує приведення у готовність до дій у режимі надзвичайної ситуації органів управління, сил та засобів територіальної підсистеми єдиної системи цивільного захисту (регіональна комісія) або відповідної ланки такої підсистеми (місцева комісія);

-організовує першочергові підготовчі заходи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій регіонального та місцевого рівня, вирішення питань стосовно всебічного забезпечення населення, що постраждало внаслідок надзвичайної ситуації, своєчасного надання йому необхідної допомоги;

-розробляє комплексні заходи щодо захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, їх ліквідації;

-організовує роботу, спрямовану на запобігання негативному впливу надзвичайної ситуації, зменшення обсягу можливих втрат і захист населення.

Комісія у режимі надзвичайної ситуації відповідно до покладених на неї завдань:

-здійснює координацію діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та об'єктів щодо вжиття ними першочергових заходів у разі виникнення надзвичайної ситуації регіонального та місцевого рівня;

- забезпечує залучення сил і засобів територіальної підсистеми єдиної системи цивільного захисту (регіональна комісія) або відповідної

ланки такої підсистеми (місцева комісія) для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;

- взаємодіє з відповідними комісіями інших адміністративно-територіальних одиниць, територія яких зазнала негативної дії внаслідок надзвичайної ситуації;

- організовує першочергові заходи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій регіонального та місцевого рівня, вирішення питань щодо всебічного забезпечення населення, що постраждало внаслідок надзвичайної ситуації, своєчасного надання йому необхідної допомоги;

- приймає рішення щодо попередньої класифікації надзвичайної ситуації за видом, класифікаційними ознаками та рівнем,

- вивчає обставини, що склалися, та подає органів, який її утворив, інформацію про вжиті заходи, причини виникнення та результати ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, а також пропозиції щодо подальших дій із запобігання її розвитку.

Комісію очолює голова, який має двох заступників, у тому числі одного першого.

Основною організаційною формою роботи комісії є засідання, які проводяться згідно з планом її роботи, а також у разі необхідності, але не рідше ніж щокварталу.

Районна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (далі – районна комісія) є постійно діючим органом, який утворюється районною держадміністрацією.

Районна комісія у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, рішеннями Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій.

Основними завданнями районної комісії на території району є:

- координація дій органів управління, сил і засобів Біловодської ланки територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту у разі виникнення надзвичайної ситуації або виявлення загрози її виникнення, а також під час реагування на зазначену ситуацію;

- організація першочергових заходів з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій районного рівня;

- участь у здійсненні заходів у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки;

- планування роботи з розгляду питань, пов'язаних із запобіганням виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Районна комісія у режимі *повсякденної діяльності* відповідно до покладених на неї завдань:

1) координує діяльність виконавчих комітетів міських рад районного значення щодо розроблення і виконання цільових програм, здійснення заходів у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки;

2) розглядає питання щодо:

- запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і дотримання вимог законодавства у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки;

- припинення діяльності підприємств, установ, організацій та інших об'єктів незалежно від форми власності і підпорядкування (далі - об'єкти), функціонування яких становить загрозу життю та здоров'ю людей, загрозу забруднення навколишнього природного середовища, і подає відповідні пропозиції голові райдержадміністрації;

- створення і використання запасів матеріальних ресурсів, необхідних для здійснення заходів стосовно запобігання виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення функціонування локальних систем оповіщення та інформування населення, територіальної системи централізованого оповіщення;

3) подає голові райдержадміністрації пропозиції стосовно визначення завдань у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки для органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

4) вживає заходів для розвитку діяльності, пов'язаної із здійсненням гідрометеорологічних спостережень і прогнозів;

5) сприяє підготовці та проведенню командно-штабних і штабних навчань із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;

6) складає перелік потенційно небезпечних об'єктів та перелік споживачів, на яких поширюється обмеження постачання питної води й електропостачання до рівня екологічної броні;

7) затверджує результати класифікації об'єктів і адміністративно-територіальних одиниць стосовно рівня хімічної небезпеки;

8) здійснює методичне керівництво й контроль за роботою об'єктових комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій.

Районна комісія у режимі підвищеної готовності відповідно до покладених на неї завдань:

1) забезпечує координацію діяльності виконавчих комітетів селищної та сільських рад та об'єктів щодо здійснення ними попереджувальних і першочергових заходів у разі виникнення надзвичайної ситуації районного рівня;

2) вживає заходів для активізації роботи, пов'язаної із здійсненням спостережень та контролю за станом довкілля, обстановкою на об'єктах підвищеної небезпеки і прилеглий до них території, прогнозуванням можливості виникнення надзвичайної ситуації та її масштабів;

3) забезпечує приведення у готовність до дій у режимі надзвичайної ситуації органів управління, сил та засобів Біловодської ланки територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту;

4) організовує першочергові підготовчі заходи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій районного рівня, вирішення питань стосовно всебічного забезпечення населення, що постраждало внаслідок надзвичайної ситуації, своєчасного надання йому необхідної допомоги;

5) розробляє комплексні заходи щодо захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, їх ліквідації;

6) організовує роботу, спрямовану на запобігання негативному впливу надзвичайної ситуації, зменшення обсягу можливих втрат і захист населення.

Районна комісія у режимі надзвичайної ситуації відповідно до покладених на неї завдань:

1) здійснює координацію діяльності виконавчих комітетів селищної та сільських рад та об'єктів щодо вжиття ними першочергових заходів у разі виникнення надзвичайної ситуації районного рівня;

2) забезпечує залучення сил і засобів Біловодської ланки територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;

3) взаємодіє з відповідними комісіями інших адміністративно-територіальних одиниць, територія яких зазнала негативної дії внаслідок надзвичайної ситуації;

4) організовує першочергові заходи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій районного рівня, вирішення питань щодо всебічного забезпечення населення, що постраждало внаслідок надзвичайної ситуації, своєчасного надання йому необхідної допомоги;

5) розглядає пропозиції щодо встановлення меж території, на якій виникла надзвичайна ситуація, та організовує опрацювання матеріалів, необхідних для обґрунтованого визначення рівня такої ситуації;

6) приймає рішення щодо попередньої класифікації надзвичайної ситуації за видом, класифікаційними ознаками та рівнем, забезпечує своєчасне подання МНС зазначених матеріалів;

7) вивчає обставини, що склалися, та подає голові райдержадміністрації інформацію про вжиті заходи, причини виникнення та результати ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, а також пропозиції щодо подальших дій із запобігання її розвитку.

Районну комісію очолює голова, який має двох заступників, у тому числі одного першого. Основною організаційною формою роботи районної комісії є засідання, які проводяться згідно з планом її роботи, а також у разі необхідності, але не рідше ніж щокварталу.

Рішення районної комісії фіксуються у протоколі засідання, який підписується головою на засіданні, відповідальним секретарем районної комісії, та затверджуються головою райдержадміністрації.

Штаб з ліквідації НС є робочим органом ліквідації надзвичайної ситуації.

Штаб з ліквідації НС утворюється уповноваженим керівником з ліквідації надзвичайної ситуації, призначеним згідно із статтею 18 Закону України «Про аварійно-рятувальні служби».

До роботи в штабі з ліквідації НС залежно від рівня надзвичайної ситуації залучаються керівники аварійно-рятувальних служб та формувань, що беруть участь у ліквідації НС, спеціалісти відповідних центральних органів виконавчої влади та районної державної адміністрації, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками).

Персональний склад штабу з ліквідації НС визначає уповноважений керівник з ліквідації НС, який забезпечує його діяльність та встановлює режим роботи.

У своїй діяльності штаб з ліквідації НС залежно від її рівня взаємодіє із спеціальною Урядовою комісією з ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру або спеціальною комісією з ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру регіонального, місцевого та об'єктового рівня.

Основним завданням штабу з ліквідації НС є безпосередня організація і координація аварійно-рятувальних робіт з ліквідації НС.

Штаб з ліквідації НС відповідно до покладених на нього завдань:

- 1) визначає зону ураження НС, кількість і місця перебування в ній людей, організовує їх рятування та подання медичної допомоги;
- 2) збирає дані про обстановку в зоні НС, аналізує та узагальнює їх;
- 3) визначає головний напрям ліквідації НС, приймає рішення щодо проведення аварійно-рятувальних робіт, захисту населення і території від її наслідків, забезпечення життєдіяльності постраждалого населення;
- 4) розробляє оперативні плани ліквідації НС та її наслідків, зосереджує в районі НС необхідні сили і технічні засоби та своєчасно вводить їх у дію;
- 5) визначає кількість і склад аварійно-рятувальних формувань, необхідних для ліквідації НС, порядок і терміни їх залучення згідно з планами реагування на НС і планами взаємодії;
- 6) організовує взаємодію аварійно-рятувальних служб та формувань, залучених до ліквідації НС, з метою ефективного використання їх потенціалу;
- 7) здійснює керівництво роботами з ліквідації НС;
- 8) веде облік робіт, що були проведені аварійно-рятувальними службами та формуваннями під час ліквідації НС;
- 9) веде облік загиблих та постраждалих унаслідок НС;
- 10) здійснює інформування населення про наслідки та прогноз розвитку НС, хід її ліквідації та правила поведінки в зоні НС;

11) веде оперативно-технічну документацію та складає звіт для подання органів, що призначив уповноваженого керівника з ліквідації НС.

Під час ліквідації НС у підпорядкування уповноваженого керівника з ліквідації НС переходять усі аварійно-рятувальні служби та формування, що залучаються до ліквідації НС.

Розпорядження уповноваженого керівника з ліквідації НС відповідно до законодавства є обов'язковими для виконання суб'єктами - учасниками ліквідації НС, а також громадянами, підприємствами, установами та організаціями, які знаходяться в зоні НС.

Залежно від обставин, що склалися в зоні НС, уповноважений керівник з ліквідації НС самостійно приймає рішення щодо:

1) проведення евакуаційних заходів, крім загальної або часткової евакуації населення;

2) зупинення діяльності об'єктів, що знаходяться в зоні НС, незалежно від форми власності і підпорядкування, обмеження доступу на територію цієї зони;

3) залучення в установленому порядку до проведення робіт аварійно-рятувальних формувань громадських організацій та окремих громадян за їх згодою, необхідних транспортних та інших технічних засобів підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, які знаходяться в зоні НС;

4) зупинення аварійно-рятувальних робіт у разі підвищення рівня загрози життю рятувальників та інших осіб, які беруть участь у ліквідації НС.

Ніхто не має права втручатися в діяльність штабу з ліквідації НС до відсторонення в установленому порядку уповноваженого керівника від виконання обов'язків та взяття на себе керівництва ліквідацією НС або призначення іншого уповноваженого керівника з ліквідації НС.

Штаб з ліквідації НС забезпечується комплектом аварійно-рятувальної документації на електронних (паперових) носіях, засобами постійного зв'язку з відповідними центральними органами виконавчої влади, підрозділами районної державної адміністрації, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, які беруть участь у ліквідації НС.

Під час ліквідації НС ведеться оперативно-технічна документація:

- карта (схема) зони НС;
- оперативний журнал з ліквідації НС ;
- оперативні плани ліквідації НС ;
- журнал обліку особового складу підрозділів аварійно-рятувальних служб (формувань) та інших осіб, залучених до ліквідації НС ;
- журнал обліку аналізів проб (повітря, води та ґрунту), який ведеться у разі потреби, залежно від виду НС ;
- план матеріально-технічного забезпечення ліквідації НС.

Після ліквідації надзвичайної ситуації працівники штабу з ліквідації НС систематизують документи, формуючи архівну справу у двох примірниках. Уповноважений керівник з ліквідації НС подає органу, що його призначив, звіт щодо прийнятих рішень і стан справ під час ліквідації НС.

Питання для самоконтролю

1. Які державні органи контролюють техногенно-екологічну безпеку?
2. Які завдання постійної урядової комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій?
3. Які завдання регіональної та місцевої комісій з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій?
4. Які завдання районної комісії з питань техногенно екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій?
5. Які основні завдання штабу з ліквідації НС місцевого рівня?

Семінарське заняття №7: ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ В ГАЛУЗІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Мета: вміти встановлювати необхідний вид юридичної відповідальності за правопорушення в галузі екологічної безпеки.

Підставою юридичної відповідальності в галузі екологічної безпеки є вчинення екологічного правопорушення. Чинне екологічне законодавство закріплює перелік правопорушень у галузі екологічної безпеки. Зокрема, у ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» виокремлені такі види правопорушень: порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище; порушення норм екологічної безпеки; порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів; допущення наднормативних, аварійних, залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище; невжиття заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище; порушення природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних та радіоактивних речовин, виробничих, побутових та інших видів відходів тощо.

Найбільш поширеним правопорушенням у галузі екологічної безпеки є недотримання відповідних екологічних нормативів, вимог та правил. Під екологічними нормативами слід розуміти єдині та обов'язково

нормовані межі, обсяги, регламенти, що містять кількісні та якісні показники, забезпечують охорону навколишнього природного середовища, екологічну безпеку суспільства та здоров'я людини, визначають допустиме навантаження антропогенної діяльності на довкілля. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає кілька видів нормативів екологічної безпеки.

Порушення нормативів екологічної безпеки створює умови для проявлення екологічного ризику та в кінцевому підсумку призводить до виникнення реальної екологічної небезпеки для життя, здоров'я людини та навколишнього природного середовища. Правопорушення у сфері екологічної безпеки є різновидом екологічних правопорушень. Правопорушення можливі як при порушенні вимог екологічної безпеки у процесі здійснення різних видів господарської діяльності, так і в разі невиконання заходів у процесі ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій або їх попередження. З урахуванням ступеня суспільної небезпеки вони поділяються на проступки та злочини. Згідно з видами екологічних правопорушень у галузі забезпечення екологічної безпеки винні особи можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної, кримінальної або цивільно-правової відповідальності.

Адміністративна відповідальність є самостійним різновидом юридичної відповідальності. У Кодексі про адміністративні правопорушення України закріплені кілька складів правопорушень, що передбачають відповідальність громадян та посадових осіб за порушення екологічної безпеки. Так, адміністративна відповідальність настає за: порушення вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення (ст. 46); порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст. 78); порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ (ст. 78); порушення правил складування, зберігання, розміщення, транспортування утилізації, ліквідації та використання відходів (ст. 82); приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації на запити посадових осіб та звернення громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними (ст. 82); змішування чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу (ст. 82); невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91); приховування перевищення встановлених лімітів на обсягу утворення та розміщення відходів (ст. 91); порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів з безпечного ведення робіт у галузях промисловості (ст. 93); порушення правил і норм ядерної та радіаційної безпеки (ст. 95); недодержання державних стандартів, норм і правил під час проектування і

будівництва (ст. 96); невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки (ст. 188) тощо.

Кримінальна відповідальність за злочини проти довкілля передбачена за: порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України); невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237); проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (253); порушення правил безпеки під час використання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272); порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274); порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель (ст. 275); заготівля, переробка або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 327) тощо.

Незалежно від притягнення винних осіб до адміністративної або кримінальної відповідальності вони повинні нести цивільно-правову відповідальність у разі заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу або здоров'ю громадян.

Цивільно-правова відповідальність передбачає обов'язок юридичних та фізичних осіб відшкодування шкоди, заподіяної ними внаслідок порушення нормативів, вимог та норм екологічної безпеки, тобто покладає на винних осіб майнові або інші зобов'язання.

Чинне екологічне законодавство (ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») передбачає відшкодування заподіяної шкоди, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від плати за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів. Згідно із затвердженим переліком багатьох видів діяльності та об'єктів становлять підвищену екологічну небезпеку для навколишнього природного середовища. Законодавство відносить такі види діяльності та об'єкти до джерел підвищеної екологічної небезпеки. Особи, які володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

Шкода може бути заподіяна як навколишньому природному середовищу, так і здоров'ю та майну громадян або майну юридичних осіб. Відшкодування шкоди, спричиненої навколишньому природному середовищу, передбачається двома способами: в натурі або грошовому вираженні згідно із затвердженими у встановленому порядку таксами, а також методиками обчислення розміру шкоди, а за їх відсутності — за фактичними витратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища. Шкода, заподіяна здоров'ю та майну громадян, компенсується згідно із цивільним законодавством. Для відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю громадян, у першу чергу необхідно довести

причинний зв'язок між діяльністю винної особи та забрудненням навколишнього природного середовища, а також впливом цього середовища та спричиненою шкодою. Вказана категорія спорів є найбільш складною, бо забруднення навколишнього середовища, як правило, викликається сукупною дією декількох джерел забруднення і дуже важко довести причинний зв'язок.

Питання для самоконтролю

1. Які існують види юридичної відповідальності за порушення вимог екологічної безпеки?

2. За які правопорушення в сфері екологічної безпеки передбачається адміністративна відповідальність?

3. За які правопорушення в сфері екологічної безпеки передбачається кримінальна відповідальність?

4. За які правопорушення в сфері екологічної безпеки передбачається цивільно-правова відповідальність?

Семінарське заняття №8: МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Мета: вміти застосовувати основні види державно-правових заходів в практичній діяльності у сфері екологічної безпеки.

Під механізмом забезпечення екологічної безпеки розуміють комплекс взаємопов'язаних державно-правових засобів, спрямованих на досягнення екологічної безпеки шляхом регулювання і контролю діяльності суб'єктів екологічних правовідносин за допомогою еколого-правових норм.

Досвід практичної діяльності у сфері екологічної безпеки свідчить, що механізм її правового забезпечення включає такі види державно-правових заходів, як організаційні, нормативно-регулятивні, розпорядчо-виконавчі та забезпечувальні. Причому кожен з них є також поліструктурним і складається з кількох складових.

Організаційні заходи — це комплекс дій, спрямованих на виявлення екологічно небезпечних об'єктів і видів діяльності, природних зон і територій, що характеризуються погіршенням екологічної ситуації, з метою профілактики запобігання їх шкідливого впливу на здоров'я людини і навколишнє природне середовище. До них належать такі заходи: державна реєстрація паспортизації екологічно небезпечних підприємств і сертифікація екологічно небезпечної продукції; моделювання і прогнозування змін стану навколишнього природного середовища; інформування населення та органів державної влади про стан

навколишнього природного середовища. Так, наказом Міністерства України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи «Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів» від 18.12.00 було затверджено відповідне Положення. Воно визначає загальні засади паспортизації потенційно небезпечних об'єктів для створення загальнодержавного реєстру потенційно небезпечних об'єктів техногенного і природного характеру як складової Єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру.

Нормативно-регулятивні заходи в механізмі правового забезпечення представляють собою діяльність уповноважених державних органів із створення системи нормативно-правових актів, спрямованих на досягнення екологічної безпеки через визначення принципів державної політики у галузі екологічної безпеки, визначення пріоритету життя та здоров'я людини, встановлення нормативно-технічних показників і регламентація діяльності екологічно небезпечних об'єктів. До них належать: розробка стандартів у галузі екологічної безпеки; зонування екологічно небезпечних територій; розробка обґрунтування нормативів екологічної безпеки, нормування лімітування екологічно небезпечної діяльності; впровадження нормативно-економічних засобів забезпечення екологічної безпеки. Так, спільним рішенням Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Національної академії наук України «Про стан та подальший розвиток співпраці між Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захист населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Національною академією наук України» від 21.04.00 були затверджені пріоритетні напрями наукової діяльності та перелік наукових організацій — координаторів напрямів наукових досліджень відповідного Міністерства України.

Розпорядчо-виконавчі заходи — це цілеспрямована діяльність спеціально уповноважених органів з приводу реалізації організаційних, управлінських, контрольно-наглядових функцій з метою забезпечення безпечного функціонування виробничих, наукових, інших структур й об'єктів в галузі екології, погодження екологічних правопорушень і досягнення екологічної безпеки. Наприклад, наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України «Про затвердження Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зоні діяльності регіональних митниць і митниць» від 08.09.99, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15.11.99, затверджено Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зоні діяльності регіональних митниць і митниць. Дане Положення розроблено з метою встановлення загальних вимог здійснення екологічного контролю для: транспортних

засобів, у тому числі автомобілів, літаків, суден, військових кораблів, паромів та інших плавучих засобів; вантажів, що містять промислову сировину, відходи виробництва, хімічні сполуки, токсичні хімічні, радіоактивні та інші небезпечні для навколишнього природного середовища і здоров'я людей речовини; засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, добрив; усіх видів диких тварин, водних живих ресурсів і рослин, зоологічних, ботанічних, мінералогічних колекцій, мисливських трофеїв.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.02 затверджено Положення про карантинний ветеринарно-міліцейський пост, який забезпечує проведення спеціальних заходів карантинного режиму, зокрема щодо повної або часткової заборони, а саме: перевезення або перегону тварин через карантинну зону, ввезення в цю зону, вивезення (виведення) з неї тварин; вивезення з карантинної зони продукції тваринного і рослинного походження та інших вантажів, у тому числі кормів усіма ви дами транспортних засобів, її винесення та пересилання посылками; т. ін.

Забезпечувальні заходи — це сукупність дій, спрямованих на попередження і припинення екологічно небезпечної діяльності та екологічних правопорушень. До них належать такі заходи: припинення екологічно небезпечної діяльності за систематичне порушення нормативів екологічної безпеки, встановлення відповідальності (дисциплінарної, адміністративної, кримінальної) за забруднення навколишнього природного середовища і порушення вимог і норм екологічної безпеки, майнової відповідальності за заподіяння шкоди здоров'ю і майну громадян та здійснення їх органами судочинства.

Так, наказом Міністерства аграрної політики України від 06.09.00 затверджено Методичні вказівки про порядок притягнення до адміністративної відповідальності порушників законодавства у сфері захисту рослин, які роз'яснюють порядок притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та громадян у разі порушення ними законодавства України у сфері захисту рослин. Або згідно з п. 1 ст. 1 Міжнародної конвенції щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою, від 29.11.69, затвердженої постановою Верховної Ради України від 17.12.93, сторони за цією Конвенцією можуть вживати у відкритому морі таких заходів, які можуть стати необхідними для запобігання, зменшення або усунення серйозної і реально загрожуючої їх узбережжю або пов'язаними з ним інтересами безпеки забруднення або загрози забруднення моря нафтою внаслідок морської аварії або дій, пов'язаних з такою аварією, що, як розумно можна передбачати, потягнуть за собою шкідливі наслідки у великих розмірах. Основна мета Конвенції — запобігання забрудненню узбережжя прибережних держав нафтою внаслідок морських аварій, що сталися у

відкритому морі, тобто на значній відстані від узбережжя і за межами дії юрисдикції прибережної держави. Цей фактор має важливе значення, оскільки захисні дії прибережної держави (включаючи можливість спалення або затоплення аварійного судна) мають бути відповідними небезпеці, що загрожує узбережжю.

Підсумовуючи наведене слід зазначити, що екологічна безпека досягається тільки комплексним застосуванням вказаних заходів[4].

Слід також зазначити, що у галузі екології, крім національних нормативно-правових актів, є й міжнародні угоди. Наприклад, відповідно до Угоди між Україною та Сполученими Штатами Америки щодо Регіонального екологічного центру в Україні від 08.12.99, в Україні створено Регіональний екологічний центр. Згідно з п. 9 статуту Регіонального екологічного центру «РЕЦ-Київ», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.04.00, центр здійснює: підтримку громадських, місцевих та інших ініціатив, спрямованих на розв'язання конкретних екологічних проблем; організацію, фінансування та проведення досліджень з актуальних екологічних проблем в Україні та інших державах регіону (за винятком фундаментальних наукових досліджень), участь у фінансуванні міжнародних проектів, спрямованих на розв'язання транскордонних екологічних проблем; тощо.

Разом з цим потрібно зазначити, що громадяни України несуть і відповідні обов'язки, а саме: берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища; здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів і лімітів використання природних ресурсів; не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів; вносити плату за спеціальне використання природних ресурсів і штрафи за екологічні правопорушення; компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище (ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

У той же час екологічні права громадян забезпечуються системою гарантій. Так, згідно зі ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» ними є: проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; зобов'язання міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації народногосподарських об'єктів; участь громадських об'єднань і громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища; здійснення державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону

навколишнього природного середовища; компенсація в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

У системі правових заходів, спрямованих на охорону екологічних прав громадян, важливе місце посідають: екологічні програми, екологічна експертиза, контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища; освіта і виховання в зазначеній галузі.

Екологічні програми розробляються з метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності з організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів[3]. Наприклад, ними є загальнодержавна Програма формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 рр., яка затверджена Законом України від 21.09.00; Програма запобігання та реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру на 2000—2005 рр., затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.00; загальнодержавна Програма поводження з токсичними відходами, затверджена Законом України від 14.09.00; Програма пошуку та знешкодження залишків хімічної зброї, затопленої у виключній (морській) економічній зоні України, на 1997—2002 рр., затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25.11.96; загальнодержавна Програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів, затверджена Законом України від 22.03.01 та ін.

Екологічна експертиза в Україні — вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколога-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про екологічну експертизу» від 09.02.95 метою екологічної експертизи є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Охороні екологічних прав громадян значною мірою сприяють контроль і нагляд за охороною навколишнього природного середовища. Існує державний і громадський контроль.

Державний контроль здійснюється місцевими радами та їх виконавчими органами, Міністерством екології та природних ресурсів України, його органами та іншими спеціально уповноваженими державними органами.

Громадський контроль здійснюється громадськими інспекціями відповідно до Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України 27.02.02, згідно з яким громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють громадські інспектори з охорони довкілля. Діяльність громадських інспекторів організовують і координують органи, що належать до сфери управління Мінекоресурсів, а саме: Державна екологічна інспекція, Республіканський комітет Автономної Республіки Крим з екології та природних ресурсів, державні управління екології та природних ресурсів в областях, містах Києві та Севастополі, державні інспекції охорони Чорного і Азовського морів.

Також слід зазначити, що механізм забезпечення екологічної безпеки передбачає наявність певних державних і недержавних інститутів (установ).

Вирішення проблем охорони екологічних прав громадян значною мірою залежить від їхньої освіти і виховання в галузі охорони навколишнього природного середовища. Підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням у галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів[4].

Належить звернути увагу на те, що сукупний негативний вплив техногенних аварій і катастроф в Україні на сьогодні має чітку тенденцію до зростання. Це насамперед зумовлено активним нарощуванням обсягів виробництва, невизначеністю економічних важелів державного регулювання у сфері запобігання та ліквідації негативних техногенних впливів на навколишнє природне середовище та відсутністю ринку страхових екологічних послуг.

Одним з напрямів вирішення зазначених питань є впровадження у практику природоохоронної діяльності екологічного страхування. Це — складова фінансово-економічного механізму, яка покликана виключно на ринкових засадах із залученням коштів приватного капіталу забезпечити відшкодування заподіяної шкоди життю і здоров'ю фізичних осіб, а також збитків, завданих майну юридичних осіб. Кабінетом Міністрів України розроблено проект Закону України «Про екологічне страхування». Цей проект регулює відносини у сфері екологічного страхування і спрямований на відшкодування шкоди, заподіяної юридичним і фізичним особам унаслідок аварійного забруднення навколишнього природного

середовища. Екологічне страхування здійснюватиметься в обов'язковій формі. Йому підлягатиме діяльність підприємств, установ, організацій, що становить підвищену екологічну небезпеку і пов'язана з аварійним забрудненням навколишнього природного середовища.

Слід також зазначити, що у галузі екології, крім національних нормативно-правових актів, є й міжнародні угоди. Наприклад, відповідно до Угоди між Україною та Сполученими Штатами Америки щодо Регіонального екологічного центру в Україні від 08.12.99, в Україні створено Регіональний екологічний центр. Згідно з п. 9 статуту Регіонального екологічного центру «РЕЦ-Київ», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.04.00, центр здійснює: підтримку громадських, місцевих та інших ініціатив, спрямованих на розв'язання конкретних екологічних проблем; організацію, фінансування та проведення досліджень з актуальних екологічних проблем в Україні та інших державах регіону (за винятком фундаментальних наукових досліджень), участь у фінансуванні міжнародних проектів, спрямованих на розв'язання транскордонних екологічних проблем; тощо.

Сутність і призначення *моніторингу та прогнозування* полягають у спостереженні, контролі і передбаченні небезпечних процесів та явищ природи, техносфери, зовнішніх дестабілізуючих чинників (збройних конфліктів, терористичних актів тощо), які є джерелами надзвичайних ситуацій, а також динаміки розвитку ситуацій, визначення їх масштабів з метою вирішення завдань щодо запобігання та організації ліквідації лиха.

Діяльність із моніторингу та прогнозування НС природного і техногенного характеру є багатоплановою. Вона здійснюється багатьма організаціями (установами) з використанням різноманітних методів і засобів. Наприклад, сейсмічні спостереження і прогноз землетрусів у країні здійснюється системою сейсмологічних спостережень і прогнозу землетрусів, до якої входять установи і системи спостереження Національної академії наук, МНС, Міноборони і Мінбуду.

Важливу роль у справі моніторингу відіграє Мінекології, яке здійснює загальне керівництво державною системою екологічного моніторингу.

Міністерство охорони здоров'я через територіальні санітарно-епідеміологічного нагляду організовує та здійснює соціально-гігієнічний моніторинг і прогнозування у цій сфері.

Моніторинг стану техногенних об'єктів і прогноз аварійності здійснюють Держтехнагляд, Держатомрегулювання, а також наглядові органи у складі центральних органів виконавчої влади, у тому числі і МНС

Методичне керівництво та координація діяльності системи моніторингу і прогнозування НС на державному рівні здійснюється МНС, зокрема управлінням прогнозування, яке в перспективі має перетворитися на Службу прогнозування. Прогноз ризиків НС на території країни в цілому здійснює МНС у взаємодії з іншими центральними органами виконавчої влади.

Відповідно до викладеного вище, основними завданнями центральних і місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, установ і організацій, які беруть участь у моніторингу довкілля, несприятливих та небезпечних природних явищ і процесів, у прогнозуванні НС природного і техногенного характеру є:

- створення, постійне удосконалення і розвиток на всіх рівнях відповідних систем (підсистем, комплексів) моніторингу навколишнього середовища, прогнозування НС природного і техногенного характеру;

- оснащення організацій та установ, які здійснюють моніторинг і прогнозування, сучасними технічними засобами для вирішення покладених на них завдань;

- координація робіт установ і організацій на всіх рівнях щодо збору та обліку інформації про результати спостереження та контролю за станом навколишнього середовища;

- координація робіт галузевих і територіальних органів нагляду щодо збору та обміну інформацією про результати спостереження та контролю за обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах;

- створення інформаційно-комунікаційних систем для вирішення завдань моніторингу і прогнозування НС;

- створення інформаційної бази про джерела НС та їх масштаби; удосконалення нормативно-правової бази моніторингу і прогнозування;

- визначення органів, уповноважених координувати роботу установ та організацій, які вирішують завдання моніторингу і прогнозування;

- забезпечення, із встановленою періодичністю, подання даних моніторингу і прогнозування НС, відповідних аналізів про зростання небезпеки і загрози та пропозицій щодо їх зниження;

- своєчасний розгляд даних моніторингу і прогнозування НС, запровадження необхідних заходів щодо зниження небезпеки і загрози, відвернення НС, зменшення їх можливих масштабів, захист населення і територій у разі їх виникнення.

Державна система екологічного моніторингу довкілля (далі - система моніторингу) – це система спостережень, збору, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки.

Система моніторингу - це відкрита інформаційна система, пріоритетами функціонування якої є захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства; збереження природних екосистем; запобігання кризовим змінам екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям. Вона є складовою національної інформаційної інфраструктури, сумісної з аналогічними системами інших країн.

Систему моніторингу спрямовано на:

- підвищення рівня вивчення і знань про екологічний стан довкілля;
- підвищення оперативності та якості інформаційного обслуговування користувачів на всіх рівнях;
- підвищення якості обґрунтування природоохоронних заходів та ефективності їх здійснення;
- сприяння розвитку міжнародного співробітництва у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Урядова інформаційно-аналітична система(УІАС НС) створена Постановою Кабінету Міністрів України 7.04.1995. Її метою є вдосконалення заходів, що здійснюються органами виконавчої влади у галузі техногенно-екологічної безпеки, запобігання надзвичайним ситуаціям.

Основними завданнями Урядової інформаційно-аналітичної системи є поліпшення організації державного управління надзвичайними ситуаціями, а саме:

1) своєчасне забезпечення Уряду достовірною інформацією, необхідною для підготовки рішень Кабінету Міністрів України з питань запобігання, пом'якшення, локалізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, а також створення умов для оперативного координування ним дій органів державної виконавчої влади у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

2) об'єднання і вдосконалення існуючих відомчих систем щодо запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

3) проведення регулярного системного аналізу найважливіших подій, їх чинників та наслідків, а також багатомірної інтегрованої оцінки факторів і умов, що впливають на розвиток надзвичайних ситуацій;

4) створення і впровадження нових технологій контролю за об'єктами підвищеного ризику з урахуванням їх взаємозв'язку, впливу гідрометеорологічних умов та стихійного лиха, суб'єктивних та інших факторів;

5) розроблення і впровадження територіальної системи моделювання техногенно-екологічного та епідеміологічного навантаження на відповідну територію та зменшення невиправданого паралелізму у діях і програмах щодо надзвичайних ситуацій;

6) систематизація існуючих розробок у галузі надзвичайних ситуацій;

7) координація робіт у рамках державного моніторингу, пов'язаних із застосуванням єдиної нормативної та довідкової документації;

8) створення і впровадження на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях геоінформаційних систем для прогнозного моделювання надзвичайних ситуацій;

9) розроблення та впровадження механізму для забезпечення надходження до Урядової інформаційно-аналітичної системи необхідних даних від міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає механізм забезпечення екологічної безпеки?
2. Які заходи забезпечення екологічної безпеки?
3. Охарактеризувати нормативно-регулятивні заходи.
4. Охарактеризувати розпорядчо-виконавчі заходи забезпечення екологічної безпеки.
5. Охарактеризувати забезпечувальні заходи забезпечення екологічної безпеки.
6. Що включає система моніторингу небезпек?

Семінарське заняття №9: ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ

Мета: ознайомлення з основними видами екологічного страхування.

Екологічне страхування, як один із факторів екологічної стабілізації, з'явилося наприкінці 70-х років минулого століття внаслідок загострення екологічних проблем в окремих країнах та в цілому світі. Воно було викликано необхідністю відшкодування потерпілим (господарству, населенню, території, навколишньому середовищу) заподіяних економічних збитків внаслідок екологічних ситуацій техногенного характеру за рахунок підприємства-забруднювача довкілля. Зокрема, воно було започатковане в Японії для страхування відповідальності за аварійні розливи нафти. Згодом екологічне страхування знайшло широке застосування в багатьох інших розвинутих країнах - США, Англії, Франції, Італії, Голландії, Швейцарії шляхом створення спеціальних страхових пулів.

В Україні використання світового досвіду стає ще гострішим з огляду на те, що значні розміри відшкодувань і штрафних санкцій, які мають сплатити підприємства-винуватці екологічних аварій, значно перевищують їхні фінансові можливості. За цих умов підприємства не можуть повною мірою компенсувати збитків навколишньому середовищу.

За цих умов найефективніша форма нагромадження коштів для відшкодування повною мірою екологічних збитків — колективна форма створення фінансових резервів через страхування, бо вона дає змогу за рахунок територіальної й часової розкладки заподіяної шкоди домогтися достатнього страхового фонду при найменших затратах сторін, що його утворюють.

Екологічне страхування — форма колективного захисту економічних і соціальних інтересів виробників та населення. Воно запроваджується для об'єднання фінансових ресурсів підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності й підпорядкування, а також громадян для створення колективних страхових фондів шляхом сплати страхових внесків, для відшкодування збитків, завданих навколишньому природному середовищу, юридичним і фізичним особам, а також для фінансування превентивних заходів, спрямованих як на запобігання аварії, так і на ліквідацію її шкідливих наслідків.

Об'єктом екологічного страхування є відповідальність підприємств за збитки, заподіяні третім особам, реципієнтам — унаслідок діяльності, яка шкідливо впливає на навколишнє природне середовище, а також прями і непрямі витрати підприємств, пов'язані з екологічними аваріями і ліквідацією шкідливих наслідків. Реципієнтами виступають юридичні та фізичні особи, яким завдано збитків у результаті екологічних аварій, що шкідливо впливають на навколишнє природне середовище. До збитків, заподіяних реципієнтам, належать такі, яких завдано життю і здоров'ю громадян, майну і доходам фізичних та юридичних осіб.

Страховальниками екологічного страхування визначаються юридичні та фізичні особи України, а також іноземних держав, юридичні особи, створені на умовах спільної власності, що займаються підприємницькою діяльністю, проведення якої може спричинити збитки, що шкідливо впливають на навколишнє природне середовище.

Екологічне страхування має здійснюватися в обов'язковій і добровільній формах. Вибір форми страхування повинен залежати від об'єктів страхування і категорій страховальників. *Обов'язкове екологічне страхування* проводиться на випадок екологічних аварій (катастроф), які можуть статися в результаті виробничої і невиробничої діяльності, стихійних лих, що призвели до значних разових перевищень рівнів викидів (скидів) забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище порівняно із встановленими нормативами, а також у зв'язку з погіршенням стану сховищ твердих і рідких відходів (їх переповнення, розгерметизація тощо); з виявленням фактів підвищення забруднення ґрунтів, підземних вод у зоні сховищ, із витіканням шкідливих речовин через аварії сховищ і транспортних систем; з аварійними зупинками або зниженням потужності очисних і вловлювальних засобів та споруд.

Звичайно, до розряду страхових ризиків можна було б віднести не тільки негативний вплив разових (залпових) викидів шкідливих речовин, а й накопичувальних.

В обов'язковій формі має здійснюватися страхування відповідальності підприємств, які є джерелом підвищеного екологічного ризику, за збитки, заподіяні третім особам. Інвентаризацію, перелік та класифікацію за рівнем екологічного ризику цих підприємств мають здійснювати природоохоронні органи.

Решта підприємств, яка не входить до цього переліку, може страхувати свою екологічну відповідальність, проводити інші види екологічного страхування на добровільних засадах. До цього слід додати, що такого підходу щодо вибору форм страхування мусять дотримуватися всі підприємства, незалежно від форми власності й підпорядкування.

В екологічному страхуванні можливий варіант використання *змішаної, так званої обов'язково-добровільної*, форми страхування, при якій державними природоохоронними органами товаровиробникам забороняється експлуатувати джерела підвищеного екологічного ризику без наявності у них страхового полісу, що гарантує мінімальний рівень компенсації збитків від визначеного переліку екологічних ризиків. При такій формі підприємства не зобов'язані укладати договір екологічного страхування, але вони побічним шляхом підштовхуються до укладання договору на добровільних засадах. До такої форми страхування можна вдатися в разі відхилення законодавцями варіанту обов'язкового страхування.

При обов'язковому екологічному страхуванні страхові фонди мають створюватися за рахунок внесків страхувальників, які нагромаджуються у страховому фонді й відносяться на витрати виробництва, при добровільному — за рахунок внесків із прибутку (доходу) підприємств, організацій та установ, який залишається в їхньому розпорядженні. При добровільному екологічному страхуванні фізичних осіб страхові внески робляться за рахунок їхніх коштів, а також коштів підприємств.

Функції основного стимулюючого важеля проти запобігання екологічним аваріям, нехтування правилами безпеки виробництва повинні виконувати перш за все система економічних пільг, санкцій, а також адміністративно-правових заходів. До них можна віднести:

- надання пільгових страхових тарифів за безаварійну роботу протягом певного часу;
- зарахування до розряду екологонебезпечних виробництв чи вилучення з нього;
- запровадження нижніх лімітів виплат страхового відшкодування страховою організацією (франшизи);
- надання страховику права зустрічних позовів до конкретних винуватців екологічних збитків (у тому числі й страхувальників) у випадках, передбачених законом. Наприклад, якщо забруднення викликане порушенням технології виробництва, експлуатацією непридатного устаткування, діяльністю або бездіяльністю обслуговуючого персоналу, посадових або інших осіб.

Здійснювати обов'язкове екологічне страхування у відповідності з Законом України "Про страхування" можуть національні страховики (об'єднання страховиків), які отримали ліцензію на цей вид страхування, або спеціалізована державна страхова організація, що створена і діє відповідно до цього закону. Звичайно, видаючи ліцензію на екологічне

страхування (зважаючи на його державну важливість), Комітет із нагляду за страховою діяльністю має надавати перевагу досвідченим страховикам із розвинутою регіональною мережею своїх представництв.

Одним із напрямків діяльності екологічних страховиків має бути фінансування превентивних заходів із попередження екологічних аварій і катастроф за рахунок тимчасово вільних коштів, що накопичуватимуться у них.

В основі формування страхового екологічного фонду лежить страховий внесок, який має сплачуватися страхувальником страховику залежно від встановлених тарифів. Порядок визначення страхових тарифів з обов'язкового екологічного страхування та обмеження на їхні граничні розміри має встановлюватися Кабінетом Міністрів України. При добровільному страхуванні страхові тарифи встановлюються страховою організацією.

Страхові тарифи повинні диференціюватися залежно від ступеня екологічного ризику, а також від особливостей господарчої діяльності конкретного страхувальника, технічного стану виробничих фондів, захисних та очисних споруд підприємства.

З добровільного екологічного страхування страхове відшкодування визначається і сплачується згідно з умовами договору страхування вже відпрацьованим страховими організаціями способом. При цьому страхове відшкодування із страхування відповідальності повинно мати тільки адресний характер, тобто воно має виплачуватися конкретним потерпілим громадянам, конкретним власникам майна — громадянам, підприємствам, установам, колективним і фермерським господарствам і т. ін. Цей механізм, по-перше, дасть змогу в комплексі достовірно визначити винуватця екологічного лиха, потерпілих і розміри заподіяних збитків кожному з них. По-друге, він не входить у суперечність із відповідним механізмом відшкодування заподіяних збитків, передбаченим Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища".

Відповідно до ст. 4 Закону «Про страхування» майнові інтереси становлять об'єкт страхування. *Об'єктом екологічного страхування є екологічні інтереси, які потребують страхового захисту.* За своєю суттю ці інтереси являють собою природні та соціально обумовлені потреби осіб в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки, які впливають зі змісту норм екологічного законодавства і поки що не забезпечені системою юридичних засобів захисту.

Екологічним страхуванням повинні забезпечуватися не тільки майнові, а й інші екологічні інтереси страхувальників, застрахованих або інших третіх осіб.

Однією з основних особливостей екологічного страхування є визначення поняття страхового ризику, на випадок якого воно власне й проводиться, а також тісно пов'язаного з ним поняття страхового випадку.

В екологічному страхуванні *страховим ризиком* є екологічний ризик, який треба розуміти як можливість випадкового (раптового, ненавмисного) забруднення довкілля, у разі настання якого заподіюється шкода екологічним інтересам громадян, юридичних осіб, а в окремих випадках і суспільства (держави).

Треба зазначити, що у багатьох випадках екологічна шкода може бути виявлена лише через місяці або навіть роки через тривалість латентного періоду забруднення довкілля екологічно небезпечними джерелами. Особливо важко виявити та оцінити генетичну шкоду, заподіяну особі. Подібні труднощі у визначенні збитків, а отже, і розміру страхового відшкодування (страхової суми), яке має бути виплачене страховиком, характерні, наприклад, для страхування ядерних ризиків (страхування від ризику радіаційного забруднення). Специфіка екологічних ризиків, у тому числі ядерних, породжує також великі труднощі при встановленні страховиком причинного зв'язку між страховою подією (забрудненням навколишнього природного середовища) і заподіяною шкодою, особливо тоді, коли має місце прихована форма забруднення або заподіяння шкоди довкіллю кількома джерелами.

Як вже зазначалось, страховий випадок в екологічному страхуванні має ті ж особливості, що й страховий ризик. Треба лише зазначити, що страховий випадок — це подія, що відбулась із настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі (ч. 2 ст. 7 Закону «Про страхування»). В екологічному страхуванні страховим випадком (подією) є несподіване (ненавмисне) заподіяння шкоди (збитків) навколишньому природному середовищу, яке відбулось і в результаті якого заподіюється шкода екологічним інтересам громадян, юридичних осіб, а в окремих випадках й самого суспільства (держави).

Насамперед до них належать власники екологічно небезпечних джерел (об'єктів), а також інші фізичні та юридичні особи, що здійснюють екологічно небезпечну діяльність. Внаслідок експлуатації (використання) таких об'єктів або здійснення такої діяльності імовірність екологічного ризику є досить великою. Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554 (ЗП України. — 1995. — № 10. — Ст. 252). Однак його розроблено для потреб екологічної експертизи відповідно до Закону України «Про екологічну експертизу» (Відомості Верхов. Ради України. — 1995. — № 8. — Ст. 54). Для здійснення екологічного страхування цей перелік може використовуватись. Однак треба зазначити, що розробка і прийняття переліку саме для здійснення цього страхування вкрай необхідні.

Певну специфіку в екологічному страхуванні мають й інші його елементи, наприклад, правова форма страхування (причому пріоритет надається обов'язковій формі страхування); порядок організації та

діяльності страховиків (створення спеціалізованих страхових компаній, екологічних страхових фондів та пулів); методика встановлення страхових тарифів і визначення розміру страхових платежів.

Першою страховою організацією в Україні, що визначила екологічне страхування пріоритетним напрямком свого розвитку, була Українська Екологічна Страхова Компанія (УЕСК). Протягом 3,5 років існування УЕСК її клієнтами стали близько 200 підприємств. До законодавчого врегулювання обов'язкового екологічного страхування УЕСК здійснювала добровільні види страхування, а зараз надає послуги добровільного та обов'язкового страхування.

Розвиток системи екологічного страхування дозволить:

- сформуванню єдиної державної системи запобігання аварій, катастроф, надзвичайних ситуацій;
- створити екологічний страховий фонд для фінансування превентивних та інших заходів, спрямованих на запобігання екологічних аварій і техногенних катастроф та ліквідації їх наслідків;
- зменшити витрати підприємств по задоволенню претензій третіх осіб у зв'язку із завданням їм збитком;
- гарантувати виплату відшкодування незалежно від фінансового стану підприємств;
- виконувати функцію контролю за здійсненням суб'єктами господарювання заходів екобезпеки.

Екологічне страхування на сучасному етапі повинно стати реальним і ефективним механізмом залучення матеріальних ресурсів у діяльність щодо збереження екологічної безпеки населення і географічних територій України.

Питання для самоконтролю

1. Що таке екологічне страхування, його мета?
2. Які існують види екологічного страхування?
3. Що таке страховий випадок?
4. Що таке страховий ризик?

Семінарське заняття №10: ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ НАДЗВИЧАЙНИМ СИТУАЦІЯМ

Мета: ознайомлення з напрямками діяльності органів та їх підрозділів для запобігання надзвичайним ситуаціям.

Планування роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям і реагування на прогнозовані варіанти їх можливого розвитку здійснюється на основі відстеження змін навколишнього природного та техногенного

середовища і відповідних документів, які регламентують порядок і методику цього планування.

Масштаби і наслідки можливої надзвичайної ситуації визначаються на основі експертної оцінки, прогнозу чи результатів модельних експериментів, проведених кваліфікованими експертами. Залежно від отриманих результатів розробляється план реагування на загрозу виникнення конкретної надзвичайної ситуації.

Основним завданням плану реагування на надзвичайну ситуацію або загрозу її виникнення є збереження життя та здоров'я людей, мінімізація матеріальних втрат. З цією метою вживаються дієві заходи для захисту житла, дошкільних, навчальних і медичних закладів, місць постійного перебування людей, вирішення питань термінової евакуації населення з території, на яку може бути поширена небезпечна дія наслідків прогнозованої надзвичайної ситуації; проводиться планування дій у рамках єдиної державної системи відповідно до планів взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, оперативних планів дій міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Основну частину робіт, пов'язаних з реагуванням на надзвичайну ситуацію або усуненням загрози її виникнення, виконують аварійні формування чи підрозділи потенційно небезпечного об'єкта чи адміністративно-територіальної одиниці з наданням їм необхідної допомоги з боку структурних підрозділів МНС, МВС, Національної гвардії, МОЗ тощо.

До виконання зазначених робіт повинні залучатися передусім аварійно/пошуково/-рятувальні підрозділи центрального органу виконавчої влади, на об'єкті якого сталася аварія, що призвела до надзвичайної ситуації, відповідні структурні підрозділи Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації, виконавчого органу рад, на території яких виникла надзвичайна ситуація.

Організаційно-методичне керівництво плануванням дій єдиної державної системи здійснює МНС.

На МНС, його кризовий центр, координаційний центр аварійно/пошуково/-рятувальних робіт у повітрі, уповноважені органи з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення покладається:

- забезпечення стратегічного і оперативного планування в рамках єдиної державної системи;

- збирання, оброблення і доведення до виконавців інформації, необхідної для цілей планування і управління, включаючи інформацію про стан і потенційну небезпеку об'єктів і природних явищ, потенційну загрозу, оцінку ризику (з урахуванням прогнозованих і фактичних метеорологічних, сейсмічних та інших обставин).

З метою запобігання надзвичайним ситуаціям, своєчасного і ефективного реагування організується взаємодія органів управління та підпорядкованих їм сил, а саме:

-визначаються центральні і територіальні органи управління, які взаємодіють в кризових ситуаціях, склад і кількість сил і засобів реагування на надзвичайну ситуацію;

-погоджується порядок спільних дій сил реагування на надзвичайну ситуацію з визначенням основних завдань, місця, часу і способів їх виконання;

-вирішуються питання всебічного забезпечення спільних заходів, що здійснюватимуться органами управління з питань надзвичайних ситуацій та підпорядкованими їм силами, у тому числі взаємного надання допомоги транспортними, інженерними, матеріальними, технічними та іншими засобами;

-встановлюється порядок приведення в готовність і організації управління спільними діями органів управління з питань надзвичайних ситуацій і сил у процесі виконання завдань.

Залежно від обставин, масштабу, характеру та можливого розвитку надзвичайної ситуації взаємодія організується:

-на загальнодержавному рівні - безпосередньо між органами управління в надзвичайних ситуаціях і силами (функціональними підсистемами) міністерств та інших центральних органів виконавчої влади під загальним керівництвом Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

-на регіональному та місцевому (районному) рівні - між територіальними (місцевими) і місцевими структурами управління інших центральних органів виконавчої влади та їх силами під керівництвом регіональної або місцевої комісії.

Взаємодія у подоланні надзвичайних ситуацій організується через спеціально визначені оперативні групи, представників відповідних центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування.

Питання для самоконтролю

1. Яке основне завдання плану реагування на надзвичайну ситуацію?
2. Які органи здійснюють організаційно-методичне керівництво плануванням дій?
3. Які підрозділи МНС?

ПЕРЕЛІК ТЕМ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Відповідно до «Положення про організацію та контроль самостійної та індивідуальної роботи студентів ОДЕКУ» індивідуальна робота передбачає створення умов для як найповнішої реалізації творчих можливостей студентів через індивідуально-спрямований розвиток їхніх здібностей, науково-дослідну роботу і творчу діяльність. Все це досягається через виконання індивідуальних завдань, які мають на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які студенти отримують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці.

Основною формою індивідуальної роботи по дисципліні «Забезпечення екологічної безпеки» є виконання одного Індивідуального завдання (ІЗ) окремо кожним студентом, яке захищається під час семінарських занять.

Теми індивідуального завдання у вигляді доповіді на семінарському занятті (ДС):

1. Види діяльності та об'єкти, що становлять підвищену екологічну небезпеку.
2. Екстремальне забруднення навколишнього природного середовища.
3. Ідентифікація об'єктів екологічної небезпеки.
4. Режими діяльності єдиної державної системи.
5. Аварійні ситуації та аварії на об'єктах екологічної небезпеки.
6. Типи надзвичайних ситуацій з хімічною обстановкою.
7. Основні етапи локалізації та зневаження джерел хімічного зараження.
8. Ліквідація аварійних розливів нафтопродуктів на водних об'єктах.
9. Ліквідація аварійних розливів нафтопродуктів з поверхні ґрунту.
10. Заходи запобігання аварійних ситуацій та аварій на об'єктах екологічної безпеки.
11. Адміністративні санкції порушення норм екологічної безпеки.
12. Юридична відповідальність в області екологічної безпеки.
13. Цивільно-правова відповідальність за порушення норм екобезпеки.
14. Види відповідальності за порушення норм радіаційної безпеки.
15. Екологічне страхування.
16. Нормативно-регулятивні заходи забезпечення екобезпеки.
17. Розпорядчо-виконавчі заходи в екобезпеці.
18. Організаційні заходи забезпечення екобезпеки.
19. Механізм забезпечення екологічної безпеки.
20. Забезпечувальні заходи в екобезпеці.

ЛІТЕРАТУРА

До першої частини

1. Романчук М.Є., Нагаєва С.П. Забезпечення екологічної безпеки: Конспект лекцій. - Одеса: 2014. - 248 с
2. Крутякова В.І. Екологічна політика. Конспект лекцій. . – Одеса: ОГМІ, 2011. – 144 с.
3. Сахаєв В.Г., Шевчук В.Я. Економіка і організація охорони навколишнього природного середовища: Підручник. –К.: Вища школа, 1995
4. Эндрес А. Экономика окружающей среды/ Пер. с нем. – К.: Лыбидь, 1995
5. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: Словарь-справочник. –М.: Просвещение, 1992
6. Синякевич І.М. Інструменти екополітики: теорія і практика. – Львів: ЗУКЦ, 2003
7. Хилько М.І. Екологічна політика. – К.: Абрис, 1999
8. Салтовський О.І. Основи соціальної екології. Курс лекцій. К.: МАУП, 1997
9. Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України від 25 травня 2001 року № 341/2001
10. Синякевич І.М. Принципи формування системи інструментів для екополітики України. Україна в ХХІ столітті: Концепції та моделі економічного розвитку. Матер. Доп. У між нар. Конгресу українських економістів. ч.ІІ. – Львів, 2000
11. Галушкіна Т.П., Крутякова В.И. Экологическая политика и механизмы ее реализации на региональном уровне. Одесса. Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 1999.
12. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Мищенко В.С. та ін. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. Київ, РВПС України НАН України, 1999
13. Андрейцев В. Екологічний ризик в системі правовідносин екологічної безпеки: проблеми практичної теорії //Право України. – 1999. – № 1. – С. 75-78.
14. Балюк Г.І. Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної(радіо-екологічної) безпеки в Україні. – К., 1997. – 283 с.
15. Барбашова Н. Забезпечення екологічної безпеки при використанні господарської діяльності ядерної енергії //Право України. – 1998. – № 6. – С. 43-47.
16. Екологічне право (особлива частина): Підручник /За ред. В.І. Андрейцева. К.: Істина, 2001. – 544 с.
17. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» № 2245-III від 18.01.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 15. – Ст. 73.
18. Заржицький О. Екологічна безпека в регіоні як об'єкт правового регулювання // Право України. – 2002. – № 5. – С. 63-68.
19. Заржицький О. Пошук напрямків екологічної безпеки України в умовах розвитку глобалізаційних процесів. // Право України. – 2004. – № 7. – С. 111-113.

20. Слепченко Т. Організаційно-правові питання забезпечення екологічної безпеки на виробництві // Право України. – 2002. – № 5. – С. 68-72.
21. Хімич О. Екологічна безпека як елемент національної безпеки. // Право України. – 2002. – № 11. – С. 44-48.

До другої частини

1. Романчук М.Є., Нагаєва С.П. Забезпечення екологічної безпеки: Конспект лекцій. - Одеса: 2014. - 248 с
2. "Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів", зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 березня 2006 р. за № 286/12160.
3. Закон України "Про об'єкти підвищеної небезпеки".
4. Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 N 1288 .
5. Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого наказом МНС України від 18.12.2000 N 338.
6. Положення про моніторинг потенційно-небезпечних об'єктів, затвердженого наказом МНС України від 06.11.2003 N 425.
7. Штангрет В.П. Основи екологічної безпеки територій і акваторій
8. Галушкіна Т.П., Крутякова В.И. Экологическая политика и механизмы ее реализации на региональном уровне. Одесса. Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 1999.

ЗБІРНИК МЕТОДИЧНИХ ВКАЗІВОК
до семінарських занять з дисципліни
“ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ”

Спеціальність 8.04010603 «Екологічна безпека»
Рівень підготовки - магістр

Укладачі: доц. Романчук М.Є., доц. Нагаєва С.П.

Підписано до друку
Ум. друк. арк.

Формат
Тираж

Папір офсетний
Зам. №

Видавництво та друкарня „ТЕС” (Свідоцтво ДК № 771)
Одеса Канатна 81/2
Тел. 42-90-98

Одеський державний екологічний університет
65016 м. Одеса вил. Львівська, 15

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК МЕТОДИЧНИХ ВКАЗІВОК
до практичних занять з дисципліни
“ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ”

Спеціальність 8.04010603 «Екологічна безпека»
Рівень підготовки - магістр

Затверджено
на засіданні кафедри
прикладної екології
Протокол № ___ від __.__.2015
Завідувач кафедрою
_____ Сафранов Т.А.

Затверджено

на засіданні методичної комісії
факультету магістерської та
аспірантської підготовки
Протокол № ___ від ___ 2015 р.
Декан ф-ту _____ Боровська Г.О.

Одеса - 2015